

REGIONÁLNÍ ROZVOJ
MEZI TEORIÍ A PRAXÍ

4/2020

Obsah

ÚVOD	3
KOMPARACE SYSTÉMŮ SOCIÁLNÍHO BYDLENÍ VE VYBRANÝCH ZEMÍCH EU	4
VEŘEJNÉ PROSTORY A MOŽNOSTI JEJICH ADAPTACE NA ZMĚNU KLIMATU NA PŘÍKLADU ČTVRTI PRAHA - VRŠOVICE	22
PROMĚNY „RUSKÝCH“ KARLOVÝCH VARŮ: AKTUÁLNÍ TRENDY V MIGRACI, ZAHRANIČNÍCH INVESTICÍCH A CESTOVNÍM RUCHU	43
SEGMENTY PŘEDINDUSTRIÁLNÍ KRAJINY MORAVY - INVENTARIZACE A SOUČASNÝ STAV. VYHLEDÁVÁNÍ A DOKUMENTACE SEGMENTŮ PŘÍRODNÍHO A KULTURNÍHO DĚDICTVÍ JAKO DALŠÍ ZDROJ PODKLADŮ PRO ÚČELOVÉ VYUŽITÍ	54
ENVIRONMENTÁLNÍ ASPEKTY PROCESU SUBURBANIZACE A JEJICH DOPADY NA FUNGOVÁNÍ MALÝCH OBCÍ	66

ÚVOD

EDITORIAL

Vážení čtenáři,

rok 2020 se nachýlil ke svému závěru a byl to notně zvláštní rok, i přes pandemii a s ní spojená omezení se ale vědecká a odborná práce nezastavila, a tak si Vám můžeme dovolit představit čtvrté letošní číslo odborného recenzovaného časopisu Regionální rozvoj mezi teorií a praxí, které uzavírá již devátý ročník tohoto časopisu. Aktuální číslo přináší pět původních a double blind recenzovaných článků. Jsou jimi práce jak čerstvých absolventů, tak zkušených výzkumných týmů, což vytváří pestrou a doufám, že i čtivou směsici. Jako první je zařazen článek poslankyně Parlamentu ČR Ing. Ivy Kalátové Pavla na téma *Komparace systémů sociálního bydlení ve vybraných zemích EU*. Následuje článek *Veřejné prostory a jejich význam v mikroklimatu města na příkladu městské čtvrti Vršovice* od Ing. Stanislavy Vondrové a doc. Ing. arch. Vladimíry Šilhánkové, Ph.D. z Katedry regionálního rozvoje VŠ AMBIS. Jako třetí je článek Mgr. Adama Klsáka z Katedry sociální geografie a regionálního rozvoje Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy, který se věnuje *Proměnám „ruských“ Karlových Varů: aktuálním trendům v migraci, zahraničních investicích a cestovním ruchu*. Následuje článek rozsáhlého autorského kolektivu pod vedením prof. RNDr. Jaromíra Kolečky, CSc. na téma *Segmenty předindustriální krajiny Moravy - inventarizace a současný stav. Vyhledávání a dokumentace segmentů přírodního a kulturního dědictví jako další zdroj podkladů pro účelové využití*. Dva posledně jmenované články vznikly z referátů přednesených na Výroční konferenci České geografické společnosti 2020, která se konala 8.-10. října v Plzni. Jako poslední je pak zařazen článek na téma *Environmentální aspekty procesu suburbanizace a jejich dopady na fungování malých obcí* od autorské dvojice Ing. Lucie Kopáčkové a Ing. Miroslava Kopáčka z Fakulty sociálně ekonomické, Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem.

Na tomto místě bych chtěla udělat krátkou rekapitulaci právě končícího publikačního roku. Ve čtyřech číslech našeho časopisu bylo v roce 2020 publikováno celkem 20 původních vědeckých článků, které byly všechny recenzovány dvěma nezávislými recenzenty. Z toho šest článků bylo v anglickém jazyce. Celkem se v tomto roce do hodnocení článků zapojilo 23 recenzentů. Dále bychom znovu rádi připomenuli, že časopis je zařazen do databáze ERIH+ a stále usiluje o zařazení do databáze SCOPUS.

Dovolte nám popřát Vám nejen pěkné a inspirativní čtení, ale zejména hodně zdraví a úspěchů ve dvacátém prvním roce dvacátého prvního století. Ať je tento rok, kdy náš časopis vstupuje do jubilejního desátého ročníku, šťastnější, než rok krávkě končící.

Vaše redakce

KOMPARACE SYSTÉMŮ SOCIÁLNÍHO BYDLENÍ VE VYBRANÝCH ZEMÍCH EU

COMPARISON OF SOCIAL HOUSING POLICY MEASURES IN SELECTED COUNTRIES EU

Ing. Iva Kalátová

Katedra regionálního rozvoje
Vysoká škola regionálního rozvoje a Bankovní institut - AMBIS
Lindnerova 575/1, Praha 8 - Libeň
iva.kalatova@seznam.cz

Klíčová slova:

Problematika bydlení, bytová politika, sociální bydlení, podpora bydlení

Keywords:

The housing issue, Housing policy, Social housing, Housing support

Abstrakt:

Porovnání systémů sociálního bydlení ve vybraných zemích EU konkrétně v Německu, Francii, Slovensku, Polsku, Popis jednotlivých koncepcí s ohledem na porovnatelnost kritérií ve zvolené struktuře: definice a legislativně-institucionální ukotvení sociálního bydlení, poskytovatel sociálního bydlení, jeho financování a cílové skupiny.

Abstract:

A comparison of social housing systems in selected EU countries, namely Germany, France, Slovakia and Poland. A description of individual concepts with regard to the comparability of criteria in the chosen structure: definitions and the legislative and institutional basis for social housing, providers of social housing, financing and target groups.

Úvod

Cíl práce

Cílem tohoto článku je porovnat systémy sociálního bydlení ve vybraných zemích EU konkrétně v Německu, Francii, Slovensku, Polsku, Nizozemí, Švédsku, Řecku, Slovinsku, Rakousku, Belgii a Dánsku a dále zhodnotit stav sociálního bydlení v České republice.

Jako východisko pro naplnění cíle práce využívá autorka popis jednotlivých koncepcí s ohledem na porovnatelnost kritérií ve zvolené struktuře: definice a legislativně-institucionální ukotvení sociálního bydlení, poskytovatel sociálního bydlení, jeho financování a cílové skupiny.

Na základě těchto výstupů je zpracována komparace zvolených kritérií ve všech zemích a v ČR. Všechny analyzované podklady autorka využívá k odpovědi na otázku, zda je nezbytně nutné řešit sociální bydlení v České republice samostatným zákonem a navrhuje možné řešení.

Metodika

K naplnění cíle je využita srovnávací výzkumná strategie, komparace, která se používá pro srovnání makrosociálních jednotek. Jde o druh hledání rozdílů a podobností v makrosociálních jednotkách (Ragin, 1989). Definičním rysem srovnávací výzkumné strategie je především existence entit, které lze považovat za odlišné entity. Tyto jednotky se stávají jednotkami pro výzkum. Důležitým aspektem je podmínka, aby byly jednotky srovnatelné. Druhým určujícím rysem komparace je to, že by se neměla zaměřovat pouze na popis případů, ale také na vysvětlení rozdílů nebo zobecnění modelů (Nekola, Geissler, Muralová, et al., 2011). K popisu podobností a rozdílů systémů je používána především metoda interní analýzy. Pro sběr dat byla zvolena analýza dokumentů zákonů, vyhlášek, nařízení vlády nebo jiných subjektů, metodické pokyny atd.

Bytová politika

V zásadě existují dva hlavní modely dostupnosti sociálního bydlení: univerzální a selektivní (EP, 2013). Výběr jedné z nich ovlivňuje strukturu celého trhu s bydlením. V praxi je obvyklý mix prvků specifických pro každý z těchto modelů.

Univerzální model je charakterizován širokou dostupností sociálního bydlení, která má však určité důsledky, především ve vztahu k velikosti zásob sociálního bydlení a cenou za jeho poskytování, jakož i konkurencí se soukromým segmentem nájemních bytů. Tento model je nejvíce implementován ve Švédsku, jeho charakteristické rysy jsou patrné také v Holandsku a Dánsku. Jeho výhodou je snížená stigmatizace uživatelů vyplývající ze závislosti na sociálním bydlení, protože v něm reálně bydlí směs nájemníků z různých sociálních skupin s různým příjmem.

Selektivní model je založen na přidělování sociálního bydlení pouze omezenému počtu lidí; vzhledem ke kritériu přidělování se dělí na obecné a rezidentní. První typ má sloužit velké skupině lidí s nízkým příjmem, druhý pouze těm, kteří jej nejvíce potřebují díky chudobě, obtížné životní situaci, zdravotním problémům. (Šebestová 2019) Obecně se tvrdí, že koncentrace lidí s obtížnou životní situací na jednom místě nevede ke zlepšení sociálního, psychologického a ekonomického života těchto lidí. Kromě toho zbytek společnosti identifikuje takové nájemníky sociálního bydlení jako lidi na okraji společenského života. Dalším problémem je často vytvoření specifických etnických ghett v sídlištích sociálního bydlení v zemích s vysokým přílivem migrujících lidí (Kemeny 1995).

Sociální bydlení

Bydlení je nejen základní lidskou potřebou, ale také domovem, přístřeším, určitou jistotou, soukromím a v neposlední řadě i místem bezpečí (Šilhánková, 2006, s. 8). Samotnou potřebu bydlení je nutné oddělit od nároků na kvalitu bydlení, která je u každého jednotlivce odlišná. Čím uspokojivější je pro určitého člověka jeho bydlení, tím snazší je jeho začlenění do společnosti. Má pozitivní vliv na jeho duševní rovnováhu a vytváří adekvátní podmínky pro rodinné vztahy a výchovu dětí (Kalátová 2018, s.10).

Lidé sice dokáží bez bydlení existovat i poměrně dlouhé období, avšak kvalita jejich života je výrazně omezena. Mění se jejich společenský status, jsou odsouváni na okraj společnosti a postupně se dostávají do zacyklené situace, z níž je návrat pro konkrétní osoby mimořádně obtížný a velmi nákladný pro společnost jako takovou. Proto je logické, že se společnost snaží ztrátě domova předcházet různými způsoby. Nájemné bytové domy s dotovaným nájemným, penzióny pro důchodce, noclehárny, ubytovny, azylové domy a mnoho dalších zařízení patří do společné množiny tzv. "sociálního bydlení". Používání tohoto pojmu je sice v běžné řeči velmi intuitivní a samozřejmé, avšak v Evropské unii dnes neexistuje jednotná a exaktní definice tohoto pojmu. Nelze ho zařadit mezi odborné termíny, protože jeho jasné a jednotné interpretování zakotvené v závazném dokumentu, například ve formě legislativního dokumentu, v České republice v současnosti neexistuje. To vytváří přitom možnost pro systematické vylučování některých skupin obyvatel z možnosti ucházet se o pomoc v otázce bydlení.

Důvodů pro tento stav může být několik, například i bytová politika státu před rokem 1989. V období socialismu, kdy neexistovalo soukromé vlastnictví, byla bytová politika kompletně v rukou státu, resp. v rukou národních výborů. Tyto subjekty disponovaly bytovým fondem a přerozdělovaly ho mezi žadatele. Po změně režimu se změnil nejen stav bytového fondu, ale i kompetence týkající se zajišťování bydlení. Některé bytové jednotky přešly do vlastnictví původních majitelů prostřednictvím restitucí, jiné byly postupně prodávány a některé se dostaly do správy měst, resp. do správy městských částí. Kompetence v oblasti zajišťování bydlení přešly v 90. letech 20. století na města a obce a na stát. Ministerstvo pro místní rozvoj ČR působí jako koncepční orgán a jím zřízený Státní fond rozvoje bydlení pomáhá za specifikovaných podmínek při výstavbě. Kromě vnitrostátních pravidel je však Česko vázáno členstvím v mezinárodních organizacích a uskupeních, hlavně v Evropské unii, jejíž dokumenty jsou pro naši zemi jako členský stát závazné a některé mají vyšší právní sílu než domácí legislativa.

Mezi nejdůležitější dokumenty na úrovni Evropské unie (EU) patří Evropská úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod. Česká republika ji podepsala v roce 1992 spolu se dvěma opčními protokoly, které se týkají práva na adekvátní bydlení. Druhým důležitým dokumentem je Evropská sociální charta. Česko je její signatářem od roku 1999 - již v revidované formě zahrnující právo na bydlení. Kromě zmíněných dokumentů je Česká republika signatářem Všeobecné deklarace lidských práv, Mezinárodního paktu o hospodářských, sociálních a lidských právech a jiných dokumentů, z nichž vyplývá povinnost uznat právo na bydlení a také ho zajistit.

V České republice se však v posledním desetiletí nevěnovala problematice bydlení dostatečná pozornost, spíše byla omezena na jakési nezbytné kroky, jejichž řešení vyplývalo spíše z povinnosti jako zájmu o posunutí dané problematiky do roviny efektivních návrhů a analýz vzniklých a přetrvávajících problémů. Kromě poskytování finanční podpory a velmi základní

legislativy se může zdát, že přenesením kompetencí na samosprávy se stát přestal blíže zajímat o to, jak se tato oblast vyvíjí a k jakým změnám v ní dochází. Města a obce se tedy v rámci svých možností a vůle svých samosprávných orgánů řeší otázku bydlení pro různé skupiny obyvatel, které si ho nedokáží z různých důvodů zajistit samy, vlastními politikami. Podle své cílové skupiny, nebo jinak řečeno – podle toho, komu je sociální bydlení určeno, se sociální bydlení definuje téměř u každého autora, který se pokusil z různých důvodů definovat pojem sociální bydlení. Někteří autoři dokonce konstatují, že samotný pojem "sociální" ve spojení s pojmem bytová jednotka, resp. byt v technickém či stavebním slova smyslu (jako 124 budova nebo prostor k obývání) nedává smysl. Jakákoliv bytová jednotka může získat charakter bydlení sociálního až po splnění předpokladu, že plní nějaký sociální cíl, resp. je obydlená cílovou skupinou, která je z různých důvodů považována za sociálně znevýhodněnou (Donner 2006, s. 2). To, jak se v rámci konkrétní politiky definuje cílová skupina, její sociální charakter, se může výrazně lišit.

Faktem však zůstává, že určení cílové skupiny lze považovat za základní aspekt definování pojmu sociální bydlení. Jedná se tedy o bydlení, které je určeno pro domácnosti, jejichž potřeby nelze naplnit na volném trhu, jeho smyslem je umožnit bydlení potřebným skupinám obyvatel, kteří si ho ze sociálních důvodů nemohou zajistit jinak (Czischke 2007, s. 98). Otázkou pak je, kdo a podle čeho reálně vymezuje skupiny obyvatel, na které se sociální bydlení vztahuje. Vzhledem k tomu, že sociální bydlení nikdy nebylo zaměřené pouze na chudé, zdravotně handicapované nebo starší občany, ale tento sektor se zaměřoval také například na poskytování důstojného bydlení pro některé pracovníky veřejného sektoru a obecně na nižší střední třídu (Lux 2002). Z tohoto pohledu je třeba vrátit se k dříve zmíněnému užšímu a širšímu vymezení sociálního bydlení.

Přehled systémů sociálního bydlení ve vybraných evropských zemích

Německo

V Německu se termín „sociální bydlení“ používá jen zřídka a právní texty obecně odkazují na „veřejně dotované bydlení“ nebo „podporu bydlení“, což představuje asi 4 % národního bytového fondu (OECD, 2019a). Současná veřejná intervence do politiky bydlení v Německu není spojena s konkrétními poskytovateli, ale zahrnuje veřejné dotace jakémukoliv druhu poskytovatelů bydlení výměnou za užívání bytu pro sociální účely (se stropem příjmů a nižším nájemným), a to dočasně. Je třeba poznamenat, že sociální bydlení je od roku 2006 zcela v pravomoci příslušné spolkové země, která zavádí různé programy a programy financování (EP, 2013). Místní úřady mají na starosti zajištění dostupného ubytování pro ty, kteří si sami nemohou zajistit přiměřené bydlení, zatímco spolkový stát zůstává odpovědný za příspěvky na bydlení jednotlivým domácnostem a regulaci nájemného (Housing Europe, 2019).

V roce 1989 byl rozpuštěn institucionální neziskový sektor a současně byla převedena rozsáhlá aktiva vlastněná obcemi na soukromé tržně orientované vlastníky. Dnes mezi poskytovatele veřejně dotovaného bydlení patří městské bytové společnosti a družstva (která představují tradiční neziskový sektor), jakož i soukromí pronajímatelé, komerční developéři a investoři s řadou akcionářů. Z právního hlediska jsou všechny bytové společnosti považovány za účastníky trhu, i když obecní bytové společnosti jednájí podle místních politik a potřeb bydlení (OECD, 2019b).

Je velmi obtížné podat ucelený obrázek o finančních mechanismech pro poskytování sociálního bydlení, protože obce a spolkové země nesou velkou odpovědnost za politiku bydlení, a proto

neexistují žádné centralizované soupisy a programy financování se postupem času vyvíjely (EP, 2013). Obecně platí, že veřejné dotace (granty nebo daňové úlevy) pokrývají rozdíl mezi sociálním nájemným a celkovými náklady bydlení. Veřejné dotace se postupně snižují a současně se zvyšuje nájemné. Na konci období amortizace (obvykle 20 až 40 let u bytů nově postavených s veřejnými dotacemi a 12 až 20 let u renovovaných bytů) může být byt pronajat nebo prodán za tržní ceny. V praxi však společnosti v obecním vlastnictví často provozují jednotky jako de facto sociální bydlení, pokud jde o nájemné a přístup k němu. Příspěvky na bydlení jsou k dispozici také pro lidi pod určitými stropy příjmu, bez ohledu na to, zda si je pronajímají nebo dokonce sami vlastní dům (Housing Europe, 2019).

Cílové skupiny jsou v právních předpisech definovány jako domácnosti, které si nemohou zajistit přiměřené ubytování a potřebují podporu. Tato politika podporuje zejména domácnosti s nízkými příjmy, jakož i rodiny a další domácnosti s dětmi, osamělé rodiče, těhotné ženy, starší, bezdomovce a další potřebné osoby (OECD, 2019b).

Sociální bydlení v Německu je tedy obecně specifické tím, že nedefinuje přímo identifikovatelnou část příslušného sektoru, ale způsob financování bydlení a pravidla pro jeho poskytování. Bydlení se používá pro sociální účely pouze dočasně a po určité době se stane soukromým nájemním nebo vlastnickým bydlením.

Francie

Sociální bydlení ve Francii je poskytované Habitation à Loyer Modéré (tzv. „HLM“ organizace), které jsou specifickými aktéry pověřenými státem k plnění obecného zájmu, jehož smyslem je poskytovat bydlení za regulované nájemné. Sektor sociálního bydlení ve Francii představuje asi 14 % celkového počtu bytů (OECD, 2019a).

Jedná se o specifické odvětví trhu s bydlením, které se řídí legislativními a regulačními ustanoveními, jež se odlišují od obecného práva a řídí se zákonem o stavebnictví a bydlení (Code de la Construction et de l'Habitation, CCH). Poskytování sociálního bydlení zahrnuje výstavbu, rozvoj, alokaci a správu nájemního sociálního bydlení, ale i pro vlastnictví domu, užívaného k sociálnímu bydlení (Housing Europe, 2019).

Francouzské sociální bydlení staví a spravují organizace v rámci HLM a v menší míře také poloveřejné podniky (Société d'économie mixte, SEM) a některá nezisková sdružení. Organizace HLM, které poskytují největší část sociálního bytového fondu, zahrnují veřejně i soukromě vlastněné společnosti jednající na neziskovém základě a pod kontrolou ministerstva bydlení a financí (EP, 2013).

Nájemné je založeno na čistých stavebních nákladech, které jsou sníženy o dotace od státních a místních orgánů a daňové pobídky. K dispozici jsou také dávky na bydlení, které pomáhají nejchudším domácnostem platit nájemné. Na druhé straně, pokud se příjem domácnosti zvýší do té míry, že překročí příjmový strop, nájemné se odpovídajícím způsobem zvýší (EP, 2013). Většina financování nové výstavby pochází z finančních půjček, kde hlavním věřitelem je Caisse des Dépôts et Consignations (CDC), které poskytuje prostředky z účtů „Livret A“. Jedná se o spořicí fond s regulovanou úrokovou sazbou, který nepodléhá dani. Každá francouzská domácnost má právo otevřít si u své místní banky spořicí účet Livret A bez daně. Jejich úspory jsou sdruženy v CDC, které platí bankám poplatek za výběr prostředků a definovanou úrokovou sazbu (Housing Europe, 2019).

Mezi další zdroje financování patří granty zaměstnavatelů a zvýhodněné půjčky (tzv. „1 % Logement“, který byl navržen na podporu bydlení pro zaměstnance) a záruky místních úřadů nebo záručního fondu v rámci HLM. Typický režim financování sociálního bydlení v roce 2009 byl následující: 76,5 % z půjčky CDC (Livret A); 10 % vlastní kapitál; 8 % dotace místních orgánů; 3 % státní dotace; dotace zaměstnavatelů 2,5 % (OECD, 2019a). Přístup k sociálnímu bydlení je omezen příjmovými stropy, které jsou stanoveny na národní úrovni specifickou regulací a liší se v závislosti na oblasti, kde se byt nachází, a podle počtu členů domácnosti. Stropy příjmů jsou stanoveny na úrovni, která prakticky zahrnuje velkou část populace, které lze poskytovat sociálního bydlení, což umožňuje určitou míru sociálně - ekonomického mixu (OECD, 2019b).

Během posledních tří desetiletí však odvětví zaznamenala neustálé zvyšování podílu chudých domácností, přičemž v současné době 35 % všech domácností HLM má příjmy pod hranici chudoby. Zákon o právu na bydlení (tzv. „DALO“), zavedený v roce 2007, dále stanoví prioritní přístup pro žadatele v těchto 6 kategoriích: bezdomovci; lidé s rizikem vystěhování, kteří nemají možnost najít jiné ubytování; lidé s dočasným ubytováním; osoby v nezdravém nebo nevhodném ubytování; domácnosti s dětmi v přeplněných nebo nevhodných obydlích; invalidé. Zákon umožňuje, aby lidé v případě, že jejich žádost o ubytování nebude akceptována, požádali místní úřad o právní nápravu (EP, 2013).

V rámci tzv. „Grenelle de l'environnement“ se HLM podílejí na plánu obnovy 800 000 bytových jednotek pro sociální bydlení do roku 2020 s cílem zlepšit jejich energetickou účinnost. Tento program podporuje EU prostřednictvím EFRR. V současné době l'Union sociale pour l'Habitat, což je zastřešující organizace sdružující všechny federace HLM, zahájila proces organizace nového obchodního modelu, který zohlední potřeby dostupného bydlení ve Francii a tlak na veřejné prostředky pro stát a místní úřady (Housing Europe, 2019).

Ve Francii se pojem sociálního bydlení týká bydlení za mírný nájem, který poskytují organizace s odpovídajícím zaměřením, tedy Habitation à Loyer Modéré. Poskytování bydlení za snížené nájemné je obecným zájmem svěřeným státem těmto organizacím.

Slovensko

Zákon o dotacích na rozvoj bydlení, platný od 1. ledna 2011, přijal definici sociálního bydlení jako „bydlení získané s využitím veřejných prostředků, určené pro přiměřené a lidsky slušné bydlení jednotlivců, kteří nejsou schopni zajistit bydlení svým vlastním úsilím a splnili podmínky tohoto zákona.“ Sociální bydlení je také trvalé bydlení v obytných budovách nebo ubytovnách financovaných z veřejných prostředků a poskytované v rámci péče podle zvláštních předpisů (OECD, 2019b).

Ve Slovenské republice lze za sociální bydlení považovat dva typy bytového fondu: nové sociální byty postavené pomocí státní dotace ve vlastnictví obcí, vyčleněné na sociální potřeby a obsazené podle definovaných podmínek a malá část existujícího veřejného majetku ve vlastnictví obcí. Pokud jde o posledně jmenované, je třeba poznamenat, že taková obydlí jsou obsazena nájemníky bývalého státního bydlení, kteří si své byty nekoupili a kteří stále požívají trvalého práva užívat obydlí a regulované nájemné, které jsou obvykle velmi nízké (EP, 2013). Sociální bydlení poskytují pouze obce. Do konce roku 2010 existovala zákonná možnost pro přístup neziskových organizací k veřejnému financování na poskytování sociálního bydlení, které regulovala obec, ale tato možnost nebyla nikdy skutečně implementována a nová legislativa o ní neuvažuje.

Nová výstavba sociálního bydlení je financována kombinací dotací a zvýhodněných půjček. Financování pochází ze státního rozpočtu a Státního fondu rozvoje bydlení, revolvingového fondu vytvořeného v roce 1996 (EP, 2013).

Dotace pokrývají až 30 % stavebních nákladů, bez ceny půdy, a zvýhodněné půjčky mají roční úrokovou sazbu 1 % s dobou splácení až 30 let a maximálním poměrem půjčky k hodnotě 80 %.

Pro zvýšení poskytování nového veřejně podporovaného bydlení pro domácnosti s nízkými příjmy obsahují programy třetí prvek, dotační program pro technickou infrastrukturu nezbytnou pro výstavbu bytů. Finanční odpovědnost za provoz sociálního bytového fondu však leží na obcích. Nájemné sociálního bydlení v novém obecním bydlení je založeno na dlouhodobém pokrytí nákladů a může činit až 5 % stavebních nákladů ročně. Příspěvky na bydlení jsou k dispozici pouze pro ty, jejichž příjem je pod minimální životní úroveň (Housing Europe, 2019). Hlavní kritérium přístupu k bydlení je určeno úrovní příjmů domácností. Platí také limity na podlahovou plochu bytů. V seznamech žadatelů mohou být upřednostněny sociálně zranitelné skupiny (zdravotně postižení, osamělí rodiče s malými dětmi, deinstitucionalizovaní pacienti, mentálně postižení a bezdomovci). Konečné rozhodnutí o skutečné alokaci je na obci. V případě komunálních zásob pronajímaných nájemcům bývalého státního bydlení se nevztahují žádná zvláštní kritéria (OECD, 2019b).

Slovensko zavedlo dostupný model sociálního bydlení. Stát reguluje a upravuje výstavbu sociálního bydlení. Odpovědnost za politiku bydlení byla přenesena na města a obce, zatímco stát se zabývá pravidly a regulací.

Polsko

V Polsku se pod pojmem sociální bydlení obecně rozumí, že zahrnuje nájemní byty a ostatní byty ve vlastnictví obcí, byty s regulovaným nájemným poskytované neziskovými asociacemi bytů (nazývané TBS) a byty poskytované státními společnostmi nebo státní pokladnou pro své zaměstnance (OECD, 2019a).

Za sociální bydlení se obvykle považují také družstevní byty s nájemním právem k užívání družstevního bytu (na rozdíl od vlastnického práva). Všechny „chráněné byty“, tj. byty pro osoby se zdravotním postižením a jiné skupiny se zvláštními potřebami nebo přístřešky pro bezdomovce, tvoří také sociální bydlení.

Za sociální bydlení se považuje také bydlení obývané majitelem, které bylo postavené nebo zakoupené se státní pomocí, zejména program „domov pro každou rodinu“. V nařízení o DPH je termín „program sociálního bydlení“ základem pro uplatnění nižší sazby DPH na stavební materiály a služby (Housing Europe, 2019).

V Polsku je sociální bydlení ve formě obecního bydlení stále důležitou součástí bytového fondu (asi 8 % v roce 2019), ale v poslední době se výroba nového obecního bydlení téměř zastavila (3400 bytů ročně 2010) (OECD, 2019a).

Od roku 1996 byl zaveden již výše zmíněný systém TBS (v rámci něj bylo dokončeno 79300 bytů, z toho 3100 v roce 2010). V současné době je registrováno 393 společností v modelu TBS, které mohou mít několik právních forem a mohou být v soukromém nebo veřejném vlastnictví nebo v rámci smíšeného vlastnictví. Družstva stále spravují 19,4 % celkového bytového fondu v Polsku a poskytují dva hlavní typy držby: vlastnické právo na družstevní obydlí (83 % v roce 2018) a nájemní právo na družstevní obydlí (17 %) (OECD, 2019a).

Veřejná banka Bank Gospodarstwa Krajowego (dále BGK) v současnosti vydává TBS a družstvům preferenční úvěry na výstavbu sociálních bytů. Půjčky pokrývají až 70 % hodnoty projektu. Organizace TBS pokrývají zbývajících 30 % z vlastních zdrojů a často vyžadují, aby nájemci vyplnili část mezery mezi náklady na výstavbu a částkou veřejné půjčky. Tento příspěvek je vrácen při odstěhování z bytu, ale nedává žádné právo na nákup.

V srpnu 2011 parlament přijal změnu zákona o TBS a za určitých podmínek, pokud si to pronajímající organizace přeje, mohou být některá obydlí TBS privatizována za tržní cenu. Nájemné je založeno na nákladech a limity jsou stanoveny zákonem. V bytových družstvech platí nájemce, který je členem družstva, 30 % nákladů předem a poté nájemné pokrývající náklady na údržbu (Housing Europe, 2019).

Obce využívají především svůj vlastní rozpočet k rozšíření zásob obecních bytů prostřednictvím nové výstavby a pořízení stávajících bytů. Nájemné v obecním bytě je stanoveno na místní úrovni. Obce mohou také požádat o dotaci z dotačního fondu BGK na výstavbu a renovaci bytů pro nájemné pro nejhudší. V případě obydlí na sociální nájem poskytovaných obcemi činí nájemné maximálně 50 % obecního nájemného, v tomto případě nájemci nemají právo na příspěvek na bydlení (OECD, 2019b).

Stát také dotuje obce a nevládní organizace na výstavbu a renovaci bytů zaměřených na bezdomovce a lidi se zvláštními potřebami. Jedná se o tzv. chráněná obydlí.

Cílové skupiny se liší podle různých programů. Obecně je přístup k sociálnímu bydlení založen hlavně na příjmu. Nájemníky v sociálních bytech jsou typicky rodiny s nízkým příjmem, které nemají právní nárok na žádné jiné obydlí, a které si nemohou koupit obydlí na volném trhu nebo si pronajmout byt na trhu nájemního bydlení. Rovněž existují specifická omezení podlahové plochy bytu, která má být rodinám přiřazena podle počtu osob a jejich zvláštních potřeb z veřejných zdrojů (Housing Europe, 2019). V Polsku je sociální bydlení vymezeno pouze v obecném měřítku. Jedná se o poskytování bydlení cílovým skupinám (bezdomovci a nízkopříjmové domácnosti) s nízkým příjmem ze strany veřejného a neziskového sektoru se zohledněním regionálních disparit.

Nizozemí

Nizozemsko je zemí s největším podílem sociálního bydlení v EU, jež představuje asi 38 % celkového bytového fondu a asi 75 % nájemního fondu v zemi (OECD, 2019a). V Nizozemsku neexistuje jednotná definice sociálního bydlení, ačkoli nizozemská ústava uvádí (článek 22), že podpora přiměřeného bydlení je předmětem péče veřejných orgánů a nizozemský zákon o bydlení již z roku 1902 (!) vytvořil právní rámec pro způsob organizace poskytování sociálního bydlení. Nová legislativa pro sektor sociálního bydlení v zemi je postupně zaváděna od roku 2016 a jejím cílem je objasnit postavení a roli orgánů sociálního bydlení poté, co se v 90. letech finančně osamostatnily od státu (EP, 2013). Od té doby začali mít poskytovatelé sociálního bydlení širší sociální roli a více podnikatelské svobody. Do jejich poslání byly přidány sousedské aktivity a pečovatelské služby, zatímco oni měli investovat do pronájmu bytů pro střední třídu a pro vlastnictví domů (OECD, 2019b).

Registrované organizace sociálního bydlení v Nizozemsku (Woning corporaties) jsou soukromé neziskové organizace, jejichž zákonným úkolem je dávat přednost bytovým domácnostem s nižšími příjmy. Fungují na základě registrace a jsou pod dohledem centrální vlády. Ačkoli bytová sdružení fungují v právním rámci zřízeném státem, jedná se o nezávislé

organizace, které si stanovují své vlastní cíle a nesou svou vlastní finanční odpovědnost (EP, 2013).

Organizace sociálního bydlení jsou nejdůležitějšími činiteli na nizozemském trhu s bydlením a jejich úkolem není pouze budovat, udržovat, prodávat a pronajímat sociální bytový fond, ale také poskytovat jiné druhy služeb, které přímo souvisejí s užíváním bytů jejich obyvateli. V současné době existuje v Nizozemí asi 425 takových registrovaných organizací sociálního bydlení (Housing Europe, 2019).

Organizace sociálního bydlení v Nizozemsku jsou při zachování svého sociálního závazku finančně nezávislé na ústřední vládě, a to již od takzvané dohody „Brutering“ nebo „vyrovnávání“ mezi státem a národními federacemi organizací sociálního bydlení. Nizozemská finanční strategie byla definována jako model „revolvingového fondu“, kde bytová sdružení fungují jako nezávislé subjekty v prostředí půjček se zajištěným kapitálovým trhem a regulace nájemného (EP, 2013). Registrované organizace sociálního bydlení mohou těžit z tříúrovňové 131 struktury, která slouží jako určité zajištění: prvním prvkem je Ústřední fond sociálního bydlení (CFV), nezávislý veřejný orgán, který působí jako dohled nad finanční situací organizace a zasahuje za účelem podpory organizací, které mohou mít finanční potíže. Druhým bezpečnostním nástrojem je Guarantee Fund for Social Housing (WSW), soukromá organizace vytvořená samotnými bytovými organizacemi, která mezi nimi působí jako fond solidarity. Vzájemná záruka tohoto fondu umožňuje organizacím sociálního bydlení těžit z výhodných podmínek a úrokových sazeb při financování jejich aktivit na otevřeném kapitálovém trhu. V případě, že tyto dva nástroje nestačí k překonání ekonomických problémů příslušné organizace, mohou stát a místní orgány zasáhnout pomocí intervence jako krajní řešení (Housing Europe, 2019).

Mechanismy přidělování a kritéria se liší v závislosti na místní / regionální situaci. Obecně až donedávna nebyl přístup k sociálnímu bydlení v Nizozemsku omezen na základě příjmu a byl prakticky otevřený všem občanům. Nedávné rozhodnutí Evropské komise však zpochybnilo tento univerzální přístup a doporučilo zaměření systému na poskytování sociálního bydlení pro omezenou skupinu lidí (znevýhodněné osoby nebo sociálně jinak handicapované skupiny, jakož i na určité kategorie klíčových pracovníků pro stát), primárně definované pomocí příjmu (OECD, 2019b).

Nizozemský systém sociálního bydlení byl do svých počátků definován jako poskytování bydlení za nižší než tržní cenu cílové skupině znevýhodněných osob nebo sociálně méně zvýhodněných skupin, jakož i určitým kategoriím klíčových pracovníků. Cílovou skupinu, jakož i přesné podmínky služby, stanoví veřejné orgány. Poskytovatelé sociálního bydlení mohou cílovým skupinám poskytovat také další související služby. Jedná se o zemi, která disponuje největším podílem sociálního bydlení v EU (38%)

Švédsko

Ve Švédsku se termín „sociální bydlení“ nepoužívá. Odpovídající sektor se nazývá „allmännyttig“, což doslova znamená „veřejná služba“ nebo „ve prospěch všech“. V mezinárodním kontextu je vhodný pojem „veřejné bydlení“. Tento sektor se skládá z nájemních bytů ve vlastnictví obecních bytových společností, které jsou organizovány jako akciové společnosti (akciové společnosti). Ve většině případů všechny byty vlastní místní úřady. Tyto bytové společnosti mají za cíl obecného zájmu podporovat poskytování bydlení ve své obci, ale fungují na principech podobných podnikům (OECD, 2019a). Městské bytové společnosti musí pracovat za účelem propagace veřejného prospěchu a musí mít za cíl obecného zájmu

podporováním nabídky bydlení v obci nejen bydlení pro nejzranitelnější, ale pro všechny druhy lidí (EP, 2013).

Neexistují žádné obecné dotace na bydlení. Investice do veřejného bydlení musí být financovány z příjmu z nájemného. Společnosti veřejného bydlení nemají oproti soukromému sektoru pronájmu žádné zvláštní výhody ani výhody (EP, 2013).

Aby se zabránilo stigmatizaci sídlišť se sociálním bydlením nebo podobných obytných oblastí, je tento sektor otevřen všem. Neexistují žádné limity příjmů ani jiné podobné limity. Účelem je poskytnout bydlení všem, nicméně také pro méně zvýhodněné. V praxi však v sektoru veřejného bydlení obvykle nebydlí bohatí lidé. Oproti jiným sektorům a formám držby jsou obyvatelé veřejného bydlení v průměru méně dobře situovaní. Mají nižší příjem, vykazují vyšší míru nezaměstnanosti a dostávají více sociálních dávek. Jsou také ve větší míře svobodnými osobami nebo svobodnými rodiči a častěji jsou to přistěhovalci (OECD, 2019b).

Řecko

Řecko v podstatě nemá žádný sektor sociálního bydlení. Sektor sociálního bydlení v zemi sestává z bytů ve vlastnictví, které jsou poskytovány pracovníkům a zaměstnancům za nízké náklady organizací Working Housing Organization (OEK). OEK také poskytuje různé formy pomoci v bydlení, jako jsou dotace pro sídlištní bydlení, půjčky na nákup, výstavbu, opravy, rozšíření a rekonstrukce nemovitostí, dotace na nájem, speciální a pilotní programy pro bydlení zranitelných sociálních skupin. OEK takto ročně zajišťuje v průměru přibližně 150 tisíc bytových jednotek, což představuje asi 95 % celkové roční stavební činnosti v oblasti veřejného sektoru (OECD, 2019a). OEK je jedinou organizací, která poskytuje sociální bydlení v osadách po celém Řecku, což je organizace která působí pod záštitou Ministerstva práce a sociálního zabezpečení a má vlastní finanční zdroje.

OEK je financován z příspěvků pracovníků a zaměstnanců soukromého sektoru (1 % z mezd) a jejich zaměstnavatelů (0,75 % z jejich příjmů). Byty postavené společností OEK jsou poskytovány příjemcům za cenu, která představuje přibližně 1/2 jejich komerční hodnoty na volném trhu (OECD, 2019b). Potenciálními klienty OEK jsou pracovníci a zaměstnanci (včetně přistěhovalců) v soukromém nebo veřejném sektoru, kteří jsou pojištěni v rámci své mzdy u řecké státní organizace sociálního zabezpečení a kteří přispívají do fondů OEK, jakož i důchodci v rámci všech těchto kategorií (Housing Europe, 2019). 56

Slovinsko

Ve Slovinsku je sociální bydlení oficiálně definováno jako „neziskové pronajaté obydlí“ a je určeno lidem s nízkým až středním příjmem. V současné době představuje sociální bydlení asi 7 % národního bytového fondu. Toto je považováno za současné pojetí sociálního bydlení, na rozdíl od konceptu sociálního bydlení používaného před rokem 1991 v kontextu někdejšího socialistického období (OECD, 2019a).

V roce 1991 byly zavedeny dvě formy: a) sociální bydlení poskytované obcemi a zaměřené pouze na osoby s velmi nízkými příjmy a b) neziskové bydlení pro domácnosti s nízkými a středními příjmy. Oba programy byly sloučeny do jednoho v roce 2003 a téhož roku byl vytvořen Fond bydlení Slovinské republiky. Hlavním úkolem Fondu bydlení je poskytování půjček, které jsou spoluinvestorem a partnerem partnerství veřejného a soukromého sektoru (OECD, 2019b). V současné době jsou poskytovateli sociálního bydlení obce a 60 registrovaných neziskových organizací. Obce nebo skupiny obcí obvykle zřizují obecní bytový fond (EP, 2013).

Bytový fond Slovenské republiky je veřejnoprávní realitní fond zřízený za účelem financování a provádění národního programu bydlení, který stimuluje výstavbu bytů, renovaci a údržbu bytových a obytných budov. Obce musí financovat poskytování sociálně pronajatých bytů lidem s nejnižším příjmem z rozpočtu obce (Housing Europe, 2019). V případě neziskových organizací musí obce přispívat 40 % nákladů na výstavbu a zbývajících 60 % prostředků musí získat od Národního fondu bydlení ve formě výhodných půjček. Neziskové nájemní nemohou překročit předepsané limity, vyjádřené jako procento hodnoty bytové jednotky. Kromě toho musí noví nájemci při vstupu do sektoru platit účastnický poplatek, pokud není jejich příjem zvláště nízký. U uživatelů služeb pod určitými mezemi příjmu je nájemné rozděleno mezi nájemce a obecní bytové oddělení (OECD, 2019b). K tomu, aby byli nájemníci pro sociálního bydlení způsobilí, musí být občany Slovenské republiky, musí mít určité bytové a sociální podmínky a musí zaplatit účastnický poplatek a záruční vklad. Přednost se dává rodinám s dětmi, domácnostem s nezaměstnanými členy, mladým osobám a rodinám, zdravotně postiženým a žadatelům, jejichž profese nebo činnost je pro místní komunitu považována za důležitou (OECD, 2019b).

Ve Slovensku je sociální bydlení poskytované jako „neziskové pronajaté obydlí“ ze strany veřejného a neziskového sektoru občanům Slovenské republiky s příjmovým stropem.

Rakousko

V Rakousku není oficiální definice sociálního bydlení, ale existují různé formy poskytování bydlení „mimo“ trh. Obecní bydlení (nebo veřejné bydlení) je nájemní bydlení poskytované, jak z názvu plyne, obcemi. Bydlení s omezeným ziskem je model, který zabezpečuje pronájem a bydlení které je majitelem poskytované na neziskovém základě, které jsou regulovány zákonem o neziskovém bydlení a mají přístup k veřejným dotacím (vznikají také sdružení pro bydlení s omezeným ziskem). Spolkové země poskytují financování prostřednictvím programů podpory bydlení, které definují typ bydlení a poskytovatelů, kteří mají přístup k financování, jakož i limity nájemného a limity příjmů (budoucích) obyvatel (OECD, 2019b). Sociální bytový fond v současné době představuje asi 21 % z celkového bytového fondu v zemi (OECD, 2019a). 60 % je ve vlastnictví obcí a veřejných společností, ale obce se v poslední dekádě stáhly z nové výstavby. Hlavním sektorem je v současné době výše zmíněný sektor bydlení s omezeným ziskem, který zahrnuje družstva a společnosti. Menší část dotovaného bydlení poskytují poskytovatelé bydlení na ziskovém základě (Housing Europe, 2019).

Rakousko má velmi strukturovaný systém financování poskytování sociálního bydlení. Kombinuje dlouhodobé veřejné půjčky za příznivých podmínek a granty definované na úrovni spolkových zemí, s komerčními půjčkami získanými prostřednictvím tzv. HCCB bondů a kapitálem pro investory či pronajímatele. Podpora sociálního bydlení je podporována také komunální pozemkovou politikou. Nájemné se počítá na základě nákladů spojených s omezením nájemného stanoveného v dotačních schématech.

Typický projekt zahrnuje následující součásti:

20-60%: podmíněné dotace (granty, půjčky s nízkými náklady) s omezeními na udržení nízkých nákladů na výstavbu a financování.

5-15%: vlastní kapitál developera

0-15%: vlastní kapitál budoucích pronajímatelů (právo na koupi za určitých okolností)

50-70%: komerční úvěry dnes financované komerčními dluhopisy a prostřednictvím bank, které refinancují konvertibilní dluhopisy na výstavbu bytů (HCCB) za velmi příznivých podmínek (Housing Europe, 2019.)

Všichni poskytovatelé musí uplatňovat limity příjmů definované různými schématy spolkových zemí. Poskytovatelé bydlení s omezeným ziskem musí také při přidělování bytů použít další sociální kritéria určující komu je prioritně potřeba bydlení přidělit. Kromě toho mohou spolkové země, ale i veřejní vlastníci bytových společností požadovat, aby si určitý počet bytů mohli vyčlenit pro své účely (Housing Europe, 2019).

Podpora veřejného bydlení prošla v posledních letech v Rakousku zásadní reformou. Až do roku 2008 to byl centrální stát, který rozdělval definovanou částku z federálního rozpočtu spolkovým zemím za účelem podpory bydlení. Od roku 2009 se centrální stát vzdal financování. Bývalý rozpočet určený na podporu bydlení je integrován do celkového rozpočtu spolkové země, a je na jednotlivé zemi, aby se rozhodla, kolik z toho utratí na podporu bydlení. Po hospodářské a finanční krizi musí spolkové země čelit finančním omezením, která ovlivní také bydlení. Podíl bytových jednotek, které dostávají veřejné dotace, se po roce 2010 snížil o 25 % (OECD, 2019b).

Vzhledem k vysoké poptávce po bydlení způsobené zejména poměrně vysokou mírou imigrace do Rakouska - a zejména do velkých městských center - je pochybné, zda bude nabídka cenově dostupného bydlení v nadcházejících letech dostatečná (EP, 2013).

Belgie

Účelem poskytování sociálního bydlení v Belgii je nabídnout přiměřené bydlení, tj. bydlení kvalitativně vhodné pro zajištění hygienických standardů a zdravých životních podmínek, ale stále dostupné a s jistotou zabezpečení držby pro domácnosti s nízkými příjmy. Od roku 1980 je sociální bydlení decentralizované a nyní je v kompetenci tří regionů: Vlámského regionu, Valonského regionu a Bruselského regionu. Sociální bydlení v Belgii je poskytováno jak k pronájmu (7% z celkového bytového fondu), tak k prodeji, ale držby se v jednotlivých regionech liší. Prodej sociálního bydlení je v bruselském regionu zakázán, nikoli však v ostatních dvou regionech. Vlámsko má největší podíl sociálního bydlení na prodej. Ve vlámském regionu existuje nájemní právo na koupi za určitých zvláštních podmínek (OECD, 2019b).

Od roku 1980 jsou regiony plně odpovědné za vlastní politiku bydlení a za přidělování finančních prostředků z regionálních rozpočtů. Nicméně některé aspekty jsou stále v pravomoci spolkového státu, jako je zaručení práva na slušné bydlení, stanovení úrokových sazeb a obecné fiskální politiky a úprava pronájmu primárního pobytu. V současné době jsou hlavními prioritami bytové politiky v Belgii: výstavba sociálního bydlení ve veřejném sektoru v rámci rozpočtových limitů stanovených regiony; priorita zlepšování stávajícího bytového fondu; zvýšení bytů k pronájmu nebo prodeji za „sociální“ cenu; veřejné politiky zaměřené na zranitelné osoby; podpora soukromé iniciativy; začlenění politiky bydlení do programů obnovy měst a sociální soudržnosti; posílení úlohy místních orgánů; sledování a vyhodnocování (Housing Europe, 2019)

Do sektoru sociálního bydlení je zapojeno mnoho poskytovatelů: obce, veřejné společnosti, nadace, družstva a neziskové organizace. Různí poskytovatelé působí v různých částech země. To lze vysvětlit historickým původem poskytovatelů: každý z nich je oprávněn poskytovat bydlení v určitých obcích. Obce jsou většinou akcionáři poskytovatele. Konkrétněji „veřejné bydlení“ je obecná definice zahrnující všechna obydlí spravovaná a pronajatá buď veřejným,

nebo soukromým subjektem a financovaná orgány veřejné moci. V této kategorii jsou obydlí spravovaná a pronajata veřejnoprávními bytovými společnostmi, mezi něž patří sociální a přechodné bydlení (OECD, 2019b).

Jedním důležitým vývojem v posledních letech bylo zrychlení růstu cen čtverečních metrů nových stavebních pozemků od poloviny 90. let. Rostoucí náklady a nedostatek nových bytových pozemků byly hlavním důvodem poklesu bytové výstavby, zejména ve Flandrech, a rostoucích cen domů. Belgie zažila od poloviny 80. let prodloužený cenový boom: ceny každoročně reálně rostou v průměru kolem 4–5% (EP, 2013).

Celkové ceny do roku 2005 byly v reálných hodnotách zhruba o 115% vyšší než v době, kdy začal růst cen, což znamená, že Belgie je jednou z vyšších dlouhodobých cen EU. Výdaje na bydlení představovaly v roce 2004 25,9% celkových výdajů domácností. Reálné nájemné v soukromém sektoru vzrostlo mezi lety 1990 a 2000 o 18%, což je mnohem méně, než zvýšení kapitálových hodnot bytů ve stejném období. V poslední době se však nájemné začalo zvyšovat, a to zejména v bytech nejnižší kvality, které nejvíce ovlivňují lidi s nízkými příjmy. Pokud jde o distribuci držby, zlepšené ekonomické prostředí a nízké úrokové sazby hypoték pomohly v posledních dvou letech posílit důvěru spotřebitelů v nákup nemovitostí (Housing Europe, 2019).

Daňový systém je navíc velmi příznivý pro vlastnictví majetku. Dnes je 68% domácností vlastníků domů: rozšíření vlastnictví domu bylo na úkor soukromého pronájmu 23%, zatímco výroba sociálního bydlení zůstává stabilní od roku 2001.

Přidělení sociálních bytů je založeno na kombinaci příjmových stropů a prioritních cílových skupin. Systém sociálního bydlení se v Belgii liší podle různých regionů: v bruselském regionu je založen na počítačovém čekacím seznamu s dalším zvláštním pohotovostním systémem; ve vlámském regionu se žadatelé musí registrovat u místních poskytovatelů na základě příjmu a poté jsou vybíráni na základě chronologické registrace a dostupnosti; konečně, v regionu Valonsko se musí žadatelé zaregistrovat u místních úřadů na základě kritérií, jako je příjem, velikost domácnosti a nedostatek majetku domu (OECD, 2019b). Obecně se jedná o 137 poskytování bydlení osobám s nízkými příjmy podle specifických potřeb s podmínkou trvalého bydliště a bez bytu).

Dánsko

V Dánsku sektor sociálního bydlení, nebo konkrétně v tamějším označení „neziskové bydlení“, představuje bydlení v pronájmu poskytovaném za pořizovací cenu, které zajišťují nezisková sdružení pro bydlení. Specifickým rysem dánského modelu sociálního bydlení je princip demokracie nájemníků, což je v podstatě způsob, jak zorganizovat chod každého sídliště na základě ústřední úlohy, kterou v tom hrají samotní uživatelé bydlení. V současné době neziskové bydlení tvoří asi 22% z celkového bytového fondu v zemi (OECD, 2019a).

Sociální bydlení poskytují nezisková bytová sdružení, která se rozvíjejí již od přelomu 19. a 20. století. Existuje asi 700 bytových družstev, které vlastní 8 000 nemovitostí, také definovaných jako „sekce“. Jsou právně regulovány státem, ale vlastní je a společně je organizují sami členové sdružení.

Projekt je obvykle financován takto: 91 % kapitálu si půjčuje bytové družstvo od bank; obec platí předem 7 % nákladů ve formě bezúročného úvěru na základní kapitál a ručí za část hypotéky; zbývající 2 % jsou kryty vklady nájemců. Nájemníci, kteří potřebují pomoc při placení nájemného, mají navíc k dispozici individuální příspěvky na bydlení od obce. Model financování sociálního bydlení v Dánsku zahrnuje také revolvingový fond: sociální bydlení musí být ze zákona pronajato za nájemné, které je založeno na historických nákladech. Nájemné

se při splácení hypotečních úvěrů nesnižuje. Místo toho jde do Národního fondu budov, který byl založen v roce 1966 a který využívají nezisková bytová sdružení na renovační práce a v poslední době také na financování nové výstavby (Housing Europe, 2019). Čekací seznamy jsou přístupné všem občanům od minimálního věku 15 let. Většina volných bytových jednotek je přidělována příslušnými bytovými sdruženími podle času, které zájemce strávil, na čekací listině a velikosti domácnosti. Ačkoli pro příjemce nejsou stanoveny žádné stropy příjmů, existují limity pro náklady na výstavbu, a tudíž i nájemné a velikost bytů. Kromě toho existují kritéria priority pro přidělování bytů, definované na základě místních podmínek (OECD, 2019b).

Prioritu při nabytí bydlení tak mohou mít například rodiny s dětmi, osoby se zdravotním postižením, uprchlíci, starší lidé, studenti, rozvedení lidé, lidé, kteří se potřebují dostat blíže k místu své práce. V zanedbaných oblastech s mnoha nezaměstnanými obyvateli mohou být upřednostněny osoby, jako jsou lidé v klíčových zaměstnáních nebo studenti. Obce mají rovněž právo přikázat, aby bytové družstvo vyčlenilo alespoň 25 % volných jednotek pro nájemníky, a v některých případech si po dohodě s bytovým sdružením vyhrazují právo schvalovat všechny nové nájmy. V případě přímého přidělení obcí nemusí být příjemci registrováni na čekací listině (OECD, 2019b).

Závěr

Sektor bydlení se v Evropské unii vyznačuje velkou rozmanitostí národních bytových situací, koncepcí a politik napříč členskými státy

Snaha o společný evropský koncept sociálního segmentu bydlení je dále komplikována skutečností, že většina zemí nepřijala oficiální definici „sociálního bydlení“ a tento pojem se nepoužívá všude. Místo toho jsou používány pojmy jako „bydlení za mírné nájemné“ ve Francii (HLM), „společné bydlení“ nebo „neziskové bydlení“ v Dánsku, „podporu bydlení“ v Německu, „bydlení s nízkým ziskem“ nebo „lidové bydlení“ v Rakousku, „veřejné služby“ ve Švédsku atd. Termín „sociální bydlení“ se často používá jako zkratka pro různé typy poskytování bydlení, které je řešeno administrativními postupy na rozdíl od tržních mechanismů. Obecní, respektive jiné podobné veřejné bydlení v některých případech navíc nemusí nutně odpovídat sociálnímu bydlení jako takovému (příklad Švédsko, Česká republika). V celé EU se také zavádí řada rozmanitých přístupů, pokud jde o formu držby bydlení. Přestože je sociální bydlení většinou poskytováno k pronájmu, v mnoha zemích je možný také prodej bytů, jakož i zprostředkování nájemních bytů. Do poskytování sociálního bydlení je zapojeno mnoho aktérů, od místních orgánů a veřejných společností až po nezisková nebo omezená sdružení a společnosti, družstva a v některých případech dokonce soukromé firmy, včetně developerů a investorů.

Kromě toho je v některých zkoumaných zemích sociální nebo veřejné bydlení prakticky otevřené všem občanům, přičemž tento sektor hraje roli regulace trhu a upřednostňuje sociální ohledy v souladu s místními politikami, v jiných systémech funguje sociální bydlení odděleně od trhu soukromého pronájmu a pouze se zaměřuje na ty domácnosti, které si na trhu bydlení nedokáží získat. V některých zemích je způsobilost založena na ověření určité úrovně minimálních příjmů, zatímco v jiných zemích je větší důraz kladen na upřednostnění nejzranitelnějších domácností.

Je třeba také dodat, že v nových členských státech EU došlo k radikální změně definice sociálního bydlení. V socialistickém systému bydlení zahrnovalo státní bydlení několik forem držby: nejen nájemní byty ve vlastnictví státu nebo obce, ale také družstevní sektor a sektor

vlastnický, přičemž o cenách, držbě a velikosti bytů bylo rozhodováno veřejnými orgány (na úrovni státu). Po přechodu proběhly paralelně dva procesy: decentralizace odpovědnosti za bytovou politiku a vlastnictví veřejného bytového fondu na obce a privatizace většiny bytového fondu za poměrně nízké ceny.

V současnosti má v praxi sociální bydlení v nových členských státech EU formu nájemního bydlení spravovaného obcemi (s výjimkou Polska, kde kromě bydlení občanů hrají roli i neziskové organizace), ačkoli v několika zemích se rozvíjejí programy podporující tvorbu nového sociálního bydlení, které poskytují prostor také neziskovým poskytovatelům, nebo družstvům. Nájemníci bytů, jež zbyly z dřívějších veřejných zdrojů (obvykle ve formě bydlení ve vlastnictví obce), mají prospěch z velmi nízkých regulovaných nájmu a trvalého práva nabytí, ale zda lze toto považovat za sociální bydlení, je spíše sporné. Bytové politiky ve středoevropských zemích a zdejší trh s bydlením procházejí stále ještě neukončeným vývojem. V mnoha případech je výsledek značně roztržštěný, protože dosud neexistuje v těchto zemích příslušný právní rámec. Například v případě Polska je sociální bydlení definováno zákonem pouze ve vztahu k nároku na preferenční sazbu DPH, která se vztahuje na novou výstavbu a opravy a údržbu. Přesto však i zde, navzdory absenci legislativy, existují modely podporující poskytování sociálního a dostupného bydlení.

Tabulka 1: *Poskytovatelé sociálního bydlení ve zkoumaných státech EU*

Stát, centrální stát	Region, obec	Veřejná organizace	Družstvo	Neziskový sektor	Ziskový sektor
Německo					Ano
Francie		Ano	Ano	Ano	
Slovensko	Ano				
Polsko	Ano		Ano	Ano	
Nizozemí				Ano	
Švédsko					
Řecko		Ano			
Slovensko	Ano			Ano	
Rakousko	Ano	Ano	Ano	Ano	Ano
Belgie	Ano	Ano		Ano	
Dánsko	Ano		Ano	Ano	Ano
ČR	Ano		Ano	Ano	

Zdroj : OECD, 2019b, zpracování autorka

Tabulka shrnuje typy poskytovatelů sociálního bydlení v jednotlivých zkoumaných zemích, přičemž k uvedeným skutečnostem je potřeba doplnit, že v případě ČR existuje ze zákona možnost družstevního poskytování sociálního bydlení, zároveň i neziskového či ziskového modelu, v praxi se ale uplatňuje v drtivé míře jako poskytovatel obec. V případě Švédska není uveden ani jeden typ poskytovatele, a to v zásadě proto, že sociální bydlení jako takové v zemi není, ale fakticky existuje, především ve formě obecních nebo družstevně zajišťovaných bytů. Odlišný je případ většiny zemí střední a východní Evropy, s částečnou výjimkou Polska a České republiky. Kvůli masivní privatizaci bydlení po roce 1990 mají obce jen velmi malé fondy veřejného bydlení, které přitom do značné míry stále představují jedinou formu sociálního bydlení. V těchto zemích nedošlo k zásadním změnám, pokud jde o poskytovatele sociálního bydlení, i když, došlo k novým právním úpravám umožňujícím vytvoření neziskového sektoru bydlení (Polsko).

V posledních letech došlo k rostoucímu zapojení nesespecializovaných subjektů jako komerčních developerů a soukromých pronajímatelů do poskytování sociálního bydlení. Ti mohou být zahrnuti jako možní příjemci veřejné dotace výměnou za užívání bytů pro sociální účely (nízké nájemné, nájemníci z čekacích listin sociálního bydlení), ale obvykle na omezenou dobu. Tak tomu bylo v Německu od doby, kdy byl rozpuštěn institucionální neziskový sektor (v roce

1989). Německý systém je v současné době založen na přidělování veřejných financí, zejména ve formě daňových výhod, jakémukoli druhu poskytovatele bydlení výměnou za užívání bytu pro sociální účely, a to obvykle dočasně. Některé země na druhé straně začaly používat podobné možnosti poměrně nedávno. Je tomu tak například v České republice, kde byly v roce 2009 zahájeny dva nové programy podporující poskytování sociálního bydlení všemi typy poskytovatelů.

Tabulka 2: Kritéria pro vstup mezi cílové skupiny sociálního bydlení v daných zemích

Stát	Způsobilost	Priority
Německo	Příjmové stropy, liší se podle spolkových zemí	Znevýhodněné domácnosti
Francie	Stropy příjmů	Priority pro bezdomovce a další potřebné osoby
Slovensko	Liší se podle obcí	Priority na základě potřeb
Polsko	Příjmové skupiny, liší se podle municipalit	Bezdomovci, nízkopříjmové rodiny
Nizozemí	Liší se podle regionů, nicméně hlavní roli hraje příjem	Domácnosti s nízkými příjmy
Švédsko	V principu univerzální způsobilost z občanství	Nejsou
Řecko	Pracovníci organizací a znevýhodněné osoby	Nejsou
Slovinsko	Příjmové stropy, špatné podmínky bydlení	Dodatečná sociální kritéria potřebnosti
Rakousko	Stropy příjmů	Dodatečná sociální kritéria potřebnosti
Belgie	Nízký příjem, bez bytu a trvalé bydliště v obci	Podle specifických potřeb skupin
Dánsko	Registrace na čekací listině	Priority podle místních kritérií
ČR	Dávky v hmotné nouzi, sociální bydlení podle možností obcí	Nízkopříjmové osoby, opatření pro spec. skupiny

Zdroj : OECD, 2019b, zpracování autorka

Sociální bydlení v České republice má před sebou ještě dlouhou cestu ve srovnání s rozvinutými systémy sociálního bydlení v zahraničí. Důvodů tohoto stavu je několik. Politika sociálního bydlení v České republice nebyla v posledních desetiletích prioritou žádné vládní koalice a nebyly realizovány žádné zásadní změny, které by otevřely možnosti pro jeho efektivnější a účinnější zajišťování. Samosprávy, na které byla kompetence zajišťování sociálního bydlení decentralizovaná, řeší kromě této problematiky velké množství dalších problémů a často mají velmi omezené rozpočty, které by jim umožnily realizovat inovativní aktivity v této oblasti. Kromě toho, v řadě obcí a měst je rozvoj sociálního bydlení vnímán spíše s větším či menším despektem, také proto, že to není prioritou ani pro běžného voliče.

Ze srovnání systémů sociálního bydlení ve vybraných státech Evropské unie je patrná relativně nižší míra rozvoje sektoru sociálního bydlení v podmínkách ČR (nízký podíl sociálních bytů na celkovém bytovém fondu), zejména ve srovnání se Západní Evropou a severskými zeměmi, což má své důvody historické i politické. Současný stav sociálního bydlení v naší zemi nelze hodnotit jako odpovídající evropským standardům, a nezdá se, že by se v dohledné době mohl stávajícími mechanismy a nástroji nějak zlepšit. Většina zkoumaných zemí však nepotřebuje speciální zákon o sociálním bydlení, a z toho by mohlo být vyvozeno, že takový zákon není nezbytný ani pro naše podmínky. Na druhou stranu je třeba říci, že na rozdíl od ČR, je legislativní zakotvení sociálního bydlení ve většině zkoumaných zemí poměrně souhrnné, ačkoliv nedisponují speciálním zákonem (Polsko, Slovinsko). Jinde je sektor sociálního bydlení nahrazen obecným přístupem občanů k veřejně podporovanému bydlení, jako je tomu typicky

v severských zemích. Česká republika však nedisponuje ani souhrnným legislativním řešením této problematiky, ani univerzálním sociálním modelem skandinávského vzoru. Z výše uvedeného autorka dovozuje, že je legislativní řešení sociálního bydlení souhrnným souborem provázaných norem pro ČR správnou cestou.

Soustava norem není řešením. Je potřeba se zaměřit také na stránku poskytovatelů a financování této oblasti. V současnosti je sociální bydlení v České republice poskytované výlučně veřejným sektorem (nevládní sektor je zapojen jen ojediněle, soukromý sektor vůbec). To následně výrazně zatěžuje veřejné finance a způsobuje nefunkčnost tržního prostředí v této oblasti. Proto samosprávám lze doporučit stimulovat působení soukromého nebo nevládního sektoru prostřednictvím různých motivačních nástrojů, jako jsou například daňové úlevy, usnadnění získání městských pozemků výměnou za investice zaměřené na sociální bydlení, projekty apod. Z hlediska nástrojů zaměřených na poskytování sociálního bydlení je možné doporučit využití i poptávkově orientovaných nástrojů, jako jsou například poukazy na bydlení. Tyto opět stimulují tvorbu tržního prostředí v tom smyslu, že umožní výběr způsobu využití dotace ze strany jejich příjemce -cílové skupiny

Použité zdroje

Council of Europe. Housing policy and vulnerable social groups. Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2008

CZISCHKE, Darinka. A Policy Network Perspective on Social Housing Provision in the European Union. Researchgate, 2007. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/248979698_A_Policy_Network_Perspective_on_Social_Housing_Provision_in_the_European_Union_The_Case_of_CECODHAS

20

DONNER, Christian. Housing Policies in the European Union, Vienna: Christian Donner, 2000. ISBN 978-3-9500417-4-3; 3-9500417-4-5

DONNER, Christian. Housing policies in central Eastern Europe: Czech republic, Hungary, Poland, Slovenia, Slovakia. Vienna: Selbstverlag, c2006. ISBN 3-9500417-6-1.

EP, 2013. Sociální bydlení v EU. European Parliament, 2013. [cit.2020-12-12] Dostupné z: <https://www.mmr.cz/getmedia/c73c2300-eb55-4274-9a38-da1d1e89cd45/Socialni-bydleni-v-EU.pdf>

Evropská komise. EVROPA 2020: Strategie pro inteligentní a udržitelný růst podporující začlenění. 2010 [cit. 2020-10-05]. Dostupné z: http://ec.europa.eu/eu2020/pdf/1_CS_AC_T_part1_v1.pdf.

EU. Sociální bydlení v EU. 2013 [cit.2020-10-22] Dostupné z: <http://www.mmr.cz/getmedia/c73c2300-eb55-4274-9a38-da1d1e89cd45/Socialni-bydleni-v-EU.pdf>.

EU. Listina základních práv. [online] 2010 [cit.2020-12-22]. Dostupné z: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:083:0389:0403:CS:PDF>.

GROVES, Rick. Housing and the New Welfare State, 2016. [cit.2020-12-02] Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/287274165_Housing_and_the_new_welfare_state_Perspectives_from_East_Asia_and_Europe

HENDL, Jan. Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace. Vyd. 1. Praha: Portal, 2005, 407 s. ISBN 80-7367-040-2.

Housing Europe, 2019. The State of Housing in the EU. [cit.2020-12-02] Dostupné z: <http://www.housingeurope.eu/resource-1323/the-state-of-housing-in-the-eu-2019>

KEMENY, Jim. From Public Housing to the Social Market: rental policy strategies in comparative perspective, Routledge, London, 1995., ISBN 978-04-1508-365-2, 194 s.

KLEINMAN, M., STEPHENS, M. European Integration and Housing Policy. Psychology Press, 1998, ISBN 978-11-3469-919-3, 320s..

Koncepce sociálního bydlení České republiky 2015-2025. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR, 2016. ISBN 978-80-7421-122-5.

Konsensuální konference o bezdomovectví v České republice: sborník z konference : Praha, 26.-27.11.2014. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2015. ISBN 978-80-7421-094-5.

LUX, Martin a Tomáš KOSTELECKÝ, ed. Bytová politika: teorie a inovace pro praxi. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2011. Studijní texty. ISBN 978-80-7419-068-1.

NEKOLA, Martin, Hana GEISLER a Magdalena MOURALOVÁ, ed. Současné metodologické otázky veřejné politiky [online]. Praha: Karolinum, 2011 [cit. 2020-02-29]. ISBN 978-80-246-1865-4. Dostupné z: <http://kramerius4.nkp.cz/search/handle/uuid:24824bc0-e339-11e8-a5a4-005056827e52>

OECD, 2019a. Social Rental Housing Stock. Dostupné z: <https://www.oecd.org/els/family/PH4-2-Social-rental-housing-stock.pdf>

OECD, 2019b. Characteristics of rental housing. Dostupné z: <https://www.oecd.org/els/family/PH4-3-Characteristics-of-social-rental-housing.pdf>

PLEACE, N., Bretherton, J. Camden Housing First: A Housing First Experiment in London. York: University of York, 2013.

RAGIN, Charles C. (1989). Comparative Method. Berkeley: University of California Press. ISSN 0210-2862/2013-9004

Šebestová, P., Teória a prax manažmentu kvality sociálnych služieb, MSD, 2019, ISBN 978-80-7392-320-4

Poděkování

Upřímně děkuji paní doc. Ing. arch. Vladimíře Šilhánkové, Ph.D. za odborné vedení a spolupráci.

VEŘEJNÉ PROSTORY A MOŽNOSTI JEJICH ADAPTACE NA ZMĚNU KLIMATU NA PŘÍKLADU ČTVRTI PRAHA - VRŠOVICE

PUBLIC SPACES AND POSSIBILITIES OF THEIR ADAPTATION TO CLIMATE CHANGE ON THE EXAMPLE OF THE PRAGUE QUARTER - VRŠOVICE

Ing. Stanislava Vondrová
doc. Ing. arch. Vladimíra Šilhánková, Ph.D.

Katedra regionálního rozvoje
Vysoká škola regionálního rozvoje a Bankovní institut - AMBIS
Lindnerova 575/1, Praha 8 - Libeň
e-mail: vladimira.silhankova@ambis.cz

Klíčová slova:

veřejné prostory, změna klimatu, adaptace, adaptační opatření, Vršovice

Keywords:

public spaces, climate change, adaptation, adaptation measures, Vršovice

Abstrakt:

Veřejné prostory měst představují významný prvek v životě lidské společnosti, jako místa, kde dochází k setkávání, mezilidské interakci i jako místa pro trávení volného času. V podmínkách městského prostředí znamená změna klimatu možnost pozitivního rozvoje a zkvalitnění veřejných prostorů, a to především díky uplatňování adaptačních opatření spojených s využíváním přírodních prvků. Mnohá zahraniční ale i česká města již v současnosti uplatňují různé formy adaptačních řešení a dochází tak k pozitivnímu a novému rozvoji městských lokalit. Cílem článku proto je na základě teoretického rozboru, navrhnout možná opatření pro eliminaci negativních jevů vzniklých v důsledku klimatických změn na veřejné prostory ve Vršovicích, a to na základě teoretických východisek a příkladů adaptačních opatření ze světa. Vzhledem k současné podobě veřejných prostorů ve Vršovicích byl součástí této práce návrh konkrétních adaptačních opatření, na základě něhož by bylo možné vytvořit z doposud nevyužívaného a zanedbaného prostoru, lokalitu, která by získala svou specifickou podobu, propojila by danou lokalitu a přispěla by ke zvýšení kvality života obyvatel ve Vršovicích, a to de facto za pouhých 7 mil. Kč., přičemž nejlevnější opatření se pohybují v řádech několika desítek tisíc koruna doba jejich realizace je jen několik týdnů. Předložený návrh tedy ukazuje praktickou realizovatelnost navržených opatření a otvírá tak cestu k jejich skutečnému prosazení v praxi.

Abstract:

Public spaces in cities are an important element in the life of human society, as places where people meet, also interact and spend their free time as well. In the conditions of the urban environment, climate change means the possibility of positive development and moreover the improvement of public spaces, mainly due to the application of adaptation measures associated with the use of natural elements. Many foreign as well as Czech cities have already been applying various forms of adaptation solutions and thus there is a positive and new development of urban localities. The aim of the article is therefore, based on a theoretical analysis, to propose possible measures to eliminate the negative phenomena caused by climate change in public

spaces in Vršovice, based on theoretical background and examples of adaptation measures from around the world. Additionally, given the current form of public spaces in Vršovice, this work included a proposal for specific adaptation measures, based on which it would be possible to create a hitherto unused and neglected space, a site that would acquire its specific form, connect the site and also contribute to quality life of the inhabitants of Vršovice, de facto for only CZK 7 million, while the cheapest measures are in the order of several tens of thousands of crowns, the time of their implementation is only a few weeks. The presented proposal therefore shows the practical feasibility of the proposed measures and thus opens the way to their actual implementation in practice.

Úvod

Změna klimatu je reálnou hrozbou, která se týká celé planety a představuje jeden z globálních problémů lidstva. Ovlivňuje všechny bez rozdílu, i když se v různých částech světa projevuje různě. Evropský parlament vyhlásil v návaznosti na změnu klimatu nouzovou situaci v oblasti klimatu a životního prostředí v Evropě i ve Světě. Podle Světového ekonomického fóra představují 5 nejvýznamnějších rizik v roce 2020 otázky spojené s životním prostředím a změnou klimatu. (World Economic Forum, 2020) Obyvatelé měst pocítují změny klimatu nejvíce prostřednictvím extrémů počasí. Tyto extrémy způsobují ve městech a jejich veřejných prostorech nepohodu a působí negativně na obyvatele. Změna klimatu tak představuje pro města a jejich veřejné prostory výzvu pro plánování, rozvoj a využívání veřejného prostoru tak, aby města vytvářela obyvatelné prostory příjemné pro život.

Veřejné prostory měst představují významný prvek v životě lidské společnosti, jako místa, kde dochází k setkávání, mezilidské interakci i jako místa pro trávení volného času. Důležitou roli proto nehraje pouze materiální kvalita veřejných prostorů, ale i schopnost veřejných prostorů reagovat na změny, které s sebou změna klimatu přináší. Je ovšem třeba ke změně klimatu přistupovat racionálně a vnímat změnu jako možnost posunu k příznivějšímu stavu.

V podmínkách městského prostředí znamená změna klimatu možnost pozitivního rozvoje a zkvalitnění veřejných prostorů, a to především díky uplatňování adaptačních opatření spojených s využíváním přírodních prvků. Mnohá zahraniční ale i česká města již v současnosti uplatňují různé formy adaptačních řešení a dochází tak k pozitivnímu a novému rozvoji městských lokalit.

Cílem článku proto je na základě teoretického rozboru, navrhnout možná opatření pro eliminaci negativních jevů vzniklých v důsledku klimatických změn na veřejné prostory ve Vršovicích, a to na základě teoretických východisek a příkladů adaptačních opatření ze světa.

Jako základní metoda pro zpracování článku je využita metoda studia odborných podkladů a terénních průzkumů. Pro získání teoretických východisek je použita metoda analýzy textů. K zjištění současného stavu zkoumané lokality je využita metoda přímého pozorování v terénu, jehož součástí je pořízení obrazové dokumentace a analýzy dokumentů vydaných městským úřadem Prahy 10. Základní zdroje dat pro tuto práci jsou informace z odborné literatury, dokumenty týkající se změny klimatu vydané na mezinárodní a národní úrovni a dokumenty vydané příslušným městským úřadem Prahy 10. Důležitým zdrojem informací pro příklady adaptačních opatření jsou volně dostupné informace o zahraničních městech na jednotlivých

internetových stránkách měst. Praktická část práce vychází z dokumentů městské části Praha 10, mapových podkladů a vlastního terénního průzkumu.

1. Veřejné prostory

Veřejné prostory tvoří základ každého sídla. Jde o páteří strukturu, která utváří celkový charakter daného místa a jak vyplývá z názvu, jedná se o prostory, které slouží veřejnosti. (Kratochvíl, 2016) Veřejné prostory jako všechny nezastavěné prostory ve městě, které jsou volně (bezplatně) přístupné všem obyvatelům a návštěvníkům města, buď nepřetržitě, nebo s časovým omezením (např. parky zavírané na noc). (Šilhánková, 2003)

Nicméně je třeba uvést, že veřejný prostor bez života nebude veřejným prostorem, ale pouze fyzickým prostorem, protože jak již vyplývá ze sousloví „veřejný prostor“ jedná se o fyzicky vymezený prostor ve kterém se odehrává život. (Kratochvíl, 2012) Proto je nezbytné, aby veřejné prostory byly koncipovány smysluplně a sloužily opravdu lidem tak, aby je vybízely k trávení volného času venku, ať už na ulicích, v parku, či na dětském hřišti. Mnohdy se totiž stává, že veřejný prostor je přeplněný hlukem a znečištěním z automobilů, přehlcený venkovní reklamou prostřednictvím různorodých billboardů a plakátů. Zeleň se vyskytuje pouze prostřednictvím solitérních stromů, mezi kterými parkují automobily, nebo chybí úplně. Takový prostor není prostorem, ve kterém by člověk chtěl trávit svůj čas déle, než je nezbytně nutné.

Důležitý aspekt, který by měl kvalitní veřejný prostor splňovat je důraz na obyvatelnost. Gehl (2000) definoval základní prvky a požadavky, který má dobrý obyvatelný prostor splňovat. Tyto požadavky jsou: žádné zdi, krátké vzdálenosti, malé rychlosti, jedna úroveň a orientace tváří v tvář Šilhánková (2003) k těmto základním požadavkům přidává pět dalších, a to:

- dostupnost – veřejný prostor musí být dobře dostupný a přístupný pro pěší, cyklisty a obyvatele s různými typy znevýhodnění
- přehlednost – veřejný prostor musí být přehledný pro obyvatele pro jejich dobrou prostorovou orientaci v systému veřejných prostorů celého sídla
- vybavení pro aktivity – veřejný prostor musí být vybaven vhodným městským mobiliářem pro různé typy aktivit napříč věkovým spektrem obyvatel
- lidské měřítko – veřejný prostor a jeho vybavení musí zohledňovat lidské měřítko pro pozitivní vnímání prostoru
- příjemné klima – úspěšný veřejný prostor musí vytvářet příjemné klima, které bude přispívat k pohodě jeho návštěvníků.

A právě příjemné klima velmi úzce souvisí s klimatem ve městě jako takovým i s jeho změnami, ke kterým dochází v důsledku globální změny klimatu, čemuž se budeme věnovat dále.

2. Změna klimatu a adaptace na ni

- Jak uvádí Akademie věd České republiky, změny klimatu jsou přirozenou součástí planety Země. Změna klimatu je nedílnou součástí fungování planety. V porovnání s lidským životem se jedná o proces, který probíhá velice pomalu v rozmezí několika desítek tisíc let. V rámci této změny klimatu docházelo historicky ke střídání teplejších, a naopak chladnějších období. Období, která byla sušší a naopak ty, která byla vlhčí. Tyto etapy se nazývají doby ledové a

meziledové. Poslední období doby ledové lze datovat zhruba 12 000 let zpátky. (Ústav pro hydrodynamiku, nedatováno, Metelka, Tolasz, 2009) V současnosti se klimatický systém otepluje. V celosvětovém měřítku dochází ke snížení počtu chladných dnů i nocí, a naopak se zvyšuje počet teplých dnů a nocí. Zvyšuje se četnost vln horka a současně se i zvyšuje čerstvost výskytu silných srážek. (IPCC, 2013)

Změna klimatu ovlivňuje nejen území, ale i obyvatele, kteří v území žijí. Pro města představuje změna klimatu celosvětovou výzvu. Tyto výzvy mohou v určitých případech znamenat příležitosti a v jiných případech naopak hrozby. (Pondělíček, 2016) Městské prostředí představuje díky své koncentraci zástavby s velkým podílem zpevněných ploch, které jsou z velké části nepropustné a kumulují teplo zvýšené riziko pro své obyvatele (Ministerstvo životního prostředí, 2013). Obyvatelstva se bude čím dál více dotýkat otázka nedostatku kvalitní pitné vody, či nové nemoci (Adaptace na změnu klimatu, 2014). Proto je třeba se na změnu klimatu adaptovat a hledat taková opatření, která přispějí ke zkvalitnění života ve městech. Jak již bylo uvedeno výše, jedněmi z nejdůležitějších míst ve městech, která je třeba na dopady změny klimatu adaptovat jsou veřejné prostory.

Adaptaci lze definovat jako schopnost určitého systému přizpůsobit se změně klimatu (Urban adapt, 2015). Jde o opatření technická i přírodě blízká, které dokáží snížit dopady klimatické změny v poměrně kratším časovém horizontu než v případě mitigace (Adaptace na změnu klimatu, 2014).

Adaptační opatření lze rozdělit do tří základních kategorií:

- Šedá opatření
- Zelená a modrá opatření
- Měkká opatření

Šedá a zelená opatření lze zařadit do kategorie strukturálních opatření. Měkká opatření do kategorie nestrukturálních. (Adaptace sídel na změnu klimatu, 2016)

Šedá opatření

Šedá opatření zahrnují veškerá inženýrská a technologická řešení v otázce adaptace. Jde o materiály, které dokáží více odrážet světelnou i tepelnou energii. Povrchy z materiálů, které mají lepší propustné vlastnosti vody. Plochy, které v případě bleskových povodní mohou sloužit jako záplavové. Nádrže a systémy na uchování dešťové vody a její následné využívání. Opatření, která vytváří stín (Ústav výzkumu globální změny, 2017). Šedá opatření lze realizovat na malých plochách stejně tak jako v celém městě. Příklady šedých opatření mohou být např.: protipovodňové bariéry, úpravy koryt menších řek, tepelná izolace budov, systémy na zachycování a využívání srážkové vody nebo využití materiálů s příznivými vlastnostmi (např. propustnost vody, tepelné vlastnosti). (Adaptace sídel na změnu klimatu, 2016)

Zelená a modrá opatření

Zelená opatření se váží na ekosystémy, přírodní a přírodě blízká opatření s využíváním vegetace. Zelená infrastruktura může příznivě ovlivňovat mikroklima města (Ministerstvo životního prostředí, 2015) Na velkých zpevněných plochách bez vegetace a vody dochází k přehřívání díky dopadajícím slunečním paprskům, které se přeměňují na teplo. Zeleň a vodní plochy dokáží vstřebat část slunečních paprsků a slouží tak jako přírodní klimatizace. Zároveň zeleň zachycuje prach, tlumí hluk a slouží jako útočiště pro drobné živočichy. (Institut plánování a rozvoje hlavního města Prahy, 2017)

Zelená opatření jsou často doplňována o modrá opatření, která stejně jako zeleň přispívají ke snižování teploty. Modrá opatření jsou taková, která využívají vodní plochy a prvky. Oba typy opatření přispívají k biodiverzitě, ke snižování teploty, napomáhají k vsakování a zadržování dešťové vody a mohou fungovat i jako protipovodňová opatření (Ústav výzkumu globální změny, 2017). Zároveň zvyšují estetickou hodnotu prostoru. Zelené plochy slouží k rekreaci a odpočinku, mohou snižovat lidský stres a napětí a zároveň mohou sloužit pro pěstování rostlin. (Institut plánování a rozvoje hlavního města Prahy, 2017) Příklady zelených a modrých opatření mohou dle Baroše at al. (2015) být např.: zvětšování zelených ploch ve městech a výsadba zeleně, zelené střechy a fasády, vodní plochy, městské zemědělství a zahradničení, revitalizace toků, obnova a zřizování postranních ramen nebo tůň a mokřady. Šedá a zelená opatření se mohou kombinovat do jednoho opatření využívající technologické řešení s využitím přírodních prvků.

Měkká opatření

Do měkkých (nestrukturálních) opatření spadají opatření spojená se změnami v chování, v rozhodování a v konkrétních politických přístupech k adaptaci (EEA, 2010; ClimateAdapt, nedatováno). Pro měkká opatření je určující především vhodný management a plánování. Za taková opatření lze považovat různé strategie přizpůsobování se změnám, informační a vzdělávací kampaně a projekty, krizové plány či různé formy vzdělávání. (Pondělíček, 2016)

Vhodným adaptačním přístupem pro urbanizovanou krajinu je využívat kombinaci všech uvedených kategorií. Jedná se o systémový přístup SET's (A social-ecological-technological systems), který lze označit za sociálně – ekologicko – technologický přístup. Cílem přístupu je nevylučovat jednotlivé kategorie opatření při jejich realizaci, ale naopak využívání výhod plynoucích ze všech kategorií, aby byla opatření co nejvíce efektivní. (Kabisch, 2017)

Z teoretických poznatků vyplývá, že pokud města chtějí být nadále příznivým místem pro život svých občanů, je třeba, aby ve městech docházelo k adaptování se na změny spojené se změnou klimatu, a to ať již využíváním chytrých řešení, moderních přístupů, zapojováním místních občanů a budování komunit, budováním nové zeleně ve městech a podporou jednoduchých nápadů. Právě to je cesta, kterou by měla města využívat při realizaci nových projektů ve městech i revitalizaci stávajících veřejných prostorů. Tyto přístupy jsou využity v další části tohoto článku, a to k návrhu možných adaptačních opatření vhodných pro snižování dopadů změny klimatu, kterými bude možné dosáhnout zlepšení v oblasti kvality života obyvatel Vršovic.

3. Případová studie Vršovic - KD Eden a sídliště Vlasta

Na základě zkoumání veřejných prostorů byly zvoleny prostory vhodné pro návrhy adaptačních opatření ve Vršovicích. Jedná se o prostory v rámci sídliště Vlasta a prostory kolem Kulturního domu Eden (KD Eden). V současnosti jsou to místa, která jsou svým vzhledem velice zanedbaná a obyvateli využívána jen pro nezbytné aktivity. Zároveň tento prostor nebyl řešen v rámci generelu veřejných prostor na Praze 10. Přitom právě poloha v těsné blízkosti s úřadem celé městské části Praha 10 je předurčuje k prostorům, které jsou nejvíce exponované a měly by tak splňovat požadavky na kvalitní veřejný prostor a zároveň splňovat reprezentační funkci městské části.

Území je uzavřeno ze třech světových stran významnými dopravními komunikacemi ve Vršovicích – Moskevská, Vršovická a U Slávie a ze čtvrté světové strany je prostor ohraničen

železniční trať. KD Eden, díky své poloze v těsné blízkosti s NC Eden, vytváří dohromady veřejný prostor, jehož dominantou je fontána náležící nákupnímu centru. Tento prostor slouží jako prostor pro pořádání lokálních sezónních trhů. Na základě informací z územně analytických podkladů představuje NC Eden místo soustředění aktivit obyvatel (Institut plánování a rozvoje hlavního města Prahy, 2020). Tento prostor je významným prostorem i pro městskou hromadnou dopravu. Prostor kolem KD Eden navazuje přímo na sídliště Vlasta, kde se nachází i sídlo Městské části Praha 10 a jedná se tak o velmi frekventované místo. Díky poloze úřadu Městské části Praha 10 a těsné blízkosti NC Eden lze o tomto veřejném prostoru uvažovat jako o prostoru lokálního až čtvrt'ového významu.

- **Obrázek 1: Vymezení řešeného území a sídliště Vlasta**

Zdroj: arcgis.com, online; upraveno

Obrázek znázorňuje žlutě plochu sídliště Vlasta společně s KD Eden. Červeně je zobrazeno zájmové území.

3.1. Historie a současnost KD Eden a sídliště Vlasta

KD Eden byl vybudován na místě bývalého zábavního parku Eden, který byl vystaven ve 20. letech minulého století. Tento zábavní park byl postaven po vzoru vídeňského Prátru. Součástí parku byla horská dráha, která měla délku 5 km, tobogány a kolotoče. Nacházel se mezi Vršovickou ulicí a železniční tratí. Součástí lunaparku byla i tzv. laguna, na které se hrálo divadlo a plulo na lodičkách. Vzhledem ke vzniku chudinské kolonie v těsné blízkosti lunaparku, toto místo nemělo dobrou pověst a nenavštěvovalo ho tolik návštěvníků, aby bylo schopné se uživit. Proto již ve 30. letech došlo k postupnému bourání zábavního parku a v roce 1946 došlo k jeho úplnému zavření na základě nařízení hygienika hlavního města Prahy. (Praha neznámá, 2015)

V těsné blízkosti bývalého zábavního parku bylo v roce 1977 vystavěno sídliště Vlasta. Po této výstavbě došlo k vybudování KD Eden na místech bývalého lunaparku. Celé zařízení bylo dokončeno a předáno k fungování pro občany v roce 1987 k příležitosti otevření metra Strašnická. V kulturním domě byl vybudován kinosál, restaurace, víceúčelový sál, bufet a foyer pro výstavy. Celková výměra podlahové plochy je 4 960 m². Kino mělo kapacitu 291 sedadel a restaurace 105 míst. (Karbanová, 2018) Po roce 1989 byl objekt pronajímán soukromým

osobám. V té době sloužil objekt jako diskotéka a kino. Pronájem znamenal pro budovu postupnou devastaci. Nájemníci se nepodíleli na opravách vzniklých jejich provozováním. Postupně docházelo k ukončování jednotlivých pronájmů v budově. Úplný konec KD Eden přinesla výstavba nákupního centra Eden, v bezprostřední blízkosti kulturního domu, která byla dokončena v roce 2005. (Prázdné domy, 2017)

Sídliště Vlasta bylo postaveno v letech 1972 až 1977. Jde o soubor panelových domů, které leží mezi Vršovickou ulicí, Moskevskou ulicí, Kirgizskou ulicí a železniční tratí. Původně na tomto místě byly vozatajské kasárny z roku 1888. Kasárny byly postupně bourány v období let 1965 až 1983. Postupně začalo vznikat sídliště Vlasta jako reakce na přesun obyvatel z Milovic v souvislosti s usídlováním sovětské armády v Milovicích. Součástí sídliště byla i stavba nové radnice, která je tvořena třemi samostatnými budovami. (Městská část Praha 10, 2020)

KD Eden je stále uzavřen a nadále chátrá. Chátrající budova ovlivňuje kvalitu veřejných prostorů v její blízkosti. Budova i okolí zarůstá plevelem a nepůsobí na okolí pozitivně. (Prázdné domy, 2017, online) Na KD Eden navazuje terasa vedoucí k úřadu městské části. Plocha kolem komplexu administrativních budov úřadu MČ Praha 10 se nachází v těsné blízkosti hlavní ulice Vršovická. Kromě sídla úřadu MČ Praha 10 v budově na sídlišti Vlasta sídlí taktéž Policie ČR a Úřad práce. Nachází se zde restaurace a několik provozovatelů drobných služeb.

- Obrázek 2: KD Eden ze spodní strany	Obrázek3: Terasa navazující na KD Eden
	
Zdroj: vlastní	Zdroj: vlastní

Tato plocha je od hlavní ulice oddělena vyvýšenou terasou, která představuje v území bariéru prostupnosti směrem od ulice Vršovická, ale zároveň slouží i jako hluková bariéra pro obyvatele sídliště Vlasta. Spodní část terasy ze strany od sídliště vytváří podchod, kde se nachází místa pro parkování a několik míst pro zásobování celého objektu. Dolní část terasy vykazuje velké známky zanedbanosti a přispívá k vyvolání pocitu nebezpečí a vybízí ke kriminalitě. Podle aplikace pocitová mapa, kterou využívá MČ Praha 10, nejsou občané s celou plochou kolem úřadu městské části spokojeni a vyjadřují se o ní jako o nebezpečném prostředí. (pocitové mapy, nedatováno)

Vrchní patro terasy je tvořeno zpevněnou plochou, která je lemována velkými květináči, které jsou osázeny keři a drobnou zelení. Na západní části terasy se nachází tři velké záhony, které jsou vysypány drobným šterkem. Tyto záhony vykazují známky stáří. Dva menší záhony, které jsou umístěny blíže budově úřadu, jsou osázeny keři. Kolem záhonů byly v minulosti rozmístěny lavičky, které tu v současné době nejsou z důvodů srovnání bezdomovců.

- **Obrázek 4:** *Vrchní patro se štěrkovými záhony*

Zdroj: vlastní

Východní část terasy, která přímo navazuje na KD Eden a pokračuje k NC Eden a zastávce městské hromadné dopravy, slouží jako parkoviště pro návštěvníky městského úřadu. Toto parkoviště je doplněno o tři betonové květináče, které jsou nepravidelně osazovány květinami. Na plochu zpevněného parkoviště navazuje plocha parkoviště tvořená zatravňovacími dlaždicemi, která je lemována stromy.

Současná opatření, která by přispívala ke zlepšení mikroklimatu, jsou založená především na zelených opatřeních v podobě travnatých ploch, stromů a květináčů, které jsou osázeny keři a doplňkovou zelení. Za měkká opatření lze považovat informační tabule, na které umísťuje úřad městské části vzdělávací plakáty. Tyto tabule se nachází před vstupem do budovy úřadu městské části. Jako šedá opatření v území lze uvést zatravňovací dlaždice, které slouží jako jedna z parkovacích ploch pro návštěvníky úřadu.

29

Tabulka 1: *Současná adaptační opatření*

šedá	zelená	měkká
zatravňovací dlaždice	travnaté plochy	informační tabule
	květináče osázené keři a zelení	
	samostatně stojící stromy	

Zdroj: vlastní

Nevyužívaný veřejný prostor, který zároveň představuje jedno z hlavních center v celé městské části díky poloze úřadu MČ Praha 10 a těsné blízkosti s NC Eden předurčuje tento prostor jako vhodnou lokalitu pro navrhnutí adaptačních opatření, která dokáží vytvořit z doposud nevyužívaného a opomíjeného místa příjemné místo pro veřejnost, které bude díky využití vhodných opatření zároveň přispívat ke zlepšení mikroklimatu ve Vršovicích.

3.2. Návrh adaptačních opatření

Cílem je navržení komplexních řešení pro část městské čtvrti ve Vršovicích, která vychází z vizi a cílů dokumentů městské části Praha 10. Jde především o podporu vytvoření zeleného města, které bude příjemné pro život svých občanů i návštěvníků Prahy 10 a zároveň o navržení prvků především zelené infrastruktury, které napomohou k vytvoření příznivějšího mikroklimatu v řešeném území. Navrhovaná opatření vychází z provedené analýzy adaptačních opatření implementovaných v zahraničních městech. Navrhovaná opatření jsou rozdělena do

jednotlivých částí realizace tak, aby bylo možné zajistit dostatečné finanční prostředky a bylo možné realizaci rozdělit do několika finančních období. Jednotlivé realizace tak lze uskutečnit postupně. Realizovaná opatření vytvoří dohromady funkční celek a dojde tak k propojení dosud opomíjeného území s jeho okolím. Pojícím prvkem, který propojuje jednotlivé navržené části je dřevo, barevné prvky a plochy. Díky barevným plochám dojde v prostoru k vytvoření příjemnější atmosféry, veřejný prostor bude působit příznivěji a zároveň budou tyto barevné plochy přispívat ke zmírňování městské teploty. Společným cílem navrhovaných opatření v rámci jednotlivých částí realizace je zlepšit kvalitu prostředí, zavést více zeleně do veřejného prostoru a vytvořit podmínky pro budování komunit a setkávání.

- **Obrázek 5: Jednotlivé části opatření**

Zdroj: Institut plánování a rozvoje Hl. m. Prahy, upraveno

Realizace je rozdělena do sedmi základních částí, a to: I. Rekonstrukce západní části terasy, II. Úprava zeleně, III. Zastínění hlavní pěší zóny, IV. Nová parkovací místa, V. Rekonstrukce parkovací plochy, VI. Revitalizace parku a VII. Barevná revitalizace. Jednotlivým opatřením je přiřazen rozpočet, který vychází z cen stanovených podle dokumentu Průměrné ceny dopravní a technické infrastruktury vydaného Ministerstvem pro místní rozvoj a z cen uváděných u dodavatelů.

I. Rekonstrukce západní části terasy

Cílem I. části je oživení a navýšení kvality veřejných prostorů pomocí zelených opatření doplněné o dřevěné prvky a navrácení života do řešeného území. Díky vytvoření zelené plochy a zastínění dojde ke snížení teploty v řešené části. Rekonstrukce zahrnuje kompletní přestavbu stávající plochy za účelem vytvoření příjemné plochy pro trávení volného času pro obyvatele i návštěvníky městského úřadu. Součástí rekonstrukce je vybourání stávajících betonových záhonů, které nevyhovují současným standardům. Na celé ploše původních záhonů a na ploše mezi záhony vznikne nižší záhon, který bude zatravněn. Díky tomu vznikne velká funkční plocha pro posezení a setkávání. Součástí první části je rozmístění dřevěných altánů a parketů, které budou osázené popínavou zelení. Altány, které postupně obrostou popínavými rostlinami, budou rozmístěny tak, aby vytvářeli během slunných dní příjemný stín a zároveň umožňovaly užívat si slunečních paprsků během jaru a podzimu. Po celé ploše budou rozmístěny barevné, dřevěné herní prvky podobné tetrisu, které budou sloužit k posezení, ale budou i vybízet ke kreativě návštěvníků, kteří si budou moci uspořádat prostor podle sebe.

Tabulka 2: Odhadovaný rozpočet části I. Rekonstrukce západní části terasy

Pořadí	Popis	Množství	Jednotková cena	Cena celkem
1	demolice betonových záhonů a příprava plochy	172,9 m ³	1000 Kč/m ³	172 900 Kč
2	nová plocha pro zatravnění	189 m ³	700 Kč/m ³	132 300 Kč
3	zemina	245,7 t	200 Kč/t	49 140 Kč
4	trávníkový koberec	1260 m ²	110 Kč/m ²	138 600 Kč
5	závlahový systém	1ks	93 460 Kč	93 460 Kč
6	Altány	4ks	79 400 Kč	317 600 Kč
7	parklety se samozavlažovacími květináči	6ks	64 850 Kč	389 100 Kč
8	dřevěné herní prvky	25	4 500 Kč	112 500 Kč
9	příprava pro výsadbu	10 m ²	52 m ²	520 Kč
10	Květiny	10 m ²	300 Kč/m ²	3 000 Kč
11	výsadba květin	10 m ²	38 Kč/m ²	380 Kč

Celkem 1 409 500 Kč

Zdroj: vlastní

Obrázek 6: Návrhy na rekonstrukci západní části terasy**II. Úprava zeleně**

Cílem II. části realizace je zvýšení kvality veřejného prostoru prostřednictvím vhodně zvolené zelené infrastruktury, která přispěje ke snížení teploty v řešeném území a zajistí navýšení biodiverzity v území. Dílčím cílem je podpora komunitního života a vzdělávání. Návrh se zaměřuje na redukci dosud málo upravované zeleně, která je vysázena kolem celé plochy terasy. V současnosti tvoří největší zastoupení zeleně keře, které působí jako bariéra a mohou způsobovat snížený pocit bezpečí. Úprava spočívá ve vysázení lučních květin a travin, které přispějí ke zkrášlení prostoru a zároveň napomohou ke zvýšení biodiverzity. V rámci této etapy budou vysázeny do nových květináčů na východní a západní straně budovy úřadu městské části popínavé rostliny. Popínavé rostliny budou rovněž vysázeny do květináčů, které se nachází na terase směrem k sídlišti Vlasta. Tyto rostliny přispějí ke snížení teploty v řešeném území. Nově osázená zezeň bude sloužit místním školám k výuce a bude tak zajištěna i vzdělávací funkce.

Obrázek 7: Návrhy na úpravy zeleně

Tabulka 3: Odhadovaný rozpočet části II. Úprava zeleně

Pořadí	Popis	Množství	Jednotková cena	Cena celkem
1	redukce a odstranění keřů a nevhodné zeleně	612 m ²	56 Kč/m ²	34 272 Kč
2	stavební úpravy	612 m ²	350 Kč/m ²	214 200 Kč
3	Zemina	80 t	200 Kč/t	16 000 Kč
4	příprava pro výsadbu	612 m ²	52 m ²	31 824 Kč
5	květiny a popínavé rostliny	612 m ²	300 Kč/m ²	183 600 Kč
6	výsadba květin	612 m ²	38 Kč/m ²	23 256 Kč
7	samozávlžovací květináče	2ks	25 000 Kč	50 000 Kč
Celkem				553 152 Kč

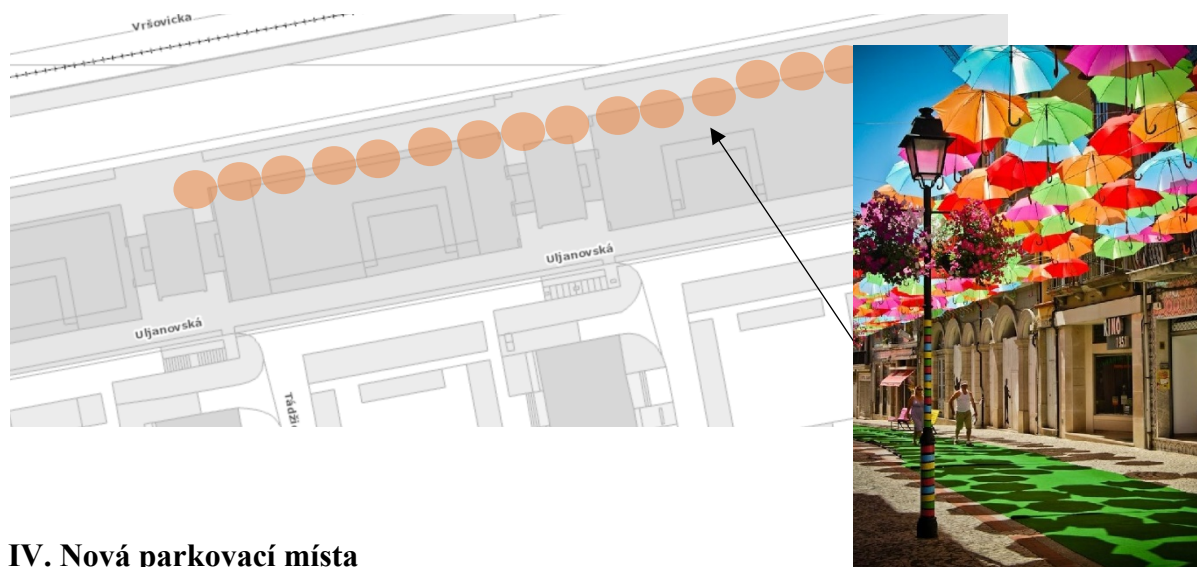
Zdroj: vlastní

III. Zastínění hlavní pěší zóny

Hlavním cílem III. části realizace je vytvoření stínu a snížení teploty nad hlavní pěší zónou, která vede k úřadu Městské části Praha 10. Dílčím cílem je zvýšení kvality veřejného prostoru a vytvoření symbolu městské části, která bude vybízet veřejnost k zastavení a využití nově vzniklé plochy. Hlavní pěší zóna, která je zároveň i hlavní trasou pro vstup do budovy úřadu městské části je vystavena přímému slunečnímu svitu od poledne do západu slunce. Touto realizací vznikne zastínění, které se stane zároveň ikonickým prvkem všech etap. Zastínění bude vytvořeno pomocí duhových deštříků po vzoru mnoha měst z celého světa.

Tabulka 4: Odhadovaný rozpočet části III. Zastínění hlavní pěší zóny

Pořadí	Popis	Množství	Jednotková cena	Cena celkem
1	ukotvovací materiál	200 m	120 Kč/m	24 000 Kč
2	deštříky	232ks	129 Kč/ks	29 928 Kč
3	montážní práce	40h/2 osoby	450 Kč/h/osoba	36 000 Kč
Celkem				89 928 Kč

*Zdroj: vlastní***Obrázek 8: Návrhy na zastínění hlavní pěší zóny**

IV. Nová parkovací místa

Zastínění; Zdroj: topinspired, 2011

Cílem IV. části realizace je rekonstrukce stávajících povrchů a vytvoření 10 nových parkovacích míst, která budou vybudována tak, aby přispívala k postupnému vsakování dešťové vody do půdy. Parkování představuje problémovou záležitost v celé městské části Praha 10. Rekonstrukcí stávajících nevyužívaných ploch, které se nachází pod hlavní terasou, umožní přesunutí parkoviště z horní části terasy do spodní části. Parkovací místa budou vytvořena s ohledem na zachování a zvyšování kvality obytného prostředí, proto budou tvořena z dlaždic se širokou spárou. Tato technologie umožní v případě dešťů větší vsakování dešťové vody přímo do země.

Tabulka 5: Odhadovaný rozpočet na nová parkovací místa

Pořadí	Popis	Množství	Jednotková cena	Cena celkem
1	výkop šterku, zeminy a terénní úpravy	240 m ²	150 Kč/m ²	36 000 Kč
2	zatravnovací dlaždice se širokou spárou a obrubníky	240 m ²	1768 Kč/m ²	424 320 Kč
3	pokládka dlaždic	240 m ²	300Kč/m ²	72 000 Kč
4	výsev	240 m ²	6 Kč/m ²	1 140 Kč
Celkem				533 460 Kč

Zdroj: vlastní

Obrázek 9: Návrhy na nová parkovací místa

Parkovací stání; Zdroj: architecture lab, 2018

V. Rekonstrukce parkovací plochy

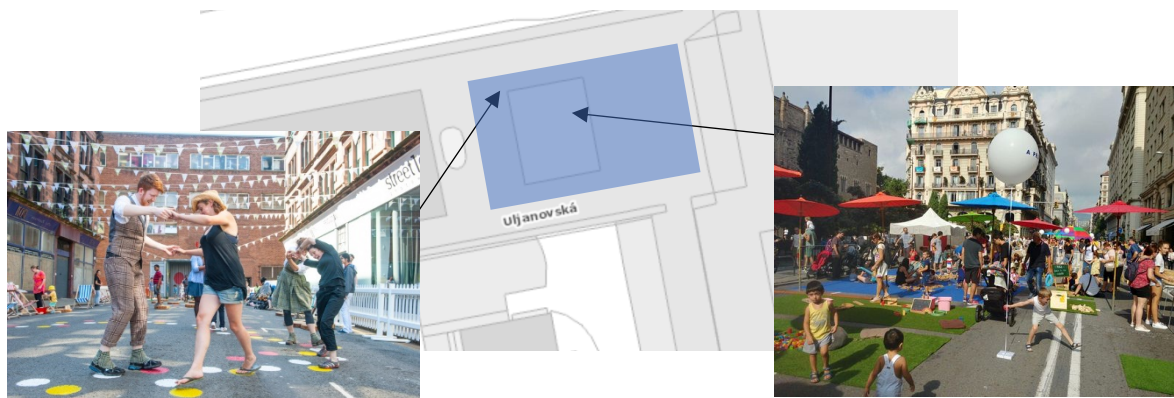
Cílem V. části realizace je vytvoření barevné plochy, s herními prvky, která bude přispívat k navracení života do veřejných prostorů. Dílčím cílem je omezení dopravy na horní části terasy. Díky vytvoření minimálně 10 nových parkovacích míst ve spodní části terasy v rámci IV. etapy dojde k přesunutí stávajícího parkoviště, které se nachází na horní terase. Tímto zásahem se horní část terasy zklidní od automobilů a vznikne bezpečná pěší zóna, která bude navazovat na KC Eden. Ponechána bude pouze parkovací plocha, která je tvořena ze zatravněných dlaždic. Bude sloužit jako parkoviště pro návštěvníky úřadu se zdravotními omezeními. Zpevněná plocha, která se tím uvolní, bude sloužit jako místo pro pořádání sousedských sešlostí, trhů a slavností. Pro podpoření těchto aktivit bude plocha vymalována barevnými herními prvky, které budou sloužit nejen pro děti, ale i dospělé.

Tabulka 6: Odhadovaný rozpočet rekonstrukce parkovací plochy

Pořadí	Popis	Množství	Jednotková cena	Cena celkem
1	barva	200 l	280 Kč/l	56 000 Kč

2	natěračské práce	8 h/1 osoba	250 Kč/hod/osoba	2 000 Kč
			Celkem	58 000 Kč

Zdroj: vlastní

Obrázek 10: Návrhy na rekonstrukci parkovací plochy

Barevné herní plochy; Zdroj: design council, 2019

Plocha pro trhy a hry; Zdroj: child in the city, 2019

VI. Revitalizace parku

Cílem VI. části je zvýšení kvality zelené plochy a plné využití jejího potenciálu. Dílčím cílem je vybudování dešťové zahrady, která bude sloužit k zachycení srážek a udržení vody v městské krajině. Druhým dílčím cílem je podpoření komunitního života spojeného se zahradničením prostřednictvím vytvoření komunitní zahrady. Nejzrůsáhlejší etapou celé revitalizace řešeného území je revitalizace současného parku. Účelem revitalizace je především funkční využití stávající plochy tak, aby sloužila veřejnosti. Revitalizace bude zahrnovat vytvoření nových pobytových míst prostřednictvím laviček a houpačích sítí. Centrálním místem se stane dřevěný altán. Plocha bude doplněna o dřevěné herní prvky pro děti i dospělé. Ve svahové části terénu dojde k nahrazení současných keřů dešťovou zahradou, která bude sloužit k zadržování přebytečné vody v případě dešťů a zvýše se tak i estetická hodnota parku. V prostoru budou umístěny dřevěné truhlíky a nádoby na zachytávání dešťové vody, které budou sloužit ke komunitnímu zahradničení.

Tabulka 7: Odhadovaný rozpočet na revitalizaci parku

Pořadí	Popis	Množství	Jednotková cena	Cena celkem
1	redukce a odstranění keřů a nevhodné zeleně	393 m ²	56 Kč/m ²	22 008 Kč
2	terénní úpravy a příprava půdy pro výsadbu dešťové zahrady	393 m ²	78 Kč/m ²	30 654 Kč
3	květiny a rostliny pro dešťové zahrady	393 m ²	300 Kč/m ²	117 900 Kč
4	výsadba rostlin pro dešťové zahrady	393 m ²	33 Kč/m ²	12 969 Kč
5	terénní úpravy pro městský mobiliář	940 m ²	78 Kč/m ²	73 320 Kč
6	Altán	1ks	79 400 Kč/ks	79 400 Kč
7	houpačky pro děti i dospělé	1ks	18 000 Kč/ks	18 000 Kč
8	Lavičky	8ks	6 000 Kč/ks	48 000 Kč
9	houpačí síť	4ks	4 500 Kč/ks	18 000 Kč
10	venkovní květináče	20ks	5 000 Kč/ks	100 000 Kč

11	zemina do květináčů	8,112 t	200 Kč/t	1 622 Kč
12	dřevěné herní hřiště	1ks	21 000 Kč/ks	21 000 Kč
13	nádoby na zachycení dešťové vody	4ks	6 000 Kč/ks	24 000 Kč
14	odpadkový koš	6ks	1 600 Kč/ks	9 600 Kč
Celkem				576 473 Kč

Zdroj: vlastní

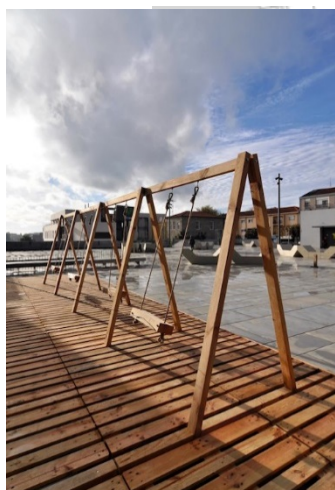
Obrázek 11: Návrhy na revitalizaci parku

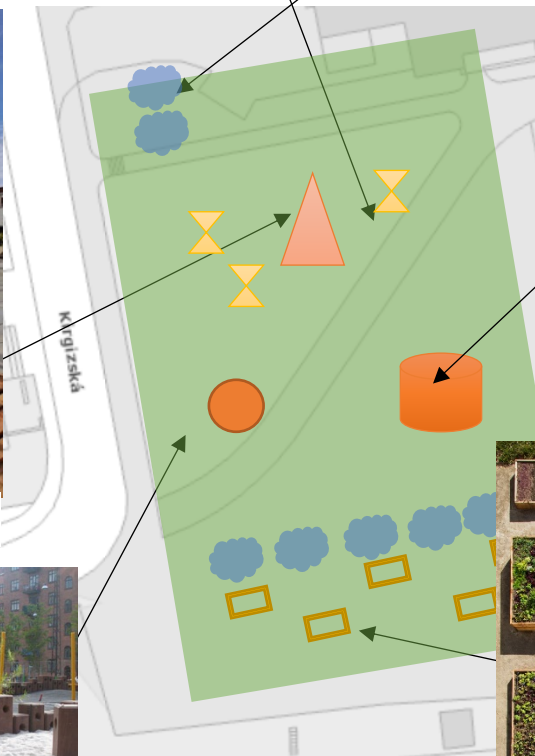
Lavičky a houpací sítě; Zdroj: street park, 2014

Vodní zahrada; Zdroj: we are found, 2017

Houpačka; Zdroj: design taxi, 2012

Altán; Zdroj: about design world, 2018

Herní prvky; Zdroj: WLA, 2013

Komunitní zahrada; Zdroj: food52, 2015

VII. Nové barevné plochy

Cílem VII. části realizace je zvýšit kvalitu veřejného prostoru. Vytvoření pocitově bezpečnějšího místa a podpora komunitního života. Současný stav dolního patra terasy působí nekomfortně a vyvolává pocit nebezpečí. Přitom se jedná o polootevřený prostor do ploch mezi panelovými domy sídliště. V rámci opatření budou ponechány plochy spodního patra terasy jednotlivým základním a středním školám, které se nachází na území Prahy 10 k výmalbě. Cílem je navrátit veřejný prostor veřejnosti a vdechnout nový náboj místu.

Tabulka 8: Odhadovaný rozpočet části Nové barevné plochy

Pořadí	Popis	Množství	Jednotková cena	Cena celkem
1	barva	240 l	278 Kč/l	66 720 Kč
Celkem				66 720 Kč

Zdroj: vlastní

Obrázek 12: Návrhy na nové barevné plochy

Barevné prvky; Zdroj: poppy talk, 2010

Barevné plochy; Zdroj: feed puzzle, 2016

Shrnutí navrhovaných opatření znázorňuje následující tabulka. Navrhovaná opatření byla vyčíslena celkem na částku 3 287 233 Kč. Opatření byla navržena tak, aby byla možná realizace postupná, částečná či pozměněná. V případě skutečné realizace projektu by tak výdaje na uskutečnění mohly být rozděleny na několik částí a nepřinesly by přílišnou jednorázovou zátěž pro rozpočet městské části. Z typů opatření převládají šedá, technická opatření, která jsou doplněna o zelená opatření. Tato navrhovaná opatření jsou doplněna o měkká opatření,

související se vzděláváním a zapojováním veřejnosti, spolupracováním se žáky místních škol a podporou komunitního života.

Tabulka 9: Celkové shrnutí navrhovaných opatření

Název opatření	Typ opatření	Předpokládaná cena	Realizátor	Doba realizace
Rekonstrukce západní části terasy	zelená + šedá opatření	1 409 500 Kč	ÚMČ PRAHA 10	14 týdnů
Úprava zeleně	zelená opatření	553 152 Kč	ÚMČ PRAHA 10	5 týdnů
Zastínění hlavní pěší zóny	šedá opatření	89 928 Kč	ÚMČ PRAHA 10	2 dny
Nová parkovací místa	šedá opatření	533 460 Kč	ÚMČ PRAHA 10	5 týdnů
Rekonstrukce parkovací plochy	šedá opatření	58 000 Kč	ÚMČ PRAHA 10	8 hodin/1 den
Revitalizace parku	zelená opatření	576 473 Kč	ÚMČ PRAHA 10	18 týdnů
Nové barevné plochy	šedá opatření	66 720 Kč	ÚMČ PRAHA 10 ve spolupráci se školami	3 týdny
Celkem		7 287 233 Kč		

Zdroj: vlastní

38

Závěr

Cílem článku bylo navrhnout možná opatření pro eliminaci negativních jevů vzniklých v důsledku klimatických změn na veřejné prostory ve Vršovicích, a to na základě teoretických východisek a příkladů adaptačních opatření ze světa.

Jak lze vysledovat z odborné literatury a dostupných databází, velká část adaptačních opatření se zaměřuje především na využívání zelených prvků infastruktury se zapojením náročnějších technických řešení. Prvky zelené infastruktury přispívají k regulaci teploty v mikroklimatu města, mohou přispívat k vsakování dešťové vody do půdy. Vhodně umístěná zeleň může vytvářet stín a dokáže plnit funkci protihlukových bariér. Zároveň zeleň působí pozitivně na společnost. Zelené plochy představují ve městech plochy k rekreaci i odpočinku. Při adaptačních opatřeních ve městech je kladen důraz na zapojování veřejnosti a budování komunit, jako doplňkového a podpůrného opatření k šedým a zeleným opatřením. Díky tomu lze nenásilnou formu vzdělávat veřejnost nejen v otázkách adaptace na změnu klimatu. Příkladem jsou komunitní zahrady, které využívají zelená opatření, jež mohou být doplněna i o zajímavá technická řešení a zároveň podporují vznik a rozvoj komunit.

V České republice se postupně začínají projevovat adaptační snahy nejvíce v podobě rozvojových a adaptačních plánů a strategií, které jsou postupně implementovány do jednotlivých realizací. Tyto realizace se nejčastěji zaměřují především na zmírňování vysokých teplot v městském prostředí a na tvorbu systémů pro práci se srážkovou vodou. V podmínkách

Vršovic se prozatím snaha o rozvoj veřejných prostorů a uplatňování adaptačních opatření projevuje pouze po teoretické stránce prostřednictvím rozvojových strategií a dokumentů. I přes jasný význam strategií, jakožto prvních kroků ke změnám, je rovněž důležité uplatňování takových strategií do praxe. Tyto teoretické podklady se ovšem do skutečné podoby veřejných prostorů nereflktují, a tak je většina veřejných prostorů ve Vršovicích pouze prázdnými místy bez specifické funkce, které jsou přeplněné automobilovou dopravou a čelí častým problémům spojeným s vandalismem. Chybí především propojený systém menších ploch zeleně, který by sloužil k procházení a krátkodobé rekreaci bez automobilové dopravy. Vzhledem k současné podobě veřejných prostorů ve Vršovicích byl součástí této práce návrh konkrétních adaptačních opatření, na základě něhož by bylo možné vytvořit z doposud nevyužívaného a zanedbaného prostoru, lokalitu, která by získala svou specifickou podobu, propojila by danou lokalitu a přispěla by ke zvýšení kvality života obyvatel ve Vršovicích, a to de facto za pouhých 7 mil. Kč., přičemž nejlevnější opatření se pohybují v řádech několika desítek tisíc koruna doba jejich realizace je jen několik týdnů. Předložený návrh tedy ukazuje praktickou realizovatelnost navržených opatření a otvírá tak cestu k jejich skutečnému prosazení v praxi.

Literatura

Adaptace na změnu klimatu, 2014. *Adaptační strategie*. Praha. [online]. [cit. 2019-10-20] Dostupné z: <http://www.regio-adaptace.cz/cs/adaptacni-strategie/11.co-jsou-adaptace-na-zmeny-klimatu/>

Adaptace sídel na změnu klimatu, 2016. *O adaptaci obecně*. Praha. [online]. [cit. 2019-11-1] Dostupné z: http://www.adaptacesidel.cz/data/upload/2016/09/vystava_panel2-obecne_1.pdf

BAROŠ, Adam, Martin ČÍŽEK a Dan FRANTIČEK, et al., 2015. *Adaptace na změnu klimatu ve městech: pomocí přírodě blízkých opatření*. Plzeň: Útvar koncepce a rozvoje města Plzně. ISBN 978-80-260-9309-1

Climate ADAPT, nedatováno. [online]. [cit. 2019-11-1] Dostupné z: <https://climate-adapt.eea.europa.eu/>

EEA, 2010. Evropské životní prostředí – stav a výhled 2010: shrnutí. Evropská agentura pro životní prostředí, Kodaň. ISBN: 978-92-9213-109-8.

GEHL, Jan, 2000. *Život mezi budovami: užívání veřejných prostranství*. Boskovice: Albert. ISBN 80-85834-79-0.

Institut plánování a rozvoje hlavního města Prahy, 2017. *Strategie adaptace hl. m. Prahy na klimatickou změnu*. [online] Institut plánování a rozvoje hlavního města Prahy [cit. 2020-01-23]. Dostupné z: http://www.iprpraha.cz/uploads/assets/dokumenty/ssp/Adaptacni%20strategie/adaptacni_strategie_7o17.pdf

Institut plánování a rozvoje hlavního města Prahy, 2020. *Územně analytické podklady hl. m. Prahy*. [online] Institut plánování a rozvoje hlavního města Prahy [cit. 2020-01-26]. Dostupné z: <http://app.iprpraha.cz/apl/app/uap/>

IPCC, 2013. *Summary for Policymakers.: The Physical Science Basis.*, Cambridge, United Kingdom and New York: Cambridge University Press. [online]. ISBN 978-1-107-66182-0. Dostupné z: https://www.ipcc.ch/site/assets/uploads/2018/02/WG1AR5_all_final.pdf

KABISCH, Nadja et al., 2017. *Nature-based solutions to climate change in urban areas - Linkages between science, policy and practice. Theory and Practice of Urban Sustainability Transitions.* Springer International Publishing. 337 s. ISBN 978-3-319-53750-4.

KARBANOVÁ, Pavlína, 2018. *Kulturní dům Eden. Praha.* [online] [cit. 2020-02-22]. Dostupné z: <http://www.a489.cz/kulturni-dum-eden>

KRATOCHVÍL, Petr, 2012. *Architektura a veřejný prostor.* Praha. [online]. [cit. 2019-11-15]. Dostupné z: http://www.verejnesoukrome.cz/wp-content/uploads/2016/02/Architektura_a_veřejny_prostor.pdf.

Městská část Praha 10, 2020. *Seznámení s městskou částí Praha 10.* [online] Městská část Praha 10 [cit. 2020-1-26]. Dostupné z: <https://www.praha10.cz/mestska-cast/o-praze-10/seznameni-s-mestskou-casti>

METELKA, Ladislav a Radim TOLASZ, 2009. *Klimatické změny: fakta bez mýtů.* Praha: Univerzita Karlova v Praze, Centrum pro otázky životního prostředí. ISBN 978-80-87076-132.

Ministerstvo životního prostředí, 2013. *Změna klimatu.* [online] Ministerstvo životního prostředí České republiky [cit. 2019-11-16]. Dostupné z: https://www.mzp.cz/cz/zmena_klimatu.

Ministerstvo životního prostředí, 2015. *Strategie přizpůsobení se změně klimatu v podmínkách ČR.* Praha. [online] Ministerstvo životního prostředí České republiky [cit. 2019-10-28] Dostupné z: [https://www.mzp.cz/C1257458002F0DC7/cz/zmena_klimatu_adaptacni_strategie/\\$FILE/OEOK-Adaptacni_strategie-20151029.pdf](https://www.mzp.cz/C1257458002F0DC7/cz/zmena_klimatu_adaptacni_strategie/$FILE/OEOK-Adaptacni_strategie-20151029.pdf)

Pocitové mapy. *Pocitová mapa Prahy 10.* [online] Pocitové mapy. [cit. 2020-02-22]. Dostupné také z: <https://www.pocitovemapy.cz/praha10-2018/>

PONDĚLÍČEK, Michael et al. 2016 *Adaptace na změny klimatu.* Hradec Králové: Civitas per populi,. ISBN 978-80-87756-09-6

Praha neznámá, 2015. *Praha 10: Lunapark Eden – dnes ani památky.* [online] Praha neznámá [cit. 2020-02-22]. Dostupné z: <https://www.prahaneznama.cz/praha-10/vrsovice/lunapark-eden-dnes-ani-pamatky/>

Prázdné domy, 2017. *Kulturní dům Eden.* [online] [cit. 2020-02-22]. Dostupné z: <https://prazdnedomy.cz/domy/objekty/detail/99-kulturni-dum-eden>

ŠILHÁNKOVÁ, Vladimíra, 2003. *Veřejné prostory v územně plánovacím procesu.* Brno: Vysoké učení technické, Fakulta architektury, Ústav teorie urbanismu. ISBN 80-214-2505-9

Urban adapt, 2015. *Adaptace*. [online] [cit. 2019-10-20] Dostupné z: <https://urbanadapt.cz/cs/adaptace>

Ústav pro hydrodynamiku. *Klimatická změna*. [online] Akademie věd České republiky [cit. 2019-11-10]. Dostupné z: <https://www.ih.cas.cz/klimaticka-zmena/>

Ústav výzkumu globální změny, 2017. *Příklady možných adaptačních řešení a pilotní oblast Praha 6*. Praha. [online]. [cit. 2020-01-26]. Dostupné z: http://portalzp.praha.eu/file/2634764/Priklady_moznych_adaptacnich_reseni_a_pilotni_oblast_Praha_6.pdf

VONDROVÁ, Stanislava, 2020. Veřejné prostory a jejich význam v mikroklimatu města na příkladu městské čtvrti Vršovice [Diplomová práce] Vysoká škola regionálního rozvoje a Bankovní institut – AMBIS

World Economic Forum (2020) *Human Capital as an Asset: An Accounting Framework to Reset the Value of Talent in the New World of Work* [online] [cit. 2020-08-05] Dostupné na: http://www3.weforum.org/docs/WEF_NES_HR4.0_Accounting_2020.pdf

Zdroje obrázků

500px, 2011. Walking in High Line Park. [foto]. In: 500PX [online]. Toronto. [cit. 2020-04-13]. Dostupné z: <https://web.500px.com/photo/1882206/Walking-in-High-Line-Park-by-Bill-Dreitlein>

About design World, 2018. City Cell Prototype intends to tackle climate change. [foto]. In: About Design World [online]. Indianapolis, [cit. 2020-04-13]. Dostupné z: <http://www.aboutdesignworld.com/projects/city-cell-prototype-climate-change/>

Architecture lab, 2018. 59 Cool Rock, Concrete & Brick Patio Ideas to Realize Now. 2018 [foto]. In: Architecturelab [online]. Toronto. [cit. 2020-04-13]. Dostupné z: <https://www.architecturelab.net/rock-concrete-brick-patio/>

Awesome inventions, 2015. This Tetris-Inspired Adaptable Urban Furniture Brings Fun To Any Neighborhood. [foto]. In: Awesome inventions [online]. London, [cit. 2020-04-13]. Dostupné z: <https://www.awesomeinventions.com/tetris-inspired-adaptable-urban-furniture/>

Design council, 2019. People still love to play on the street. [foto]. In: Design Council [online]. London. [cit. 2020-04-13]. Dostupné z: <https://www.designcouncil.org.uk/news-opinion/how-we-got-glasgow-playing-streets-again>

Design taxi, 2012. Swings Let Its Riders Generate Electricity. [foto]. In: DesignTAXI [online]. New York, [cit. 2020-04-13]. Dostupné z: <https://designtaxi.com/news/354375/Swings-Let-Its-Riders-Generate-Electricity/>

Feed puzzle, 2016. Colorful Geometric Street Art. [foto]. In: FeedPuzzle [online]. Rīga, [cit. 2020-04-13]. Dostupné z: <https://www.feedpuzzle.com/feed/colorful-geometric-street-art-colorful-geometric-street-art/>

Flickr, 2014. The Architecture Project. [foto]. In: Flickr [online]. Sunnyvale, [cit. 2020-04-13]. Dostupné z: <https://www.flickr.com/photos/thearchitectureproject/17035118100>

Food52, 2015. A Not Sad Desk Lunch on Another Level. [foto]. In: Food52 [online]. New York. [cit. 2020-04-13]. Dostupné z: <https://food52.com/blog/15053-a-not-sad-desk-lunch-on-another-level>

Child in the city, 2019. Reclaiming the public space for children in Barcelona. [foto]. In: Child in the City [online]. Breda. [cit. 2020-04-13]. Dostupné z: <https://www.childinthecity.org/2019/03/08/reclaiming-the-public-space-for-children-in-barcelona/>

Institut plánování a rozvoje Hl. m. Prahy. Územně analytické podklady hl. m. Prahy 2016. Praha. [mapa]. [online]. [cit. 2020-01-26]. Dostupné z: <http://app.iprpraha.cz/apl/app/uapl/>

Interior design. Adventurous Wellness-Focused Buildings Take Shape. [foto]. In: Interior Design [online]. New York. [cit. 2020-04-13]. Dostupné z: <https://www.interiordesign.net/slideshows/detail/8999-health-and-wellness/?single=true%C2%A8>

Pepiniere, 2016. Rue de Dijon. [foto]. In: La Pépinière [online]. Montreal, [cit. 2020-04-13]. Dostupné z: <https://www.pepiniere.co/rue-de-dijon-1/>

Poppy talk, 2010. Hula Seventy: Colors of the World. [foto]. In: Poppytalk [online]. Vancouver. [cit. 2020-04-13]. Dostupné z: <http://www.poppytalk.com/2010/07/hula-seventy-colors-of-world.html?m=1>

Street park, 2014. Tábor – náměstí T. G. Masaryka. [foto]. In: Streerpark [online]. Třebíč, [cit. 2020-04-13]. Dostupné z: <https://www.streetpark.eu/cs/detail-realizace/tabor-namesti-t-g-masaryka/>

Top inspired, 2011. Top 10 most colorful places in the world. [foto]. In: Topinspired [online]. Mountain View [cit. 2020-04-13]. Dostupné z: <https://www.topinspired.com/top-10-most-colorful-places-in-the-world/>

Urban gardens, 2013. Outdoor Grass Rooms Transform Historic Gdansk Public Square Into Interactive Urban Park. [foto]. In: Urban Gardens [online]. Washington, [cit. 2020-04-13]. Dostupné z: <https://www.urbangardensweb.com/2013/10/16/outdoor-grass-rooms-transform-historic-gdansk-public-square-into-interactive-urban-park/>

We are found, 2017. The Excellent Rain Gardens. [foto]. In: Wearefound home design [online]. Harrisonburg, [cit. 2020-04-13]. Dostupné z <https://www.wearefound.com/the-excellent-rain-gardens/>

WIRE ROPE, Jakob, 2014. How long will my Green Wall take to grow? [foto]. In: Jakob Wire Rope [online]. Sydney. [cit. 2020-04-13]. Dostupné z: <http://jakobwirerope.blogspot.com/2014/06/green-wall-growth-rates.html>

WLA, 2013. Liefsgade Square Copenhagen Denmark Preben Skaarup Landscape. [foto]. In: World Landscape Architecture [online]. Essendon. [cit. 2020-04-13]. Dostupné z: <https://worldlandscapearchitect.com/liefsgade-square-copenhagen-denmark-preben-skaarup-landscape/#.XpOcfsgzY2x>

PROMĚNY „RUSKÝCH“ KARLOVÝCH VARŮ: AKTUÁLNÍ TRENDY V MIGRACI, ZAHRANIČNÍCH INVESTICÍCH A CESTOVNÍM RUCHU

TRANSFORMATION OF „RUSSIAN“ KARLOVY VARY: CURRENT TRENDS IN MIGRATION, FOREIGN INVESTMENT AND TOURISM

Mgr. Adam Klsák

Univerzita Karlovy, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje;
Urbánní a regionální laboratoř
Albertov 6, 128 00 Praha 2
klsaka@natur.cuni.cz

Klíčová slova:

Cizinci, Rusové, Karlovy Vary, gentrifikace, turistifikace

Keywords:

Foreigners, Russians, Karlovy Vary, gentrification, touristification

Abstrakt:

Karlovy Vary jsou v posledních třech desetiletích hlavní cílovou destinací pro Rusy v Česku (mimo Prahu) z hlediska rezidenční, investiční i turistické atraktivity. V důsledku přítomnosti cizích obyvatel, podnikatelů a turistů došlo ke změnám, které zasahují do nejrůznějších sfér života města. Jmenovat můžeme složení populace podle občanství, majetkovou strukturu nemovitostí, jejich fyzický stav a využití, či návštěvnost lokality a s ní spjaté zaměření místní ekonomiky. Dosavadní stav byl výrazně ovlivněn dvěma zásadními událostmi nedávné doby – ekonomickou krizí (2008) a ruskou agresí vůči Ukrajině (2014). Příspěvek si klade za cíl nastínit vývoj fenoménů internacionalizace, investičních strategií cizinců a cestovního ruchu ve městě s časovým odstupem od zmíněných událostí. Je založen na analýze dat ze statistických registrů a dlouhodobém terénním výzkumu v lokalitě. Výsledky ukazují, že ve zkoumaném období došlo k významným změnám trendů, konkrétně úbytku počtů ruskojazyčných rezidentů, turistů i investorů.

Abstract:

In the last three decades, Karlovy Vary has been the main destination for Russians in Czechia (besides Prague) in terms of residential, investment and tourist attractiveness. This has affected many aspects of its life. Presence of foreign inhabitants, businessmen and tourists change the composition of the population according to citizenship, property structure of real estates, their physical condition and use, or international tourism and the related orientation of local economic activities. However, the current situation may have been significantly affected by two important events – the world economic crisis (2008) and the Russian aggression against Ukraine (2014). The paper aims to investigate the development of internationalization, investment strategies of foreigners and international tourism in the city with a time distance from the mentioned events. It is based on the analysis of statistical data and long-term field research. The results suggest that significant changes have been happening during the studied period, e. g the decline in the number of Russian-speaking residents, tourists and investors.

Úvod

Karlovy Vary, jakožto světoznámé středisko lázeňské péče, byly po většinu své historie otevřené návštěvníkům z celého světa. Rozmanité bylo vždy také obyvatelstvo města, zasažené několika vynucenými proměnami národnostní struktury. Z nich nejvýraznější bylo poválečné vysídlení do té doby většinových Němců. Zásadní zlom po období relativní etnické homogenity a uzavřenosti v období socialismu přinesla Sametová revoluce a s ní spojené společenské, politické a ekonomické změny. Karlovy Vary se v průběhu posledních tří desetiletí dostaly do popředí zájmu investorů i rezidentů ze zahraničí v míře, která neměla v historii města obdoby. Cizinci¹, mezi nimiž postupně převládli zástupci zemí bývalého Sovětského svazu, se brzy stali klíčovými aktéry řady sfér místního dění. V souvislosti s tím se začal objevovat mezi veřejností rozšířený obraz „ruského města“. Zejména v posledním desetiletí došlo hned k několika světově významným událostem, které procesy a trendy spojené s přítomností cizinců výrazně ovlivnily – zejména světová ekonomická krize v roce 2008 a ruská agrese vůči Ukrajině v roce 2014. Nyní se k nim přidává také krize koronavirová.

Za procesy, které jsou spojené s přítomností cizinců, a zároveň znamenají zásadní proměnné pro trajektorie vývoje města v porevolučním období, můžeme označit (1) internacionalizaci a s ní spjatý růst etnické diverzity obyvatelstva, (2) příliv zahraničních investic a (transnacionální) gentifikaci především lázeňského centra, a (3) intenzivní turistifikaci těžce lokality (Klsák, 2017). Cílem předkládané práce je přiblížení vývoje těchto procesů s ohledem na výše zmíněné události a se zaměřením na klíčové role cizinců v nich – tedy role obyvatel, investorů a turistů. Časovým horizontem jsou poslední jedna až dvě dekády s ohledem na dostupnost datových zdrojů. Text hledá odpovědi na následující výzkumné otázky:

- Jakým vývojem prochází složení cizinecké populace města podle občanství?
- Mění se vlastnická struktura v objektech nejvíce charakteristických jako investiční cíle ruskojozačných cizinců (novostavby bytových domů)?
- Jak se vyvíjí návštěvnost Karlových Varů a okolí z hlediska zdrojových zemí?

1. Teoretická východiska

Postupná proměna Česka z emigrační na migračně atraktivní zemi je důsledkem transformace společenských, politických i ekonomických podmínek po pádu socialistického režimu a znovunavázání globálních vazeb, a koresponduje s posunem země v rámci takzvaného migračního cyklu (Drbohlav, 2011). V návaznosti na tento vývoj se cizinci stávají stále běžnější součástí společnosti a také aktéry procesů nové sociálně prostorové diferenciaci (Ouředníček, Temelová, 2011; Přidalová, Ouředníček, 2017). Přidalová a Ouředníček (2017) na příkladu Prahy dokumentují, že témata typicky spjatá s migrací cizinců, jako jsou nejrůznější formy segregace, či sociálně prostorová polarizace, jsou v metropolitním kontextu spíše než sociálním vylučováním důsledkem gentifikace, suburbanizace a revitalizace stávající, či lokalizace nové výstavby. Za typický prostorový projev takových procesů můžeme považovat vznik „gated

¹ Cizincem se v tomto textu v souladu s definicí MVČR i ČSÚ rozumí fyzická osoba, která není státním občanem Česka (občany zemí EU nevyjímaje).

communities“, separovaných lokalit luxusního bydlení v postsocialistickém prostředí nezřídka obývaných právě movitými cizinci (Brabec, 2014).

Postihnout přítomnost a působení cizinců v Karlových Varech jedním vysvětlujícím konceptem či teorií je obtížné vzhledem k rozmanitosti jejich aktivit, původu, motivací, i socioekonomických charakteristik. Koncept transnacionální gentrifikace, kterým je označována mezinárodní mobilita osob s nadprůměrnými příjmy spjatá s investicemi do nemovitostí v zahraničí a „kolonizací“ atraktivních městských oblastí (Sequera, Nofre, 2019), může být částečně užitečným nástrojem pro pochopení chování zejména ruskojazyčných investorů. Je důležité zmínit, že tento koncept vychází z odlišného kontextu jihozápadní Evropy, kde hlavní aktéři pocházejí zejména z ekonomicky silných západoevropských zemí. Specificky jde například o movité důchodce z Německa či Velké Británie, kteří v lokalitách pobývají jak sezónně, tak i trvale (Jover, Díaz-Parra, 2019).

Dalším procesem, kterým Karlovy Vary v posledních desetiletích prošly, je intenzivní turistifikace. Tu definujeme jako výraznou transformaci prostředí města a jeho přizpůsobování se expandujícímu cestovnímu ruchu (Jover, Díaz-Parra, 2019; Ojeda, Kieffer, 2020). V Karlových Varech lze turistifikaci vysvětlovat například proměnu zaměření, ale také internacionalizaci komerčních aktivit a služeb v centru města. Transnacionální gentrifikace a turistifikace jsou koncepty, které se do určité míry se prolínají (Jover, Díaz-Parra, 2019). Společným průnikem může být jev nazývaný „Airbnbizace“ – tedy vytlačování obytné funkce lokality transformací kapacit v dočasné komerční ubytování (Sequera, Nofre, 2019). Paralelou z Karlových Varů je situace, kdy zahraniční investoři kupují nemovitosti, které využívají omezeně, a ve zbytku roku je dále pronajímají pro potřeby turistického ruchu, zpravidla však ne pomocí platformy Airbnb (Klsák, 2014; 2017).

2. Data a metody

Tento článek vychází z několika zdrojů statistických dat a předchozích analýz autora (Klsák, 2014; 2017). Informace o počtech a základních charakteristikách v Česku legálně pobývajících cizinců a návštěvníků jsou čerpány z dat Českého statistického úřadu, a především Ministerstva vnitra České republiky – konkrétně z unikátní interní databáze Ředitelství služby cizinecké policie (MVČR, 2020b). Právě databázi cizinecké policie lze považovat za vůbec nejkvalitnější a nejucelenější zdroj dat o cizích státních příslušnících v zemi.² Další data pocházejí z otevřených zdrojů RSO (ČSÚ, 2020b) a RÚIAN (ČÚZK, 2020b), katastru nemovitostí (ČÚZK, 2020a) a veřejného rejstříku podnikatelských subjektů (MFČR, 2020). Ty byly využity pro identifikaci cílových objektů³ a odhad vlastnické struktury nemovitostí podle původu vlastníků. Vlastnická struktura nemovitostí byla posuzována na základě jmen fyzických osob a země původu osob zainteresovaných v podnikatelských subjektech.⁴ Zaměřena byla vzhledem ke kontextu specificky na osoby ze zemí bývalého Sovětského svazu ve vztahu k ostatním vlastníkům. Data byla analyzována metodami základní deskriptivní statistiky a vizualizována v podobě grafů, mapy a tabulek.

² Přínosy i limity tohoto zdroje diskutujeme podrobněji např. v Šimon a kol., 2020.

³ Pracováno bylo s objekty postavenými v posledních 20 letech, přičemž za bytové domy jsou zde považovány objekty určené k bydlení s alespoň 4 samostatně užívanými bytovými jednotkami. Komplexy bytových domů byly posuzovány hromadně. Z analýzy byly vyřazeny objekty družstevního bydlení.

⁴ Metodika vychází z předchozích analýz provedených autorem, viz Klsák 2017.

3. Cizinci jako rezidenti

V Karlových Varech, stejně jako v řadě dalších regionálních center Česka, dochází k úbytku obyvatelstva. Částečně se jedná o projev suburbanizace, kdy obyvatelé města odcházejí do jeho zázemí – Karlovarsko však ztrácí také jako celek.⁵ Negativní bilanci obyvatelstva nicméně významně kompenzují přicházející cizinci. Za posledních 15 let roste jejich počet i podíl na celkové populaci Karlových Varů. Počet ve městě legálně dlouhodobě či trvale pobývajících občanů cizích zemí k 31. 12. 2019 přesáhl 6 tisíc a podíl se přiblížil k 13 % (ČSÚ, 2020a; MVČR, 2020b). Díky tomu se Karlovy Vary řadí mezi města s nejvyššími relativními, ale i absolutními počty cizinců v Česku.⁶

Složení karlovarské cizinecké populace je ve skutečnosti velmi rozmanité (obrázek 1). V Karlových Varech žijí zástupci naprosté většiny světových občanství. Rusové byli sice dlouhou dobu největší cizineckou skupinou ve městě, jejich počet se ale minimálně od roku 2012 zmenšuje. To může souviset jak s důsledky ekonomické krize v roce 2008, tak i s ochlazením vzájemných vztahů Západu a Ruska po ruské agresi na východní Ukrajině. Právý opak platí o Ukrajincích a Vietnamcích – první jmenovaní dokonce v roce 2019 předstihli Rusy a stali se tak nejpočetnější skupinou cizinců v Karlových Varech.

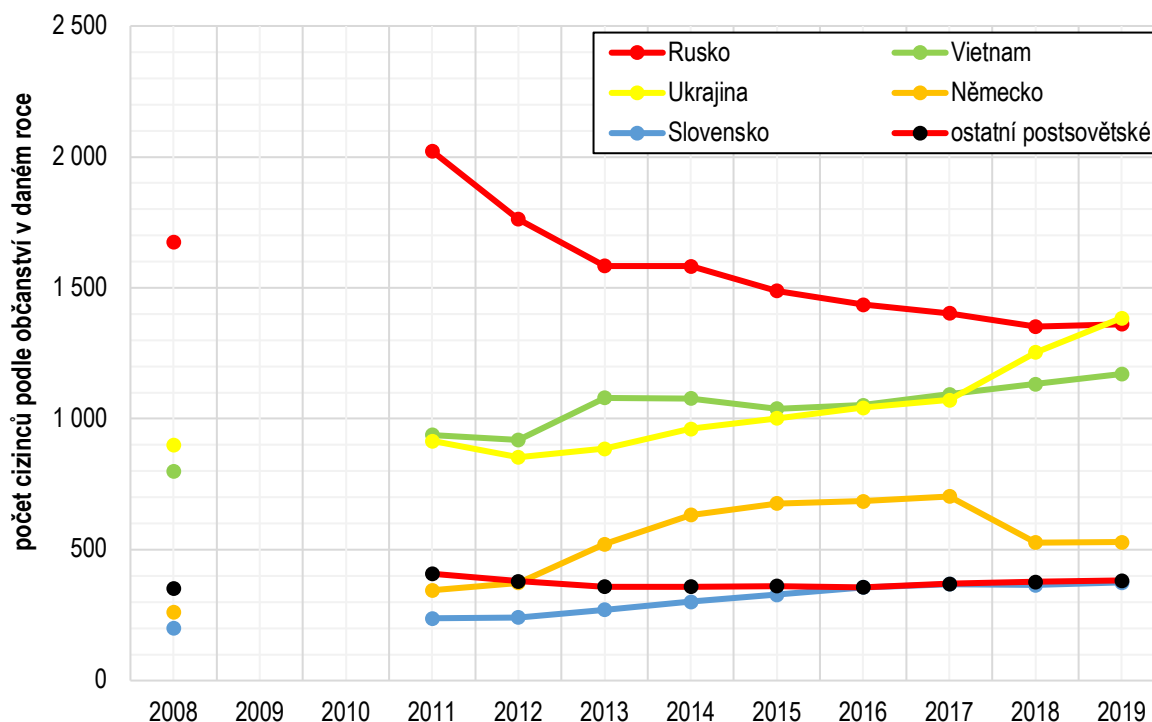
Počet občanů Německa v posledních letech klesal podobně, jako tomu bylo u Rusů. Němci nicméně, jakožto občané EU, disponují právem volného pohybu a pobytu, a jejich evidence je tudíž v mnoha ohledech problematičtější, než je tomu u občanů třetích zemí (Čermák, Janská, 2011). Problematicnost objasnění migračních trendů mezi německými občany přítomnými v Karlových Varech dále prohlubuje možnost, že nezanedbatelné procento z nich by mohlo být ve skutečnosti osobami ruského původu. Praxe získávání občanství některé ze západoevropských zemí je mezi Rusy poměrně běžná, a právě v Německu jich žije velké množství (Golova, 2020). Skupinou, která podtrhuje vnímanou „ruskojazyčnost“ Karlových Varů, jsou pak občané dalších postsovětských zemí. Jejich počet ve městě v posledních letech zjevně stagnuje.

Vývoj prostorových vzorců rozmístění populace v postsocialistickém období výrazně formuje suburbanizace, jejíž součástí se postupně stávají také cizinci (Křížková, Ouředníček, 2020). Starší analýzy migračních dat ukazují, že ve specifických lokalitách zkoumané oblasti skutečně také k suburbanizaci cizinců dochází (Klsák, 2017). Nabízející se myšlenku, zda za úbytkem stavů ruské populace Karlových Varů nestojí jejich pouhý přesun do zázemí města, ovšem vyvracejí klesající počty Rusů v celém okrese⁷ (MVČR, 2020b).

⁵ Okres Karlovy Vary patří mezi vůbec nejztrátovější v Česku, jak dokazují hodnoty salda migrace i jeho hrubé míry v letech 2005–2017 (ČSÚ, 2018).

⁶ Z hlediska absolutních počtů cizinců je v Česku hegemonek Praha, která jako hlavní město plní roli vstupní brány a města s nejvíce multikulturním prostředím (Přidalová, Ouředníček, 2017). V Praze žije více než třetina všech cizinců v Česku. Nejvyšší podíl cizinců na obyvatelstvu ze sídel nad 10 000 obyvatel vykazuje Mladá Boleslav s více než 18 %. Nejvyšší relativní počty celkově pak nacházíme ve vybraných menších obcích v zázemí Prahy a v pohraničí (MVČR, 2020b).

⁷ V okrese Karlovy Vary žilo 2 430 občanů Ruska k 31. 12. 2011, v roce 2019 pak již jen 1 645, z nichž naprostá většina žije v samotných Karlových Varech (ŘSCP, 2020).

Obrázek 1: Nejpočetnější skupiny cizinců v Karlových Varech podle občanství v letech 2008 až 2019.

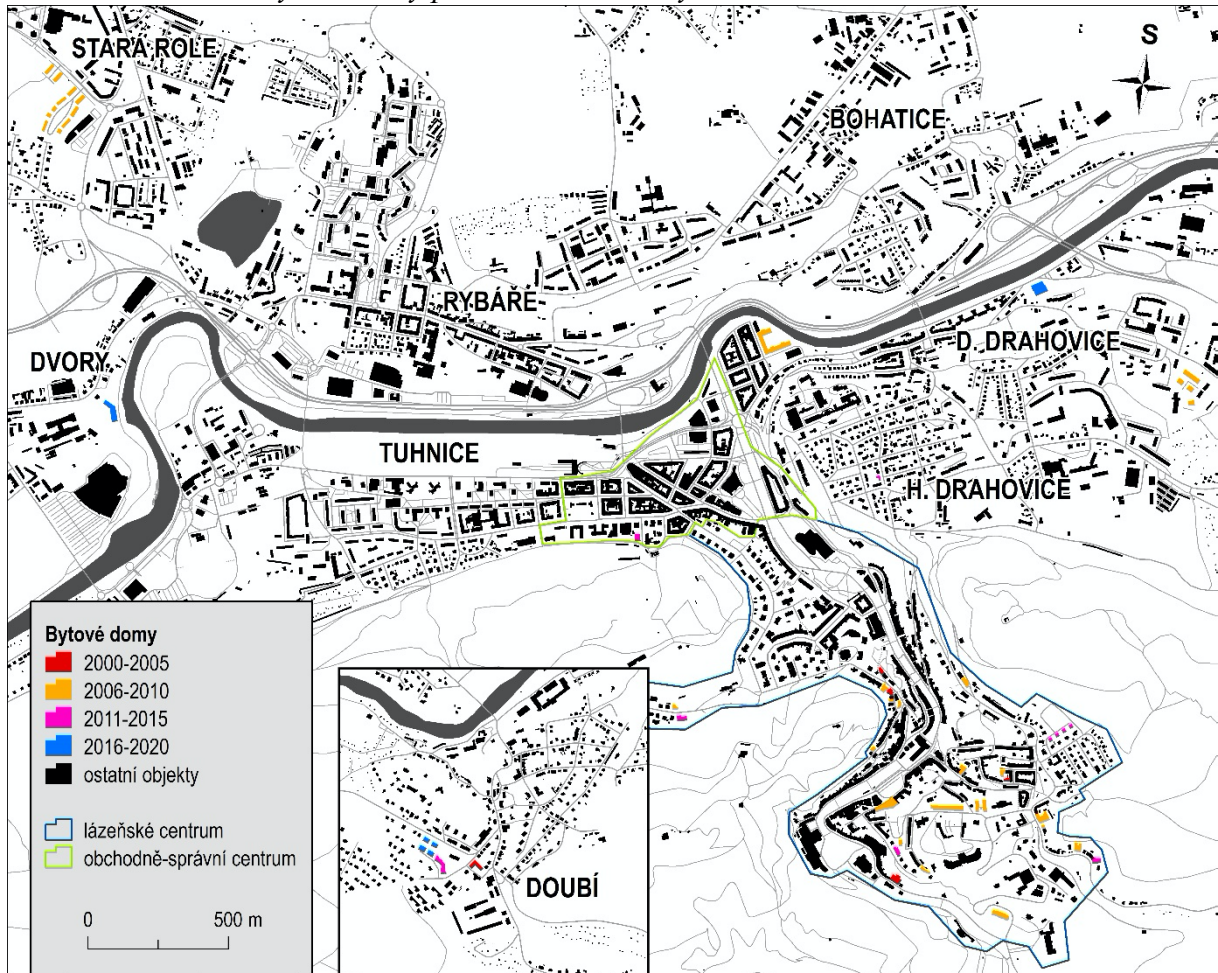
Zdroj: ČSÚ 2020a; MVČR 2020a, 2020b. Vlastní zpracování.

Poznámka: V letech 2010 a 2011 nebyla k dispozici podrobná data. Ostatní postsovětské = všechny ostatní země býv. SSSR kromě Ruska a Ukrajiny. Data k 31. 12. každého roku.

4. Cizinci jako investoři

Zřejmě nejvýznamnějším sektorem, do kterého cizinci v Karlových Varech investovali, jsou nemovitosti. Nakupování nemovitostí v západních zemích je charakteristickým rysem ruskojazyčných investorů. Tyto investice jsou nejčastěji vnímány jako výhodná alternativa uložení a zhodnocení finančních prostředků, pojistka pro případ emigrace, sezónní bydlení pro dovolené a svátky, či jako reprezentativní prostory pro obchodní schůzky a jednání. Nemovitosti často nejsou využívány pro trvalý pobyt, což s sebou může přinášet řadu komplikací pro město a jeho obyvatele (Bittnerová, 2012; Přidalová, 2013; Klsák, 2014; 2017).

Nejviditelnějším důsledkem investiční aktivity cizinců byl stavební boom, kterým Karlovy Vary prošly v posledních dvaceti letech. Za tuto dobu ve městě vyrostlo přes třicet bytových domů a komplexů (obrázek 2), řada stojících objektů pak prošla přestavbou či rekonstrukcí. Byty v nových objektech byly s ohledem na cenovou deformaci místního trhu s nemovitostmi skupovány téměř výhradně movitými cizinci, tedy v souladu s předpoklady konceptu transnacionální gentrifkace (Sequera, Nofre, 2019). Změny ve struktuře vlastnictví těchto objektů mohou proto být považovány za důležitý indikátor nastávajících změn (Klsák, 2017). Pohled na mapu (obrázek 2) jasně dokumentuje, že nejvíce bytových domů bylo postaveno do roku 2010, tedy v období před, v průběhu, nebo těsně po světové ekonomické krizi, která sektor stavebnictví velmi ovlivnila (Kildiené a kol., 2011).

Obrázek 2: Bytové domy postavené v Karlových Varech v letech 2000 až 2020.

Zdroj: ARCDATA PRAHA 2018; ČSÚ 2020b; ČÚZK 2020b; Geofabrik 2020. Vlastní zpracování.

Z předchozího výzkumu vyplynulo, že novostavby postavené v lázeňském centru Karlových Varů vykazují nejvyšší podíly ruskojazyčných majitelů (v řadě z nich i 100 %), ale nízký počet skutečně bydlících (Klsák, 2017). To odpovídá předpokladu malého reálného využití těchto nemovitostí k trvalému bydlení spojeného s intenzivní turistifikací lokality (Jover, Díaz-Parra, 2019). Naopak nové komplexy ležící mimo lázeňské centrum byly charakteristické nižším podílem ruskojazyčných vlastníků, ale vyššími počty reálně bydlících cizinců. Revize analýzy z roku 2017 v případě 26 objektů/komplexů bytových domů ukázala, že v téměř polovině z nich se k roku 2020 podíl ruskojazyčných vlastníků snížil (tabulka 1). Stejně tak i celkový průměr i medián těchto podílů. Na významnější změnu trendu ukazuje analýza vlastnické struktury dvou bytových komplexů zkolaudovaných v letech 2016 a 2018 (oba mimo lázeňské centrum města). Ve starším z komplexů je ruskojazyčných vlastníků přibližně čtvrtina, v novějším je to pouze 13 %. Zdá se tedy, že zatímco u stávajících nemovitostí probíhá proměna majetkové struktury relativně pomalu, do nových nemovitostí proudí již podstatně méně „ruského“ kapitálu. K tomu pravděpodobně dochází jak z důvodu poklesu zájmu ze strany ruskojazyčných investorů, tak i úrovně jejich finančních možností.

Tabulka 1: Vývoj podílů ruskojazyčných vlastníků ve vybraných objektech a areálech bytové výstavby v Karlových Varech.

lokalizace	pokles	stagnace	nárůst	průměr/medián 2017	průměr/medián 2020
Lázeňské centrum	9	9	3	93,4 / 96,4	89,3 / 93,3
Mimo lázeňské centrum	3	0	2	61,3 / 57,6	58,3 / 47,5

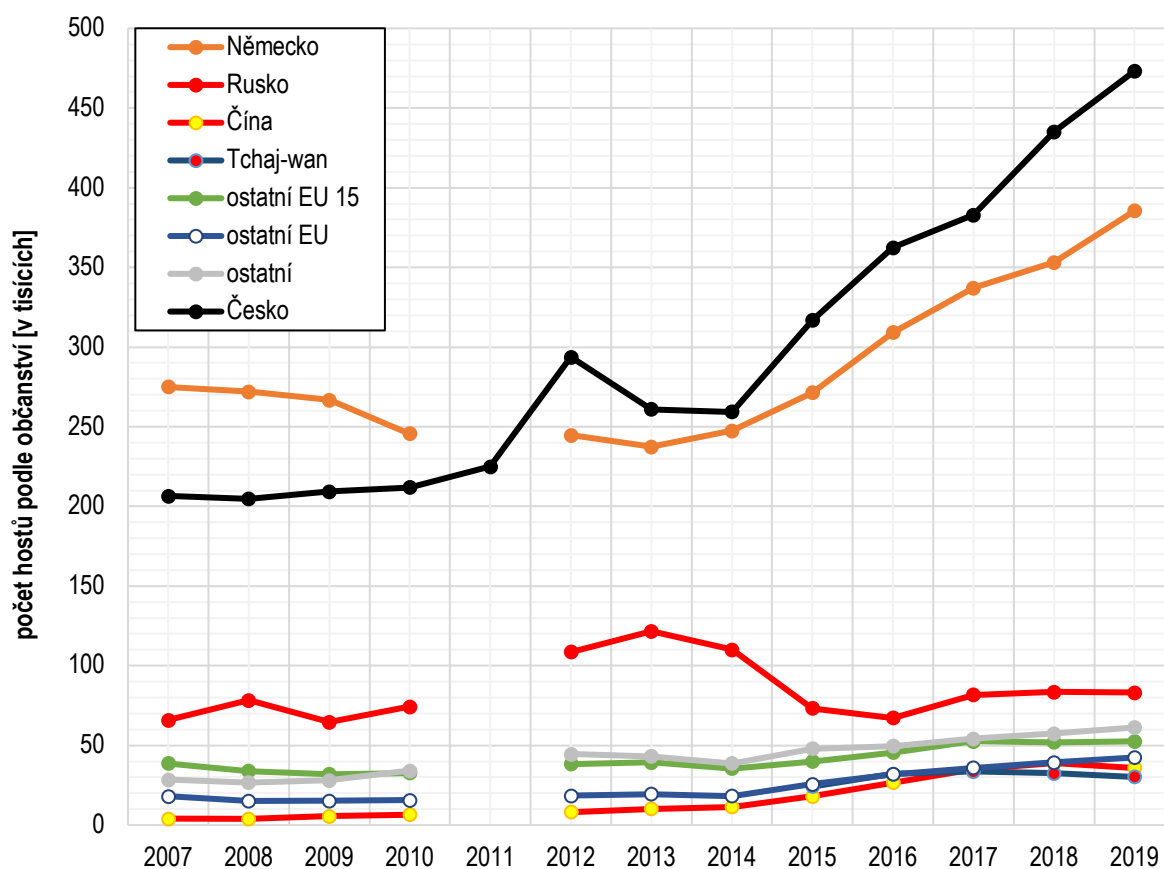
Zdroje: Klsák, 2017; ČÚZK, 2020a, MFČR, 2020.

Poznámky: pokles/stagnace/nárůst = počet objektů, v nichž se ve sledovaném období počet ruskojazyčných vlastníků snížil/zůstal stejný/zvýšil.

5. Cizinci jako návštěvníci

Dlouhodobě nejvýznamnějšími skupinami, které v rámci cestovního ruchu navštěvují Karlovarský kraj, jsou z hlediska občanství Češi a Němci – ostatní skupiny za nimi řádově zaostávají (viz obrázek 3). U obou těchto skupin lze ovšem předpokládat, že ve větší míře navštěvují širší region, než je tomu u Rusů, pro něž jsou Karlovy Vary (respektive Lázeňský trojúhelník) výrazně preferovanou destinací (Čermák, Janská 2011; Klsák, 2014; Kostková, Pellešová, 2017).

Obrázek 3: Návštěvnost Karlovarského kraje podle občanství v letech 2007 až 2019 (nejvýznamnější skupiny).

Zdroj: ČSÚ 2020c. Vlastní zpracování.

Poznámka: za rok 2011 nejsou dostupná data o počtu nerezidentů, občané Tchaj-wanu jsou evidováni až od roku 2015. Data k 31. 12.

Zatímco u Němců a návštěvníků ze zemí EU po ekonomické krizi docházelo k poklesu, respektive stagnaci návštěvnosti, počty ruských návštěvníků naopak rostly až do roku 2013. Od roku 2014 – tedy roku ruské anexe Krymu a napadení východní Ukrajiny – pak začaly velmi výrazně klesat. V domácím prostředí zatím nepříliš početné studie naznačují souvislost s dlouhodobějším poklesem hodnoty Rublu a s přehodnocováním dovolenkových destinací Rusů vlivem zhoršování vzájemných vztahů se Západem. Významnou komplikací může být také česká vízová politika (Kostková, Pellešová, 2017). Vliv geopolitického dění na preference i možnosti ruských turistů potvrzuje i zahraniční literatura, a to nejen na příkladu ochlazení vztahů mezi Ruskem a EU po ukrajinské krizi (Álvarez-Díaz a kol., 2019), ale také vztahů rusko-tureckých po incidentu se sestřelením ruského bombardéru v blízkosti tureckého vzdušného prostoru v roce 2015 (Cengizci a kol., 2020). Byť v Karlovarském kraji došlo v posledních letech k opětovnému mírnému nárůstu počtů ruských turistů, návrat k nejvyšším hodnotám je nepravděpodobný i vzhledem k současné pandemii koronaviru COVID-19. Od roku 2014 do roku 2019 pak můžeme pozorovat výraznější nárůst nejen u dvou nejpočetnějších skupin (Česko, Německo), ale také do té doby méně významných skupin zbytku Evropy i světa.

Zcela zásadní dopad na zahraniční cestovní ruch jako celek bude mít nepochybně již zmíněná koronavirová krize. Průběžná data za tento rok naznačují, že ve druhém čtvrtletí roku 2020 v lázeňských ubytovacích zařízeních v Česku došlo k meziročnímu snížení počtu zahraničních návštěvníků o 94 % a v Karlovarském kraji chybělo ubytovatelům více než milion přenocování (Vančura, 2020). První „koronavirová“ sezóna naznačila, že může dojít k částečnému nahrazení zahraniční klientely domácí, to však zřejmě není dlouhodobě udržitelná situace. Budoucí vývoj v celém sektoru služeb je v současné chvíli velkou neznámou.

Závěr

Cizinci v Karlových Varech tvoří skupinu s významným vlivem na řadu procesů. Snížení jejich počtů, případně utlumení činností a kapitálu v různých sférách může znamenat do budoucna velkou výzvu pro místní ekonomiku i veřejnou správu. Ačkoliv stále roste celkový počet i podíl cizinců ve městě, zejména Rusové intenzitu svých karlovarských aktivit postupně utlumují – a to vlivem ekonomických i geopolitických aspektů. Přibývá naopak především Ukrajinců a Vietnamců, kteří se vyznačují jinými socioekonomickými charakteristikami. Dřívější enormní investiční aktivita ruskojazyčných cizinců do značné míry deformovala místní trh s nemovitostmi, který se může opět dostat na cenovou hladinu dostupnou širšímu spektru obyvatel, a tím otevřít pro město nový potenciál. Otázkou dále je, jak do místního dění zasáhne globální pandemie koronaviru COVID-19, u které je však již nyní jasné, že bude mít zásadní celospolečenské dopady v celém světě. V případě Karlových Varů, jakožto města se silnými globálními vazbami v oblasti ekonomiky i cestovního ruchu, lze předpokládat ještě výraznější důsledky, než tomu bylo u událostí zde šířeji diskutovaných.

Ambicí tohoto textu bylo nastínění nedávného vývoje Karlových Varů s ohledem na roli cizinců jako obyvatel, investorů a turistů pro potřeby iniciace odborné i veřejné diskuze, případně navazujících analýz. Prostřednictvím zde využitých metod lze usuzovat na souvislosti mezi zmiňovanými celosvětovými událostmi a analyzovanými procesy mezinárodní gentrifikace a turistifikace. Pro zjištění hlubších souvislostí bude nutné prozkoumat nejrůznější aspekty procesů spjatých s přítomností cizinců ve městě (změny v jeho rozmístění v mikroměřítku, kompletní vlastnická struktura, přesnější a rozsáhlejší analýza cestovního ruchu; rozhovory

s klíčovými aktéry). Právě důkladná a kvalifikovaná znalost vývoje a pochopení souvislostí mohou pomoci klíčovým místním aktérům zvládat efektivně výzvy, které je blízké době čekají.

Použitá literatura

ÁLVAREZ-DÍAZ, Marcos, GONZÁLEZ-GOMÉZ, Manuel, OTERO-GIRALDÉZ, María, Soledad. Estimating the effects of regional political climate on Russian tourists to Spain. *Current Issues in Tourism*. 2019, 22(4): 409–414.

BITTNEROVÁ, Dana. Strategie získávání a výběru bydlení migrantů z Ruské federace v Praze. In: BITTNEROVÁ, Dana., MORAVCOVÁ, Mirjam. (eds.): *Diverzita etnických menšin. Prostorová dislokace a kultura bydlení*. 2012. Praha: Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy, 153–167. ISBN 9788087398258.

BRABEC, Tomáš. Uzavřené rezidenční areály jako symbol postmoderního města: příklad Prahy. *Geografie*. 2014, 119(3), 278–298. ISSN 1212-0014.

CENGIZCI, Alishan Dursun, BASER, Gözdegül, KARASAKAL, Sezer. Exploring push and pull motivations of Russian tourists to Turkey. *Tourism Review International*. 2020, 24 (2–3): 127–141. ISSN 1544-272.

ČERMÁK, Zdeněk, JANSKÁ, Eva. Rozmístění a migrace cizinců jako součást sociálněgeografické diferenciaci Česka. *Geografie*. 2011, 116(4), 423–439. ISSN 1212-0014.

DRBOHLAV, Dušan. Imigrace a integrace cizinců v Česku: několik zastavení na cestě země v její migrační proměně z Davida na téměř Goliáše. *Geografie*. 2011, 116(4), 401–421. ISSN 1212-0014.

GOLOVA, Tatiana. Post-Soviet migrants in Germany, transnational public spheres and Russian soft power. *Journal of Information Technology & Politics*. 2020, 17(3), 249–267. ISSN 1933-1681.

JOVER, Jaime, DÍAZ-PARRA, Ibán. Gentrification, transnational gentrification and touristification in Seville, Spain. *Urban Studies*. 2019, 1–16 (online first). ISSN 0042-0980. Dostupné z: <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0042098019857585?journalCode=usja>

KILDIENĚ, Simona, KAKLAUSKAS, Arturas, ZAVADSKAS, Edmundas K. COPRAS based Comparative Analysis of the European Country Management Capabilities within the Construction Sector in the Time of Crisis. *Journal of Business Economics and Management*. 2011, 12(2), 417–434. ISSN 2029-4433.

KLSÁK, Adam. Etnická rezidenční diferenciaci Karlových Varů: Cizinci a lázeňské centrum. Praha 2014. Bakalářská práce. Univerzita Karlova, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje.

KLSÁK, Adam. Cizinci v městském regionu Karlových Varů: prostorová distribuce a vlivy na lokální prostředí. Praha 2017. Diplomová práce. Univerzita Karlova, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje.

KOSTKOVÁ, Miroslava, PELLEŠOVÁ, Pavlína. Změny příjezdu ruských turistů do Česka. In: KLÍMOVÁ, Viktorie, ŽÍTEK, Vladimír (eds.): XX. Mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků. 2017. Brno: Masarykova Univerzita, 652–659. ISBN 978-80-210-8587-9

KŘÍŽKOVÁ, Ivana, OUŘEDNÍČEK, Martin. Immigrant internal migration in a new destination country: Do immigrants suburbanise in Czechia and why? *Population, Space and Place*. 2020. 26(7), 1-13 (online first). ISSN 1544-8444. Dostupné z: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1002/psp.2326>

OJEDA, Antonio B., KIEFFER, Maxime. Touristification. Empty concept or element of analysis in tourism geography? *Geoforum*. 2020, 115, 143–145. ISSN 0016-7185.

OUŘEDNÍČEK, Martin, TEMELOVÁ, Jana. Nové sociálně prostorové nerovnosti, lokální rozvoj a kvalita života. *Sociologický časopis*. 2011, 47(4), 625–631. ISSN 0038-0288.

PŘIDALOVÁ, Ivana. Rezidenční mobilita obyvatel Prahy se zaměřením na etnické menšiny. Praha 2013. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje.

PŘIDALOVÁ, Ivana, OUŘEDNÍČEK, Martin. Role zahraniční migrace v měnící se sociálně prostorové diferenciaci Prahy. *Sociologický časopis*. 2017, 53(5), 659-692. ISSN 0038-0288.

SEQUERA, Jorge, NOFRE, Jordi. Touristification, transnational gentrification and urban change in Lisbon: The neighbourhood of Alfama. *Urban Studies*. 2019, 1–21 (online first). ISSN 0042-0980 Dostupné z: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0042098019883734>

ŠIMON, Martin, KŘÍŽKOVÁ, Ivana, KLSÁK, Adam: Migranti ve vybraných městech Česka 2008–2015: Analýza změny prostorového rozmístění s využitím populačního rastru. *Geografie*. 2020, 125(3), 343–374. ISSN 1212-0014.

VANČURA, Pavel, 2020 [online]. Cestovní ruch – 2. čtvrtletí 2020 [cit. 30. 10. 2020]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/cristovni-ruch-2-ctvrtleti-2020>

Datové zdroje

ARCDATA PRAHA, 2018. Digitální vektorová geografická databáze České republiky ArcČR 500, verze 3.3.

ČSÚ [Český statistický úřad], 2018 [online]. Vnitřní stěhování v ČR - 2005 až 2017. [cit. 5. 10. 2020]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/vnitri-stehovani-v-cr>

ČSÚ, 2020a [online]. Počet obyvatel v obcích [cit. 12. 8. 2020]. <https://www.czso.cz/csu/czso/pocet-obyvatel-v-obcich-k-112019>

ČSÚ, 2020b [online]. RSO – Registr sčítacích obvodů a budov [cit. 28. 8. 2020]. Dostupné z: https://www.czso.cz/csu/rso/registr_scitacich_obvodu

ČSÚ, 2020c [online]. Veřejná databáze – návštěvnost hromadných ubytovacích zařízení [cit. 25. 6. 2020]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/navstevnost-hromadnych-ubytovacich-zarizeni-1>

ČÚZK [Český úřad zeměměřičský a katastrální], 2020a [online]. Nahlížení do katastru nemovitostí [cit. 28. 8. 2020]. Dostupné z: <https://nahlizeni.dokn.cuzk.cz/>

ČÚZK, 2020b [online]. RÚIAN – Registr územní identifikace, adres a nemovitostí [cit. 28. 8. 2020]. Dostupné z: <https://www.cuzk.cz/ruian/>

Geofabrik, 2020 [online]: OpenStreetMap dataset [cit. 25. 7. 2020]. Dostupné z: <https://www.geofabrik.de/geofabrik/openstreetmap.html>

MFČR [Ministerstvo financí České republiky], 2020 [online]. Administrativní registr ekonomických subjektů [cit. 28. 8. 2020]. Dostupné z: <https://www.info.mfcr.cz/ares/ares.html.cz>

MVČR [Ministerstvo vnitra České republiky], 2020a [online]. Informativní počty obyvatel v obcích [cit. 18. 8. 2020]. Dostupné z: <https://www.mvcr.cz/clanek/informativni-pocty-obyvatel-v-obcich.aspx>

MVČR, 2020b. Interní databáze Ředitelství služby cizinecké policie, rok 2008 a období 2011-2019.

Poděkování

Tento výzkum byl podpořen Grantovou agenturou Univerzity Karlovy v rámci projektu č. 1574319 „Role cizinců v klíčových (post)transformačních procesech v českých městech.“ Je také součástí projektu č. 19-03211S „Rezidenční segregace a mobilita cizinců: analýza sousedství, rezidenčních drah a sousedských efektů“ financovaného Grantovou agenturou České republiky.

SEGMENTY PŘEDINDUSTRIÁLNÍ KRAJINY MORAVY - INVENTARIZACE A SOUČASNÝ STAV. VYHLEDÁVÁNÍ A DOKUMENTACE SEGMENTŮ PŘÍRODNÍHO A KULTURNÍHO DĚDICTVÍ JAKO DALŠÍ ZDROJ PODKLADŮ PRO ÚČELOVÉ VYUŽITÍ

PRE-INDUSTRIAL LANDSCAPE SEGMENTS OF MORAVIA - INVENTORY AND CURRENT SITUATION. SEARCH AND DOCUMENTATION OF SEGMENTS OF NATURAL AND CULTURAL HERITAGE AS ADDITIONAL SOURCE OF INFORMATION FOR PURPOSE USE

prof. RNDr. Jaromír Kolejka, CSc., RNDr. Kateřina Batelková,
doc. Ing. Antonín Buček, CSc., RNDr. Milan Blaha, doc. RNDr. Karel Kirchner, CSc.,
Mgr. Tomáš Krejčí, doc. RNDr. Zdeněk Lipský, CSc., RNDr. Stanislav Ondráček,
Mgr. Eva Nováková, RNDr. Jana Zapletalová, CSc.

Ústav geoniky AV ČR, v. v. i.,
Studentská 1768, 708 00 Ostrava
e-mail: jaromir.kolejka@ugn.cas.cz, katkabelka@email.cz, blaha@elgeo.cz,
karel.kirchner@ugn.cas.cz, tomas.krejci@ug.cas.cz, lipsky@natur.cuni.cz,
stanislav.ondracek@ugn.cas.cz, eva.novakova@ugn.cas.cz, jana.zapletalova@ugn.cas.cz

Klíčová slova:

současné letecké snímky, staré mapy, využití podkladů v běžném životě

Keywords:

recent aerial imagery, old maps, data application in common life

Abstrakt:

Zbytky staré krajiny jsou nepochybně zajímavým a přitom málo známým historickým přírodně kulturním dědictvím. V příspěvku jsou demonstrovány principy definování starobylé krajiny jako dědictví z období předindustriálních společností. Vlastní postup jejich identifikace, inventarizace a mapování je dokumentován na příkladu historického území Moravy. Vlastní postup a výsledky jsou konfrontovány se stavem poznání problematiky starých krajín ve světě. V tomto území na cca 3000 katastrálních jednotkách bylo zjištěno a postupně zevšeobecněno výsledných 1139 segmentů starobylé předindustriální krajiny. Všechny byly klasifikovány do tří velikostních (podle rozlohy území) a kvalitativních (podle míry zachovalosti v současnosti porovnáním se stavem v první polovině 19. stol. Každý segment byl opatřen bohatou dokumentací o poloze, přírodních parametrech, současném využití, ale také o charakteru ohrožení a doporučených opatřeních managementu. Klíčovou částí článku je přehled oblastí lidské činnosti, ve kterých lze znalosti o poloze a vlastnostech segmentů předindustriální krajiny efektivně využít. Závěrem je připojeno zamyšlení nad potřebami ochrany tohoto typu dědictví.

Abstract:

The remnants of the old landscape are undoubtedly an interesting and at the same time little-known historical natural and cultural heritage. The paper demonstrates the principles of defining the ancient landscape as a legacy from the period of pre-industrial societies. The actual

procedure of their identification, inventory and mapping is documented on the example of the historical territory of Moravia. The actual procedure and results are confronted with the state of knowledge of the issue of old landscapes in the world. The resulting 1139 segments of the ancient pre-industrial landscape were identified and gradually generalized in this area in approximately 3,000 cadastral units. All were classified into three size (according to the area) and quality classes (according to the degree of preservation at present in comparison with the state in the first half of the 19th century). A key part of the article is an overview of areas of human activity in which knowledge of the location and characteristics of segments of the pre-industrial landscape can be used effectively.

Úvod

Rozhodování o budoucnosti území ovlivňuje široké spektrum faktorů. Každá plánovaná změna vyvolává otázku, co z předchozího období ponechat a co účelově upravit. Toto dilema a jeho řešení zásadně limitují znalosti a potřeby. Vzhledem k tomu, že obojí je relativní a subjektivní, patrně nikdy se nepodaří nalézt ideální řešení spokojující všechny zainteresované. Ideové zdůvodnění většiny připravovaných změn v krajině se opírá o potřebnou modernizaci a zlepšení aktuálního stavu. Samozřejmě ruku v ruce s modernizací ubývá dědictví z předchozích období. Každé období lidských dějin přináší rozmanité inovace, které se promítají do využití a vzhledu kulturní krajiny. Vždy v následujícím období se pak zpravidla znaky starších dob jeví jako reliktní. K zamyšlení stojí úvaha, zda při každé modernizaci krajinu „zcela přepisovat“, nebo zda v ní ponechat „něco z minulosti“. V praxi se tomu tak obvykle děje, protože každá změna vyžaduje energetické a materiálové vstupy, kterých nikdy není dostatek, jen zřídka se hluboké změny dotknou velkých ploch. Proto třeba kulturní krajina českých zemí je z hlediska vzhledu a fungování v podstatě „mnohočasová“, jak se v ní vedle sebe nacházejí relikty různých období minulosti. Dále také platí, že, z čím staršího období takové relikty pocházejí, tím jsou vzácnější, a s tím se pojí fakt, že proto jsou běžně hodnoceny jako cennější (bez ohledu na jejich estetický dojem). Vzhledem k tomu, že zásadní změny ve využívání a vzhledu prodělala kulturní krajina českých zemí v období průmyslové společnosti, a především během reálného socialismu, historickou hodnotou pak v jistém smyslu oplývají takové staré krajiny, resp. jejich části – segmenty, které se zformovaly před nástupem hlavní vlny průmyslové revoluce v českých zemích v druhé polovině 19. století, tedy cca před rokem 1850. Nesmí se zapomenout i na to, jaké formy kulturní krajiny zde vznikly i v době fungování průmyslové společnosti. Každá doba vytvořila „své dědictví“. Co nám dnes připadá běžné a historicky prakticky bezcenné, během času takové hodnoty může získat.

Zatímco pro období průmyslové společnosti je k dispozici již poměrně dost podkladů, které umožňují spolehlivé časové zařazení a datování výtvarů či dopadů činnosti člověka v krajině, o období před rokem 1850 je zpravidla tomu jinak. Ačkoliv krajina českých zemí nepochybně také před rokem 1850 prodělala četné zvraty a změny, vcelku se lze domnívat, že alespoň relativně konzervativní pobělohorské období stojí za vznikem toho, co se do nástupu hlavní vlny průmyslu uchovalo. A co se z toho uchovalo dodnes, si oprávněně nese označení „stará krajina“. Přesnější datování, či alespoň zařazení do příslušného historického období je již pak věcí další analýzy. Pokud se tedy v krajině nachází relikty „staré krajiny“, je jistým způsobem vzácný a zaslouží si respektování při rozhodování o budoucnosti území. Ne vše je bezcenným přežitkem minulosti, a ne vše musí být „přepsáno“ na cestě modernizace a efektivnosti. Historické krajinné dědictví může efektivně ekonomicky fungovat také v současnosti „ve starých šatech s novými úkoly“, mezi které patří růst vzdělanosti obyvatelstva, zvýšení kvality života (nejen práce, ale i bydlení a odpočinku), úrovně ekosystémových služeb, ale také

návštěvnosti jako lokálně často klíčové oblasti profitu a rozvoje obcí a jejich obyvatel. Zatím je však poměrně málo známo, kde se staré krajiny a jejich části nacházejí. Inventarizace zbytků staré krajiny a jejich iniciální hodnocení může výrazně rozšířit vědomosti o současné krajině České republiky a nepochybně ovlivnit zmiňované rozhodování. Příspěvek si klade za cíl seznámit veřejnost o výsledcích takové pokryvné studie pro území historické Moravy.

1. Co to je stará (starobylá) předindustriální krajina?

Časové zařazení „staré krajiny“ patří obecně do předindustriálního období. Za starou krajinu lze tak považovat území v současné krajině, které dominantně nese genetické rysy předindustriální společnosti. Těmi jsou především charakter dělby půdy, způsob využití – land use (nikoliv již způsob obdělávání půdy) a vzhled krajinné mozaiky, tj. jaké formy využití a v jakých velikostech a polohách se vyskytují a střídají.

Za předindustriální krajinu a její části - segmenty - lze v současnosti tak považovat areály kulturní krajiny se zachovalou sekundární (druhotnou) strukturou, tedy s rozmístěním a zastoupením zástavby, orné půdy, trvalých kultur, lesa, cest a stezek, případně těžebních, vodních aj. ploch, která vznikla a vyvíjela se v době předcházející formování průmyslové společnosti v českých zemích. Předindustriální krajina Moravy je tak obecně datována do období před rokem 1850. Lze předpokládat, že taková krajina, resp. její drobnější segmenty nesou znaky poměrně nepřerušeno technického, socioekonomického a kulturního vývoje od pobělohorské doby s ohledem na místní přírodní poměry a dopady uvedených předindustriálních inovací. Takové areály se z různých důvodů ocitly na periférii navazujícího vývoje a staly se relikty druhotné krajinné struktury z předchozího období. Takovým areálům rozličných velikostí a obsahu se tedy následně, jinde velmi hluboké společensko-ekonomické změny vyhnuly, nebo se jich dotknuly jen částečně. K celoplošné evidenci zachovalých segmentů předindustriální krajiny na regionální úrovni se zatím přikročilo na historickém území Moravy v rámci výše uvedeného projektu.

Za konkrétní segment předindustriální krajiny lze v podmínkách ČR považovat ta území, která v současnosti vykazují: (1) podobnou diferenciaci pozemkové držby, jak tomu bylo před rokem 1850, (2) podobnou strukturu využití těchto pozemků, jak tomu bylo před rokem 1850, (3) podobný vzhled tohoto území, jak tomu bylo v daném období minulosti.

„Podobnost“ spočívá v tom, že v zásadě zůstala zachována velikost, tvar a poloha typických parcel pozemků. Ačkoliv se od místa k místu v rámci těchto parcel měnilo jejich konkrétní využití, docházelo k jejich spojování a rozdělování (v rámci „místní velikostní normy“), celková kompozice a mozaika využití dílčích ploch v tomto segmentu přetrvává neměnná. Některé strukturální změny jsou však pro označení jako „segment předindustriální krajiny“ s jistou opatrností přijatelné, pokud souvisejí pouze s poklesem intenzity využívání pozemků (např. zatravněním orné půdy, nikoliv však zalesněním, což mění vizuální stránku území).

2. Současný stav poznání

Lidstvo se snaží poznat nejen svou budoucnost, ale obrací se i k vlastní minulosti. Z jejího poznání bere jisté ponaučení do budoucnosti, byť minulost se ne vždy opakuje. Zájem o staré krajiny se objevuje periodicky zpravidla tehdy, když společnost stojí před neočekávanými i plánovanými výzvami. Otázka obvykle stojí takto: Jaký přínos pro současnost může mít znalost

minulosti, nebo v čem nám pomůže při rozhodování o budoucnost, či jak nám pomůže řešit budoucí problémy? Je zřejmé, že vymezení, znalost a poznání starých krajín jednoznačné odpovědi na uvedené otázky hned nedá. Přesto však pocit, že to užitečné je, je velmi zřetelný. Podobně je tomu také u mnoha jiných příkladů historického dědictví, geologickou minulostí počínaje, moderní historií lidstva konče. Historické znalosti osvětlují minulost, a to je vždy součástí vzdělanosti a potěšení z vědění. Pokud nám tedy minulost něco zajímavého ponechala, stojí zato si alespoň reprezentativní vzorky ponechat i nadále. Proto se udržují staré architektonické památky, udržují artefakty v muzeích, chrání cenné kousky přírody, doklady estetického a technického umu i místa dějinných událostí. Mezi uvedené a respektované pamětihodnosti se staré krajiny jako pozoruhodné historické přírodně kulturní dědictví ještě nezařadily.

Také UNESCO považuje segmenty dávné (staré) krajiny za cenné kulturní dědictví (např. Mitchell, Rössler, Tricaud, eds., 2009). K systematické inventarizaci tohoto typu přírodně kulturního dědictví zatím přistoupilo jen málo států nebo regionů, i když Evropská úmluva o krajíně k tomu rovněž rámcově motivuje. Úspěšným příkladem je inventarizace segmentů starobylé krajiny všech velikostí v regionu Vlámského společenství v Belgii, kde proběhl systematický soupis a klasifikace zjištěných areálů. Podnětný je rovněž fakt, že zjištěné areály musí respektovat územně plánovací praxi a jsou respektovány regionální legislativou (van Eetvelde a Antrop, 2005). Na části svého území provedlo podobnou inventarizaci Valonské společenství Belgie. Postup belgické inventarizace se opíral o srovnávání kvalitních starých map z konce 18. století a recentních leteckých snímků s následnou verifikací vytipovaných ploch v terénu, navazujícím hodnocením a doporučením. Inventarizace starých krajinných reziduí proběhla také v Bretani ve Francii (evidence typu "bocage"), Alenteju v Portugalsku (leso-zemědělský komplex), Velké Británii (Bunce et al., 1996) a Nizozemí (Mücher et al., 2003) v rámci typologie evropské krajiny. Poměrně daleko je evidence "historických krajinných struktur" na Slovensku (Slámová a Jančura, 2012). K celonárodní plošné inventarizaci na lokální úrovni slovenská komunita také přistoupila (viz Hreško, Petluš, et al., 2015). Na území České republiky byly v minulosti vymezeny a jsou spravovány krajinné památkové zóny (Kuča, ed., et al., 2015). Zpravidla zahrnují poměrně rozsáhlé území, kde v minulosti vznikla cílevědomě komponovaná druhotná struktura krajiny, anebo se v nich odehrály významné události. Mezi tato chráněná území se dostalo jen málo starobylých krajín (významnější areály starobylé parcelace půdy – velkoplošné i maloplošné – vykazuje 7 z 24 krajinných památkových zón).

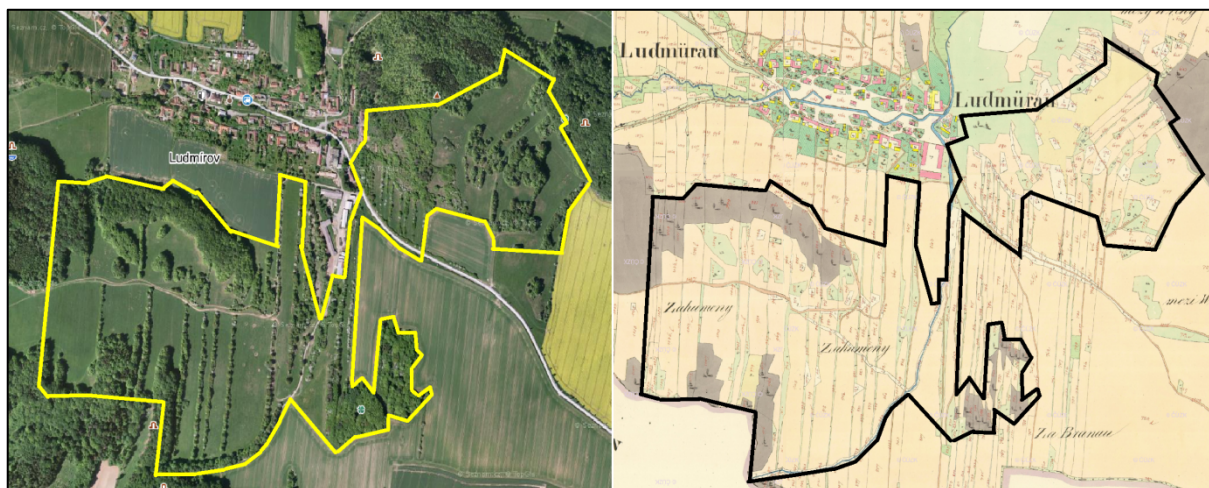
3. Vyhledávání a mapování segmentů staré předindustriální krajiny na Moravě

Vyhledávání segmentů předindustriální krajiny proběhlo podle certifikované metodiky (Kolejka, et al., 2018). Vzhledem ke značnému rozsahu historického území Moravy, bylo její území v hranicích z roku 1928 (s opravami podle detailních změn průběhu hranic k. ú. k současnému stavu) účelově pro potřeby výzkumu a evidence rozděleno do pracovních regionů, kterým byly přiděleny etnografické názvy, pokud takové území reprezentovaly (např. Slovácko, Valašsko, Haná, Lašsko, Horácko apod. – viz Atlas krajiny ČR, 2009), nebo regionální geografické názvy dané významnými sídly, nebo orografickými jednotkami, či řekami (např. Brněnsko, Letovicko, Jeseníky, Drahansko, Podyjí) všude tam, kde „etnografické“ pojmenování nepřicházelo z různých důvodů v úvahu (pohraničí, rozsáhlé mezery mezi zjevnými etnografickými regiony). Zatímco zařazování k. ú. v centrálních částech těchto regionů bylo vcelku bezproblémové, v kontaktních zónách pracovních regionů již bylo zařazení nejisté, neboť příslušnost mnoha k. ú. zvláště k etnoregionům nebyla často nikde

v dostupných zdrojích deklarována. Je tak možné, že názory na zařazení periferních k. ú. do konkrétního pracovního regionu se mohou lišit.

Vstupní etapou jejich inventarizace byla analýza veřejně dostupných současných barevných ortofotomap (na Mapy.cz z let 2015-2018) katastr po katastru v potřebném rozlišení. Na historickém území Moravy je přes 3000 katastrálních území. Každé z nich bylo zapotřebí na internetu „navštívit“ a posoudit, zda jeho území nese znaky přítomnosti zachovalé starobylé krajinné struktury v současném využití. Předběžně na internetu kamerálně vyhlédnuté lokality současné krajiny pak bylo nutno porovnat s územními podklady (mapy stabilního katastru, císařské otisky katastrálních map) dokumentujícími situaci před nástupem hlavní vlny průmyslové revoluce. Z tohoto historického období jsou rovněž volně dostupné kartografické podklady reprezentované stabilním katastrem a jeho deriváty – indikačními skicami (na www.mza.cz nebo www.cuzk.cz), případně mapovými listy II. vojenského (Františkova) mapování z první poloviny 19. století. Potvrzení existence jednotlivých segmentů předindustriální krajiny a jejich kvality poskytlo terénní ověření situace (obr. 1).

Obrázek 1: *Vymezení segmentu předindustriální krajiny Ludmírov v regionu Drahanosko na recentním ortofotu a císařském otisku katastrální mapy*

Zdroj: vlastní zpracování, podklady: Mapy.cz, www.mza.cz

Během řešení projektu bylo na historickém území Moravy s více než 3000 katastrálních území postupně zjištěno celkem přes 1139 finálních segmentů předindustriální krajiny (tab. 1). V první fázi inventarizace a mapování areálů o rozsahu min. 5 ha (šlo-li o místně zcela vzácný areál, tak i méně) jejich počet přesahoval 2100 případů. Zatímco více než polovina katastrů nevykazovala při tomto rozlišení ani jediný případ takého segmentu, v některých katastrálních územích, zejména v členitém terénu, jich bylo 5 i více. Po snížení rozlišovací úrovně (pouze u osamocených segmentů) na min. 10 ha počet poklesl na 1435 případů. Ten zahrnuje i segmenty menší než 10 ha, pokud bezprostředně přes katastrální hranici sousedily s většími segmenty.

Tabulka 1: Počty zjištěných segmentů předindustriální krajiny v pracovních etnografických a geografických regionech Moravy

Region	Průběžné počty zjištěných segmentů		
	výchozí (min. 5 ha)	vybrané (min. 10 ha a sousedící menší)	spojené (z více katastrů)
Brněnsko	74	74	69
Drahansko	31	30	29
Haná	51	51	46
Horácko a Podhorácko	1169	685	482
Hřebečsko a Zábřežsko	17	17	16
Jeseníky	94	94	79
Lašsko, Kravařsko a Moravská brána	73	56	49
Letovicko	14	14	9
Malá Haná	10	10	10
Podyjí	162	120	94
Slovácko	140	140	115
Valašsko	290	144	141
celkem	2125	1435	1139

Zdroj: vlastní zpracování

Pro každý ponechaný segment v této velikostní kategorii (s uvedenou výjimkou) byla kompletována inventarizační tabulka s širokou škálou proměnných (tab. 2, s podílem zastoupení přírodních vlastností v desítkách %). Vytvořením ucelených segmentů starobylé předindustriální krajiny bez ohledu na původně dělicí katastrální hranici jich zůstalo uvedených 1139. Vesměs splňují následující trojici velikostních kritérií:

1. areály předindustriální krajiny – s plochou od 10 do 50 ha,
2. okrsky předindustriální krajiny - s plochou od 50 do 100 ha,
3. celky předindustriální krajiny - s rozlohou nad 100 ha.

Pro všechny finální (přeshraniční) segmenty předindustriální krajiny byly vytvořeny nové inventarizační tabulky s přepočtením všech hodnot na celkovou velikost segmentu. Řada segmentů překračuje katastrální hranice a společně vytvářejí velké plochy zachovalé starobylé krajiny.

Tabulka 2: Základní parametry segmentu předindustriální krajiny Ludmírov

Název předindustriální krajiny	Region	Geografické souřadnice těžiště		Počet místních segmentů		
Ludmírov	Drahansko	49°38'13.8"N 16°52'33.3"E		1		
Poloha na Moravě Olomoucký kraj, okres Prostějov, Zábřežská vrchovina (Bouzovská vrchovina)						
Klasifikační hlediska PreIK						
Katastrální území	Kód segmentu PreIK v geodatabázi	Celková plocha (ha)	Velikostní kategorie	Využití parcel parcely po vrstevnicích, výhradně louky s hojnými řadami dřevin na mezích, malé lesíky	Stav	Ohrožení úplné zatravnění orné půdy, opouštění orné půdy, spojování pozemků
Ludmírov	Ludmírov_01	63,72	okresek PreIK		2	
Přírodní vlastnosti (v desítkách % zastoupení v segmentu, klima podle E. Quitta z Atlasu podnebí Česka (2007), M –mírný svah do 15°, P – příkrý svah nad 15°)						

poloha	nadmořská výška (m)	sklon	orientace	klima	podklad	půda
svahy kopce spojené úzkým pruhem přes údolí se svahy a vrchol jiného kopce vedle zemědělských objektů	466-579	90 M 10 P	30 V 20 SV 30 JV 10 SZ	MW4	60 vápence devon karbon 10 břidlice, prachovce, pískovce devon 20 kamenitý až hlinito- kamenitý sediment	50 rendzina kambická 20 kambizem oglejená 20 kambizem mesobazická
Doporučení: Udržovat louky a meze, neodstraňovat agrární terasy (svahy a hrany), bránit spojování pozemků, kontrolovat růst zemědělské výrobní zástavby do zájmové plochy segmentu PreIK.						

Zdroj: vlastní zpracování

Jak u původních (v rámci katastrů), tak u finálních segmentů předindustriální krajiny bylo provedeno hodnocení jejich současného stavu zařazením do míry zachovalosti následovně (tab. 3):

1. výjimečně zachovalý – stupeň 1,
2. dobře zachovalý – stupeň 2,
3. uspokojivě zachovalý – stupeň 3).

Tato klasifikace proběhla kvalifikovaným odhadem podle jednotného schématu:

1. Segmenty označené jako „výjimečně zachovalé“ – disponují maximálně (z více než $\frac{3}{4}$) zachovanou parcelací a rámcově zastoupením původních forem využití (nejméně z poloviny, včetně mezí, jen izolovaně vykazují některé odlišnosti oproti stavu na císařských otiscích katastrálních map.
2. Segmenty označené jako „dobře zachovalé“ – mají významně (z více než $\frac{3}{4}$) zachovanou původní parcelaci půdy, avšak zastoupení původních forem využití se nedochovalo, došlo ke změně kultur (zpravidla od orné půdy k trvalým kulturám – loukám, ovocným sadům, vinohradům), zarůstání mezí, změně mozaiky kultur, vizuálně se však ráz krajiny v podstatě zachoval.
3. Segmenty označené jako „uspokojivě zachovalé“ – vykazují částečně, ale dominantně (nejméně z poloviny) zachovanou parcelaci (některé původně samostatné pozemky jsou spojeny) a část zastoupení původních forem využití, nově vloženy nepůvodní formy využití (sady a vinohrady na záhumencích, chatičky apod., hojně jsou formy ohrožení).

Tabulka 3: Třídy zjištěných segmentů předindustriální krajiny na Moravě

velikostní klasifikace			kvalitativní klasifikace		
velikost (v ha)	označení segmentu	počet	míra zachovalosti	označení segmentu	počet
0-50	areál	818	1	výjimečně zachovalý	259
50-100	okrsek	196	2	dobře zachovalý	544
nad 100	celek	125	3	uspokojivě zachovalý	336
celkem		1139	celkem		1139

Zdroj: vlastní zpracování

Jejich teritoriální rozmístění je silně nerovnoměrné jak podle charakteru reliéfu a dalších vlastností přírody, tak kulturního prostředí regionu (obr. 2).

4. Aplikační potenciál znalostí o starobylé krajině

Spektrum potenciálních uživatelů získaných poznatků o poloze a vlastnostech segmentů předindustriální krajiny je poměrně široké: orgány památkové péče ochrany přírody a krajiny, plánovací instituce, státní správa a samospráva, vlastníci pozemků, individuální zájemci a návštěvníci z řad laické veřejnosti, školy a další vzdělávací instituce, místní zájmové organizace, orgány krizového řízení aj.

Konkrétní využití může být následující:

A) Orgány památkové péče, ochrany přírody a krajiny

Zjištěné segmenty předindustriální krajiny Moravy představují specifický typ historického přírodně kulturního dědictví. Znalost rozmístění velikostních a kvalitativních kategorií krajinných segmentů s diferencovaně zachovalou strukturou a vzhledem využití ploch je v současné krajině vzácná. Tyto areály představují relativní anachronismus při porovnání s plochami využívanými moderními technologiemi a postupy (s výjimkou ploch bývalých velkostatků s velkoplošným využitím pozemků). Pořízená mapová dokumentace pokrývající celé historické území Moravy nabízí celkový přehled, kde se historicky pozoruhodné plochy krajiny nacházejí. Vzhledem k tomu, že jejich rozmístění je výrazně nerovnoměrné, od krajské po lokální úroveň lze rozhodnout, kterým regionům a kterým segmentům věnovat bližší pozornost, aby v daném regionu, kraji, okrese, ORP či obci se takové území dále uchovalo. Obecně koncentrace, resp. rozptýl zjištěných segmentů ukazuje na příslušnou „regionální vzácnost“ takových území, což může výrazně přispět k uvědomění si lokální krajinné hodnoty dané lokality.

B) Plánovací instituce

Vzhledem k jisté potřebě zachování zachovalých segmentů starobylé předindustriální krajiny do budoucna (jejich úbytek byl pozorován i během řešení projektu), znalost polohy segmentu (od celomoravské po místní úroveň) umožní plánovačům zvýšit svoji pozornost při rozhodování o území v dotčeném prostoru tak, aby se pokud možno vyhnuli cenným plochám. Naopak pro některá rozhodování může být přítomnost segmentů atraktivním aspektem jejich rozhodování. Některé objekty (velmi rozmanitého charakteru: pro bydlení, cestovní ruch, etnografické akce a prostory pro ně,...) je vhodné do sousedství segmentů umísťovat. S ohledem na odstupňovanou míru zachovalosti segmentů nutno plánovaná rozhodnutí o budoucnosti území adaptovat tak, aby jejich stav nezhoršila. Lze předpokládat, že nejzachovalejší segmenty se mohou stát objektem zájmu cestovního ruchu, takže do jejich sousedství bude vhodné lokalizovat objekty pro návštěvnickou veřejnost (ubytovací kapacity, dopravní stavby, rozhledny apod.). Plánování budoucnosti segmentů může být efektivně vedeno tak, aby ohrožující faktory byly mírněny, případně eliminovány. Navrhovaná doporučení mohou rozmanitým způsobem vstupovat do rozhodovacích procesů. Některá z nich jsou systémová, čili se týkají opatření obecného charakteru platných pro celý segment. Jiná jsou formulována tak, že představují opatření aplikovatelná pouze na dotčenou část segmentu, ať již jde o nápravné zásahy, nebo regulační aktivity. Právě objektově cílená doporučení lze dobře zakomponovat do územně plánovací dokumentace.

C) Státní správa a samospráva

Již během řešení projektu se opakovaně prokázalo, že místní autority velmi přivítaly znalost o tom, že v jejich správním území se nachází zajímavá plocha. Ta podle nich zvyšuje atraktivitu obce a její návštěvnický potenciál se všemi dalšími ekonomickými dopady. Znalost těchto ploch je pak vstupem do rozhodování v obci, zejména při koncipování územně plánovací dokumentace.

D) Vlastníci pozemků

Zpravidla nevědí, že jejich pozemek je něčím výjimečný. Znalost o tom může výrazně ovlivnit jak hospodaření na něm, tak eventuálně i jejich rozhodování blízké či vzdálené budoucnosti (prodej, změna kultury, zastavení apod.). Skupiny vlastníků sousedících pozemků v takovém segmentu, pokud získá jistý status, mohou případně žádat o dotaci k jejich udržování.

E) Laická veřejnost

Segmenty starobylé krajiny se zpravidla vyznačují daleko vyšší biodiverzitou, hospodářskou diverzitou a funkční diverzitou ve srovnání s jejich monotónním okolím. Řada segmentů se může uplatnit jako lokální scénická krajina a jako taková je nepochybně magnetem cestovního ruchu. Podobně jako objekty staré architektury či technické dovednosti se starobylé krajiny nepochybně stanou předmětem cestovatelského zájmu. Zpřístupnění informací o výskytu starobylé krajiny nepochybně inicializuje zájem veřejnosti o tento zatím málo známý příklad historického přírodně kulturního dědictví.

F) Školy

Podobně jako u jiných objektů a ploch historického dědictví a ochrany přírody mohou sloužit k demonstraci jevů, které v ostatní krajině již scházejí, ať již půjde o výuku zeměpisu, dějepisu, biologie a zčásti i dalších předmětů. Jako takové se segmenty dávné krajiny mohou stát cíle školních exkurzí a vytýčování naučných stezek.

G) Místní zájmové organizace

Organizace zahrádkářů, vinařů, myslivců a dalších zájmových oblastí již tradičně fungují ve venkovských i městských regionech Moravy. Většinou však představa o hodnotě popisovaného krajinného dědictví nepřesahuje rámec jejich činnosti. Jestliže bude u vhodného území deklarováno označení území za segment starobylé krajiny, jistě to bude přidaná hodnota k dané lokalitě, což tyto organizace ocení a pravděpodobně je to motivuje k adekvátnímu zvýšení péče.

H) Krizové řízení

Krizové řízení slouží k ochraně obyvatelstva a materiálních hodnot před zkázou či poškozením. Některé zásahy v terénu se neobejdou bez násilného vniknutí do prostor, kde je zapotřebí řešit nenadálou negativní situaci. Znalost polohy a vymezení segmentu předindustriální krajiny pro krizové řízení znamená, že jde o území významné hodnoty a během zásahu je zapotřebí se orientovat buď na jeho ochranu, anebo se mu vyhnout při plnění záchranné akce.

I) Veřejná media a film

Na území Moravy se stále častěji pořizují obrazové záznamy v územích, která poskytují kulisu pro scénáře historických událostí. Velmi často se stává, že historické scény jsou lokalizovány do prostředí, které k dávné události vizuálně nepatří. Informace o rozmístění rozmanitých typů starých krajin může filmaře navést na lokality v různém přírodním prostředí, které zvýšenou měrou indikují dávný vzhled krajiny. Ty pak lze využít k natáčení historických scén.

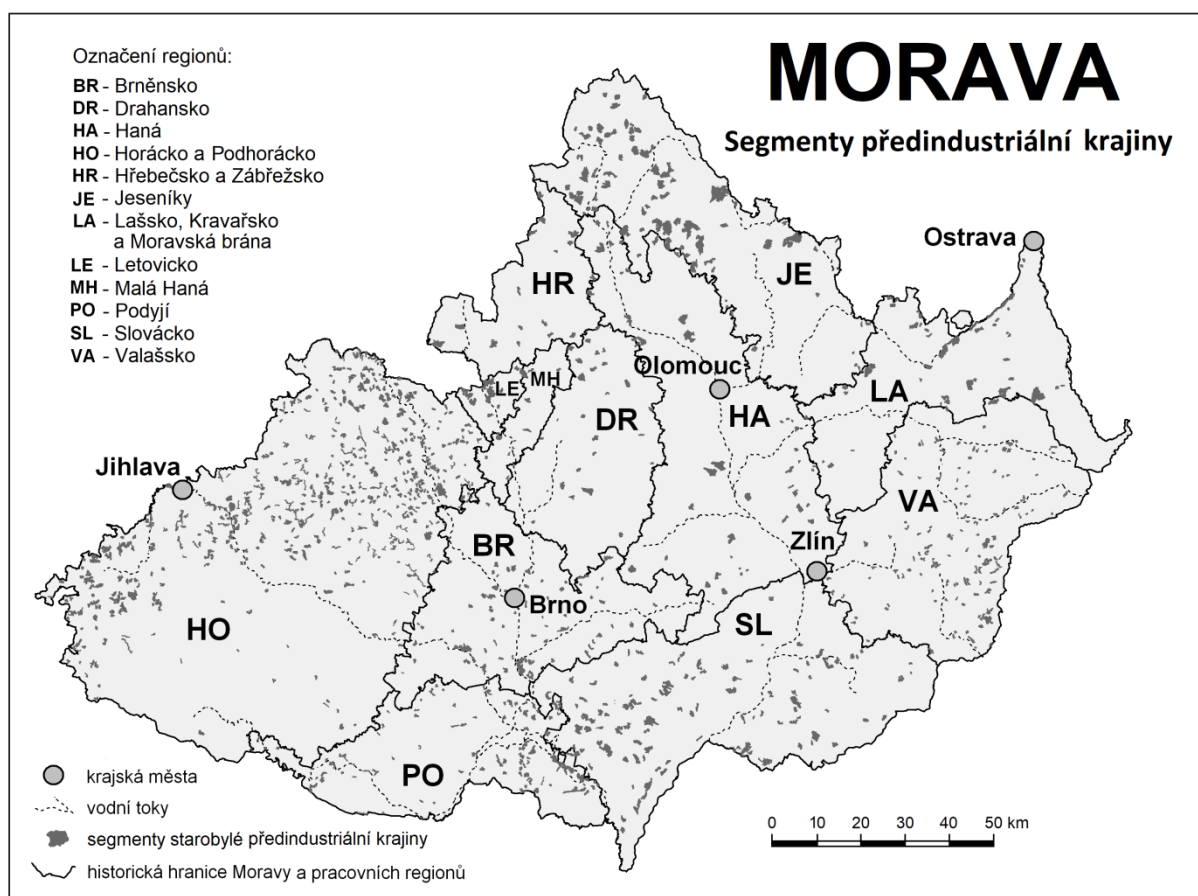
J) Výtvarné umění

Rozhodující většina zjištěných segmentů předindustriální krajiny se oproti svému okolí vyznačuje daleko vyšší pestrostí využití a rozmanitostí vzhledu. Není pochyb o tom, že lokality segmentů starobylé předindustriální krajiny se mohou stát předmětem zájmu malířství a fotografie.

Závěr

Z výše uvedeného je zřejmé, že povědomí o existenci zbytků starobylé kulturní krajiny může mít mnohostranný dopad na odbornou i laickou veřejnost. Lze předpokládat, že zbytky starobylé krajiny se dříve nebo později zařadí mezi cenná přírodně kulturní dědictví. Jako takové pak se patrně dostanou do pozornosti širokého spektra veřejných institucí, organizací i jednotlivců. Dále lze očekávat, že zjištěným a dokumentovaným segmentům staré krajiny se dostane chtěné i nechtěné pozornosti. V takovém případě je již zapotřebí uvažovat i o jejich budoucím osudu. Za aktuální situace lze sotva uvažovat o jejich legislativní ochraně, neboť část veřejnosti a vlastníků pozemků je velice citlivá na rozšiřování pravomocí státu nad jejich majetkem (jak vyplynulo z četných rozhovorů s vlastníky během terénního výzkumu). Zapotřebí je proto jak rozumná informační kampaň zacílená na veřejnost, tak podpora a zainteresování vlastníků při jejich rozhodování podloženém uvědoměním si vysoké hodnoty jejich pozemků jako nositelů cenného dědictví. Vzhledem k tomu, že některé státy s dlouhou demokratickou tradicí si jisté formy ochrany takového dědictví již prosadily, lze očekávat podobný vývoj i v ČR. Možným rizikem je však promeškání jak vhodného času pro taková opatření, tak reálná jejich ztráta při realizaci změn v krajině. Podobně jako v západní Evropě by v první řadě o existenci segmentů starobylé krajiny měli být informováni ti, kdo dotčená území spravují, využívají a plánují jejich změny. V brzké době bude veřejnosti k dispozici databáze všech zjištěných segmentů staré krajiny na území Moravy. Pro ostatní části České republiky bez provedené inventarizace zůstává tato otázka daleko více otevřená.

Obrázek 2: Rozmístění zjištěných segmentů starobylé předindustriální krajiny v regionech Moravy

Zdroj: vlastní zpracování

Použité zdroje:

BUNCE, Robert, et al. ITE Merlewood Land Classification of Great Britain. *Journal of Biogeography*, 1996, roč. 23, č. 5, s. 625-634.

HREŠKO, Juraj a PETLUŠ, Peter, eds. *Atlas archetypov krajiny Slovenska*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa, 2015, 113 s.

HRNČIAROVÁ, Tatiana, MACKOVČIN, Peter, ZVARA, Ivan, et al. *Atlas krajiny České republiky/Landscape atlas of the Czech Republic*. Praha/Průhonice: Ministerstvo životního prostředí České republiky/ Výzkumný ústav Silva Taroucy pro krajinu a okrasné zahradnictví, 2009, 331 s.

KOLEJKA, Jaromír, et al. *Postup identifikace segmentů předindustriální krajiny v České republice*. Certifikovaná metodika. Brno: Ústav geoniky AV ČR, Oddělení environmentální geografie, 2018, 51 s.

KUČA, Karel., ed. *Krajinné památkové zóny České republiky*. Praha: Národní památkový ústav, 2015, 511 s.

MITCHELL, Nora, RÖSSLER, Mechtild a TRICAUD Pierre-Marie, eds. *World Heritage Cultural Landscapes. A Handbook for Conservation and Management*. World Heritage Papers 26, Paris: UNESCO, 2009, 135 s.

MÜCHER, C. Aleksander., et al. *Identification and Characterisation of Environments and Landscapes in Europe*. Alterra rapport 832, Wageningen: Alterra, 2003, 120 s.

SLÁMOVÁ, Martina a JANČURA, Peter. Typológia historických krajinných štruktúr. In *Krajina-človek-kultúra, 15. máj 2012*, Zvolen: Technická univerzita vo Zvolene, 2012, 60 s.

TOLASZ, Radim, MÍKOVÁ, Taťána, VALERIÁNOVÁ, Anna a VOŽENÍLEK, Vít. *Atlas podnebí Česka*. Olomouc/Praha: Univerzita Palackého v Olomouci/ČHMÚ, 2007, 255 s.

van EETWELDE, Veerle a ANTROP, Mark. The significance of landscape relic zones in relation to soil conditions, settlement pattern and territories in Flanders. *Landscape and Urban Planning*, 2005, roč. 70, č. 2, s. 127–141.

Další použité zdroje:

Geoportál ČÚZK [online] © ČÚZK, 2010 Dostupné z: <http://geoportal.cuzk.cz><http://google.cz/maps>

Mapová data [online] © Mapy Google, 2020 Dostupné z: <http://google.cz/maps>

GeoPortal [online] © Copyright CENIA, 2016-2020 Dostupné z: <http://www.cenia.cz>

Mapové aplikace [online] © Česká geologická služba, 2016-2020 Dostupné z: <http://www.geology.cz>

Indikační skici [online] © [Moravský zemský archiv v Brně](http://www.mza.cz), 2016-2020 Dostupné z: <http://www.mza.cz>

WIKIPEDIE [online] © Wikipedie. Otevřená encyklopedie, 2016-2020 Dostupné z: <https://cs.wikipedia.org>

Mapy.cz [online] © Seznam.cz, 2016-2020 Dostupné z: <https://mapy.cz>

Geoportal Jihomoravský kraj [online] © Jihomoravský kraj, 2020 Dostupné z: <https://mapy.jmk.cz/geoportal>

Poděkování

Inventarizace a výzkum segmentů předindustriální krajiny Moravy probíhá v rámci řešení projektu „Inventarizace předindustriální krajiny Moravy a zajištění informovanosti veřejnosti o její existenci jako kulturním dědictví“ podpořeného Ministerstvem kultury České republiky pod č. DG16P02B042.

ENVIRONMENTÁLNÍ ASPEKTY PROCESU SUBURBANIZACE A JEJICH DOPADY NA FUNGOVÁNÍ MALÝCH OBCÍ

ENVIRONMENTAL ASPECTS OF THE SUBURBANIZATION PROCESS AND THEIR IMPACTS ON THE FUNCTIONING OF SMALL MUNICIPALITIES

Ing. Lucie Kopáčková¹, Ing. Miroslav Kopáček²

Katedra financí a účetnictví¹, Katedra regionálního rozvoje a veřejné správy²
Fakulta sociálně ekonomická, Univerzita Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem
Moskevská 54, 400 96 Ústí nad Labem
e-mail: lucie.kopackova@ujep.cz¹, miroslav.kopacek@ujep.cz²

Klíčová slova:

suburbanizace, environmentální aspekty, malé obce, rozvoj, hospodaření

Keywords:

suburbanization, environmental aspects, small municipalities, development, budgeting

Abstrakt:

Cílem článku je identifikovat základní environmentální problémy a výzvy, které proces suburbanizace obcím v zázemí větších měst přináší a doporučit možná řešení pro zajištění udržitelného rozvoje území, a to jak z hlediska rozvojových procesů, tak i hospodaření s důrazem na výdaje. Z hlediska metodologie byly ve výzkumu kombinovány prvky kvalitativní (rozhovory se starosty obcí) s prvky kvantitativními (Likertova škála, korelace). Bylo potvrzeno, že představitelé obcí reflektují environmentální dopady suburbanizace, a to hlavně v důsledku nedostatečného zasíťování a neodpovídající kapacity dopravní a technické infrastruktury, změn v krajině a zvýšení nákladů souvisejících s růstem obcí. Ve vztahu k budoucnosti je ze strany místní samosprávy nutná vyšší míra regulace i přísnější a důslednější plánování.

Abstract:

The aim of the article is to identify the basic environmental problems and challenges that the process of suburbanization brings to municipalities in the hinterland of larger cities and also to recommend possible solutions to ensure a sustainable development of the territory, both in terms of development processes and expenditure management. In terms of methodology, the research combined qualitative elements (interviews with mayors) with quantitative elements (Likert scale, correlation). It was confirmed that municipal representatives reflect the environmental impacts of suburbanization, mainly due to the insufficient networking and inadequate capacity of transport and technical infrastructure, changes in the landscape and increased costs associated with the growth of municipalities. In relation to the future, local governments need a higher level of regulation as well as stricter and more consistent planning.

Úvod

Suburbanizace je v současné době pro mnohá větší města jeden z nejvýznamnějších problémů (Krzysztofik a kol., 2017), ale zároveň i výzev (Shen a Wu, 2019). Stimulem pro stěhování obyvatelstva do příměstských oblastí a obcí je primárně snaha o zlepšení kvality života (Biolk a kol., 2017). Předměstí je ovšem velmi těžké v současné době a v obecné rovině definovat (Berger, 2019), stejně jako vymezit obce a oblasti venkovské a nevenkovského typu (Nestorová-Dická a kol., 2019). Suburbánní prostor je z hlediska svého fungování velmi specifický (Hou a kol., 2019), a tak je nepřesné ho označit jako prostor urbánní, případně rurální, ale je dobré ho vnímat jako specifický a jednoznačně charakteristický (Phelps a Parsons, 2003). Navíc v současné době některé studie poukazují na fakt, že aktuálně už není vhodné používat tradiční dělení městského prostoru na centrální a příměstskou část (de Vidovich, 2019), ale spíše reflektovat nové výzvy a ke klasickým časoprostorovým aspektům, pomocí kterých se v současné době mapuje a vyhodnocuje suburbanizace, je vhodné zapojovat i aspekty environmentální (Xian a kol., 2019). Problematika suburbanizace se v současné době týká téměř všech částí světa, přičemž problémy, prostorové struktury a intenzita tohoto procesu je v různých částech světa odlišná (Gerten a kol., 2019). Pro pozorování odlišného vývoje suburbanizace je vhodná Evropa, protože zde vedle sebe jsou státy, které lze označit za tradičně kapitalistické, kde suburbanizace už probíhá delší dobu (Charmes a Keil, 2019) a státy postsocialistické, kde suburbanizace se ve významné míře začala uskutečňovat v mnohých městech až v důsledku společensko-politických změn kolem roku 1990 (Nestorová-Dická a kol., 2019; Spórna, 2019), a tak právě případová studie vybraného vzorku obcí České republiky je vhodným objektem výzkumu k rozšíření vědeckého poznání. Ovšem i v rámci území České republiky lze pozorovat odlišnosti ve vývojových trendech procesu suburbanizace. Pro výzkum byl vybrán 1 ze 14 samosprávných krajů, a to konkrétně Ústecký, který je strukturálně postiženým regionem a zároveň z hlediska urbánní struktury je krajem polynodálním, jelikož se v něm nachází 5 statutárních měst o populační velikosti kolem nebo více než 50 tis. obyvatel. Problematika suburbanizace je akcentována i ve Strategii rozvoje kraje, ve které je uvedeno, že v období od roku 1991 do roku 2016 ve větších městech došlo k úbytku obyvatelstva, přičemž obce v zázemí těchto měst zpravidla populačně rostly (Ústecký kraj, 2018).

Cílem článku je identifikovat základní environmentální problémy a výzvy, které proces suburbanizace obcím v zázemí větších měst přináší a doporučit možná řešení pro zajištění udržitelného rozvoje území, a to jak z hlediska rozvojových procesů, tak i hospodaření s důrazem na výdaje.

1. Environmentální aspekty suburbanizace – základní problémy a výzvy

Suburbanizace v zázemí měst stimuluje velmi rychlé změny (Strauser a kol., 2018), ale je problematické, že při zachování rozvoje je velmi obtížné omezit další spotřebu půdy (Esposito a kol., 2018). Navíc pokud v bezprostředním zázemí města je více obcí, tak může v rámci sousedních obcí docházet k jejich prostorové interakci z hlediska rozrůstání, protože jednotlivé obce de facto soupeří o nové obyvatele, čímž se i významně podporuje růst jádrového města (Gómez-Antonio a kol., 2016). V rámci procesu suburbanizace velmi často dochází na okrajích měst k nárůstu residenčního obyvatelstva, ovšem nárůst nových pracovních míst v těchto oblastech zpravidla nedosahuje stejné míry, a tak de facto dochází k selhávání strategií založených na polycentrickém rozvoji (Salvati a kol., 2017), což v důsledku podporují i dopravní systémy (systémy městské hromadné dopravy, dálnice, železnice atd.), které přispívají

k mobilitě obyvatelstva, včetně dopravy do zaměstnání (Melo a Graham, 2018). Navíc v rámci suburbanizačního procesu zpravidla výrazným způsobem roste závislost na individuální automobilové dopravě (Kahn, 2000), přičemž automobily i významným způsobem určují morfologii těchto prostorů (Berger, 2019).

V postsocialistických zemích střední Evropy se příměstské oblasti staly vhodnými lokalitami pro bydlení, jelikož v tomto prostoru je možné s relativně nízkými náklady uskutečnit výstavbu domu v dostupnosti centra většího města (Pach, 2016) a tím zvýšit kvalitu svého života (Hirt, 2017). Ovšem v důsledku mnohdy i masivního hospodářského vývoje a nedostatku institucionálních rámců dochází na předměstích k neefektivnímu využívání půdy (Roose a kol., 2013), jelikož v těchto oblastech dochází zpravidla ke snížení podílu zemědělské půdy, a to za současného nárůstu pozemků pro bydlení a související služby pro residenty i průmyslové využití (Dyszy, 2018; Łupiński, 2014). V důsledku toho suburbanizace může narušovat a měnit historickým vývojem definované prvky rázu krajiny (Falt'an, 2019; Miller, 2018), ovšem je pozitivní, že některé studie potvrzují, že v určitých oblastech, např. kolem konurbace polských Katovic, které mají dobré podmínky pro zemědělství, tak podléhají suburbanizaci v menší míře, a to než oblastí, ve kterých podmínky pro zemědělství tak dobré nejsou (Dyszy, 2018), ovšem tento pozitivní trend nemusí být i jinde pravidlem.

Suburbanizace celkově mění v důsledku intenzivní stavební činnosti charakter venkovské krajiny a podobu venkovských obcí (Repaská a kol., 2017), ovšem proces suburbanizace neovlivňuje obce jen po stránce urbanistické a architektonické, ale i z hlediska funkční např. v oblasti nutného rozvoje občanské vybavenosti a poskytování veřejných služeb (Kladivo a kol., 2015), což zvyšuje výdaje jednotlivých obcí v důsledku suburbanizace (Smutek, 2017). Velice problematické pro obecní rozpočty bývá, když suburbanizace probíhá formou, která má nízkou hustotu zalidnění (Pendall, 1999). Prudký růst a nekontrolovaný rozvoj obcí může způsobit neudržitelnost vývoje daného sídla – mohou vznikat prostorové konflikty, kolidovat funkce jednotlivých pozemků a neúnosně se zvyšovat náklady na dopravní a technickou infrastrukturu (Pach, 2016). Kromě nákladů může být problémem i nedostatečná kapacita technické infrastruktury, a to hlavně čistíren odpadních vod (Peltan a Pluhar, 2016). Suburbanizace se nemusí ovšem týkat jen trvalého bydlení, ale v některých oblastech může docházet k významným sezónním přesunům obyvatelstva (Rusanov, 2015), přičemž v místě přechodného bydlení může sezónní navyšování populace způsobovat problémy, a to například v oblasti odpadového hospodářství (Gunko a Medvede, 2016).

Vytváření specificky fungujících prostorů na pomezí města a venkova by mělo být stimulem pro vytváření politik a plánování na úrovni celých regionů a funkčního vymezení města (Runge, 2018), protože suburbanizace přináší pro fungování měst a obcí nové výzvy (Shen a Wu, 2019), a tak je třeba dbát na specifika správy suburbánních oblastí (de Vidovich, 2019). Velice vhodné je podporovat kompaktní městské politiky, které stanoví a umožní další výstavbu pouze na k tomu vhodných místech, spíše než liberální *laissez-faire* přístup, v rámci kterého může dojít k výstavbě bez ohledu na dopady v oblasti životního prostředí a udržitelného rozvoje (Gerten a kol., 2019). V České republice v současné době nejsou kompaktní městské politiky ukotveny v legislativě, která se týká územního plánování, ovšem alespoň na úrovni strategického plánování, které není právně závazné, je možné pro aplikaci jejich prvků využít např. metropolitního plánování, které se v současné době uskutečňuje na úrovni integrovaných územních investic (ITI) nebo integrovaných plánů rozvoje území (IPRÚ).

2. Metodologie výzkumu

Ústecký kraj je jedním z vyšších územních samosprávných celků České republiky. Jedná se o kraj, který z hlediska funkčních vazeb mezi sídly je přirozeně polycentrický, jelikož se na jeho území nachází celkem pět jádrových měst s počtem obyvatel kolem 50 000 a více, přičemž všechna tato města jsou dle zákona o obcích statutárními městy (zákon č. 128/2000 Sb.). Jmenovitě statutárními městy, které byly předmětem výzkumu, byl Děčín, Chomutov, Most, Teplice a Ústí nad Labem jako jádrová města a obce v jejich zázemí, které byly pro účely výzkumu kategorizovány dle příslušnosti k jednotlivých suburbánním zónám. Suburbánní zóny jednotlivých statutárních měst byly pro účely výzkumu vymezeny dojezdovou vzdáleností (Smutek, 2017), a to hodnotou maximálně 25 minut z centra obce do centra statutárního města. Pro zjištění souboru obcí, které se nachází v této dojezdové vzdálenosti, bylo využito aplikace Mapy.cz. V případě, že se některá z obcí nacházela ve dvou suburbánních zónách, tak byla zařazena do suburbánní zóny statutárního města, do něhož byl čas dojezdu nižší. Pokud bylo zjištěno, že suburbánní zóna svým vymezením zasahuje do jiného kraje či za hranice České republiky, tak obce mimo Ústecký kraj nebyly zahrnuty do výzkumu.

Ze souboru 349 obcí Ústeckého kraje (z celkové počtu 354 obcí v kraji bylo 5 obcí vyjmuty, jelikož se jednalo o jádrová statutární města) se po analýze obcí z hlediska dojížděky do jednotlivých suburbánních zón začlenilo celkem 176 obcí (50,4 % analyzovaných obcí). Suburbánní zónu Ústí nad Labem tvořilo 51 obcí, u Chomutova to bylo 34 obcí. Následně u Mostu s Teplic suburbánní zónu tvořilo shodně po 31 obcí a nejméně obcí bylo evidováno u Děčína, a to 29. Zbylé obce kraje byly z výzkumu vyřazeny, jelikož se dá předpokládat, že vyšší dojezdová vzdálenost bude zapříčínovat vyšší míru rurálního charakteru a menší vlivy rezidenční suburbanizace na tyto obce. Kategorizované obce dle příslušnosti k jednotlivým suburbánním zónám předmětných statutárních měst byly dále podrobeny analýze intenzity rezidenční suburbanizace, a to formou výpočtu multikriteriálního indikátoru (Kopáček a Horáčková, 2018), který v čase reflektoval vývoj čtyř dílčích indikátorů (tabulka 1).

Tabulka 1: *Popis dílčích indikátorů vztahovaných do multikriteriálního indikátoru*

DÍLČÍ INDIKÁTOR	DEFINICE
Změna počtu obyvatel	Tento ukazatel reflektoval relativní změnu počtu obyvatel za desetileté období, a to od 31. 12. 2006 od 31. 12. 2016, přičemž jako výchozí báze (100 %) byl brán rok 2006.
Změna plochy půdy urbanizovaného charakteru	Výpočet ukazatele byl založen na výpočtu změny podílu urbanizované plochy na celé výměře obce za období deseti let od 31. 12. 2006 do 31. 12. 2016, přičemž pozornost byla věnována složkám půdy, které lze označit jako urbanizované - zastavěné plochy a nádvoří, zahrady a ostatní plochy (Šilhánková, 2010).
Intenzita bytové výstavby.	Výpočet ukazatele byl založen na průměru deseti ročních hodnot, které jsou podílem celkového počtu dokončených bytů a počtem obyvatel v obci, a to od roku 2007 do roku 2016.
Změna počtu ekonomických subjektů	Výpočet tohoto ukazatele byl analogický k výpočtu změny počtu obyvatel, avšak s tím rozdílem, že základní bázi výpočtu (100 %) byl rok 2013, a tak nebyla analyzována zamýšlená relevantnější desetiletá časová řada, ale pouze časová řada tříletá. Důvodem byla změna metodiky pro zpracování dat ze strany Českého statistického úřadu v roce 2013, a tak nejsou data v desetileté časové řadě zcela komparovatelná. Ovšem vzhledem k faktu, že tento indikátor má pro předmětnou problematiku spíše okrajový (doplňkový) charakter, tak kratší časová řada není překážkou.

Zdroj: Kopáček a Horáčková, 2018

Hodnoty jednotlivých dílčích indikátorů byly následně normovány, a to tak, že u každého dílčího indikátoru byla obci s nejvyšší hodnotou přiřazena hodnota 100 a naopak obci s nejnižší hodnotou byla přiřazena hodnota 0. Normování bylo provedeno dle následujícího vzorce:

$$x = \frac{x_i - x_{\min}}{x_{\max} - x_{\min}} * 100$$

kde:

x : normovaná hodnota ukazatele, x_i : individuální hodnota obce, x_{\max} : je maximální hodnota dílčího indikátoru v celém analyzovaném souboru (mezi všemi obcemi), x_{\min} : je minimální hodnota dílčího indikátoru v celém analyzovaném souboru (mezi všemi obcemi)

Na základě takto získaných čtyř normovaných hodnot pro jednotlivé dílčí indikátory byl jejich aritmetický průměr vypočítán modifikovaný vícekriteriální ukazatel, a to pro všech 176 analyzovaných obcí, přičemž dle hodnoty multikriteriálního indikátoru byly obce seřazeny sestupně dle míry intenzity územního rozvoje obce, respektive mírou intenzity rezidenční suburbanizace. Na první místo byla zařazena obec, která dosáhla nejvyšší intenzity územního rozvoje ze všech pěti suburbánních zón. Pro další fázi výzkumu takto seřazený soubor obcí sloužil jako podklad, a to k oslovování starostů s žádostí o rozhovor u obcí, které dle metodiky výzkumu vykazovaly nejvyšší míru intenzity suburbanizace. S žádostí o rozhovor dle výše uvedených kritérií bylo v průběhu období červen 2018 až březen 2019 osloveno celkem 25 obcí, přičemž rozhovor předběžně přislíbilo 17 starostů. Následně se však podařilo rozhovor uskutečnit v 15 obcích (tabulka 2).

Tabulka 2: *Obce, ve kterých se uskutečnil rozhovor a údaje ke starostovi (respondentovi výzkumu)*

NÁZEV OBCE	IČZUJ	SUBURBÁNNÍ ZÓNA	TERMÍN ROZHOVORU	ÚDAJE O STAROSTOVI			
				VĚK	POH-LAVÍ	V ÚŘADĚ	UVOL-NĚNÝ
Domašín	563048	Chomutov	26. 6. 2018	52 let	žena	20 let	ne
Droužkovice	563056	Chomutov	21. 6. 2018	60 let	muž	28 let	ano
Háj u Duchcova	567523	Teplice	18. 6. 2018	64 let	muž	16 let	ano
Hrobčice	567566	Teplice	18. 6. 2018	44 let	žena	8 let	ano
Hrušovany	563072	Chomutov	9. 7. 2018	50 let	muž	8 let	ano
Kámen	546453	Děčín	17. 7. 2018	51 let	muž	8 let	ne
Lhotka n. L.	565113	Ústí n. L.	30. 7. 2018	38 let	muž	2,5 roku	ne
Spořice	563340	Chomutov	28. 8. 2018	52 let	muž	8 let	ano
Srbice	567833	Teplice	1. 8. 2018	56 let	muž	12 let	ano
Strupčice	563358	Chomutov	11. 9. 2018	40 let	muž	14 let	ano
Tisá	568309	Ústí n. L.	8. 6. 2018	66 let	muž	8 let	ano
Vlastislav	565873	Ústí n. L.	11. 6. 2018	54 let	žena	4 roky	ne
Volevčice	546437	Ústí n. L.	21. 3. 2019	-	muž	1 rok	ne
Výsluní	563498	Chomutov	26. 6. 2018	55 let	žena	4 roky	ne
Žim	567884	Ústí n. L.	18. 7. 2018	61 let	muž	16 let	ano

Zdroj: vlastní zpracování

Se starosty byl veden rozhovor polostrukturovaného formátu obsahující 13 otázek s časovou dotací do 30 minut. Pro výzkum bylo využito však pouze 11 otázek. Dvě otázky byly z výzkumu vyloučeny z důvodu nízké relevance pro konečné zaměření výzkumu. Jednalo se o

otázky dotazující se na nově příchozí obyvatelstvo a jejich začlenění mezi starousedlíky. Druhá otázka se týkala opět nově příchozích obyvatel a jejich vlivu na další rozvoj obce. Rozhovory byly v terénu prováděny vždy jedním tazatelem, přičemž celkově byly tazatelé pouze dva, aby se zajistila co nejvyšší míra stejného vedení a průběhu rozhovorů. Tazatel se starostou obce vedl vždy na základě připravených otázek rozhovor týkající se oblasti obyvatelstva, územního rozvoje obce a hospodaření obce. Před provedením analýzy byly rozhovory zakódovány a tím anonymizovány. Ze studií diskutující environmentální dopady, které vznikly z důvodu procesu suburbanizace (Kahn, 2000), bylo pro tento rozhovor vytipováno jedenáct otázek (tabulka 3), které byly dále rozřazeny do dvou kategorií. První kategorie zahrnovala čtyři otázky, které se týkali územního rozvoje obce. Starostové byli konkrétně dotazováni na problematiku růst podílu zastavěné a zastavitelné plochy na území jejich obce a na změny krajinného a architektonického rázu obce v důsledku nové výstavby (Budnicka-Kosior a kol., 2019; Dyszy, 2018; Esposito, 2018; Falťan, 2019; Łupiński, 2014; Miller, 2018; Repaská a kol., 2017). Druhá kategorie se skládala ze sedmi otázek a týkala se výdajové strany rozpočtu obce, tedy dotazování starostů, jak identifikované environmentální dopady zapříčené procesem suburbanizace ovlivňují výdajovou stranu rozpočtu konkrétní obce (Pendall, 1999; Smutek, 2017).

Tabulka 3: *Analyzované otázky v rozhovoru*

KATEGORIE	OTÁZKA	KÓD OTÁZKY
územní rozvoj	Roste podíl zastavěné plochy na území jejich obce?	A1
	Roste podíl zastavitelné plochy na území jejich obce?	A2
	Jak mění nová výstavba krajinný ráz Vaší obce?	A3
	Jak mění nová výstavba architektonický ráz Vaší obce?	A4
výdaje obecního rozpočtu	V důsledku vlivu růstových procesů vynakládáte více prostředků na odvádění a čištění odpadních vod a nakládání s kaly?	A5
	V důsledku vlivu růstových procesů vynakládáte více prostředků na péči o vzhled obce a veřejnou zeleň?	A6
	V důsledku vlivu růstových procesů vynakládáte více prostředků na ostatní záležitosti pozemních komunikací (především na odstavné plochy a parkoviště)?	A7
	V důsledku vlivu růstových procesů vynakládáte více prostředků na opravu a správu místních komunikací?	A8
	V důsledku vlivu růstových procesů vynakládáte více prostředků na veřejné osvětlení?	A9
	V důsledku vlivu růstových procesů vynakládáte více prostředků na sběr a svoz komunálních odpadů?	A10
	V důsledku vlivu růstových procesů vynakládáte více prostředků na změnu technologií vytápění (plynofikace)?	A11

Zdroj: vlastní zpracování

Při rozhovoru byli starostové nejprve vyzváni k vyjádření míry souhlasu případně nesouhlasu s danou otázkou v tabulce 3. Tato míra souhlasu případně nesouhlasu byla testována pomocí Likertovy škály se sudým počtem možných odpovědí (Boone a Boone, 2012). Likertova škála byla zvolena i z důvodu možnosti získání tzv. síly názoru, a to tím, že jednotlivým variantám odpovědí bylo přiřazeno celočíselné hodnocení (Hendl, 2012). Každé variantě odpovědi tak byla přiřazena číselná hodnota. Variantě „naprosto nesouhlasím“ byla přiřazena hodnota 1, „odmítám“ byla přiřazena hodnota 2, „spíše souhlasím“ byla přiřazena hodnota 3, „naprosto souhlasím“ byla přiřazena hodnota 4. Zvolené varianty odpovědi starostů na jednotlivé otázky

v tabulce 3 byly následně zašifrovány pod jednotlivé číselné hodnoty, které byly variantám odpovědí přiřazeny. Vznikla tím matice odpovědí, která byla podrobena korelační analýze, z důvodu nalezení dvojice otázek se silnou, a tudíž nejvýznamnější vzájemnou závislostí (Hendl, 2012). Z důvodu dotazování každého starosty na jedenáct vybraných otázek nebyla využita prostá korelační analýza, ale vícerozměrová korelační analýza. Korelační matice s výslednými korelačními koeficienty je zachycena v tabulce 5. Pro zjištění síly významnosti jednotlivých korelačních koeficientů (r) byl využit test významnosti pro r . Pomocí tohoto testu je možné zjistit, zda lze konkrétní korelační koeficient považovat za dostatečně silný a relevantní i pro základní soubor (ρ). Již z korelační matice v tabulce 5 je zřejmé, že byly vytvořeny párové korelační koeficienty, tudíž pro výpočet testovacího kritéria (T) byl zvolen vzorec (Rogerson, 2014):

$$T = \frac{r}{\sqrt{1-r^2}} * \sqrt{n-2}$$

kde:

T : testovací kritérium, r : korelační koeficient, n : počet stupňů volnosti

Výslednou hodnotu testovacího kritéria bylo dále nutné porovnat s kritickou hodnotou (W), jejíž vzorec je pro tento výzkum definován (Rogerson, 2014):

$$W = \{T \mid |T| \geq t_{1-\frac{\alpha}{2}} * (n-2)\}$$

kde:

W : kritická hodnota, T : testovací kritérium, n : počet stupňů volnosti, α : hladina významnosti

Jednotlivé hodnoty párových korelačních koeficientů byly podrobeny testu významnosti pro r a vyhodnoceny dle tabulky 4. Cílem testů významnosti bylo především nalézt dvojice otázek se silnou, a tudíž nejvýznamnější vzájemnou závislostí. Pro tento výzkum jsou to ty dvojice otázek, k jejichž hodnotám párových korelačních koeficientů byly v tabulce 4 přiřazeny čtyři hvězdičky.

Tabulka 4: Vztah veličiny T a W a míra významnosti párového korelačního koeficientu

VZTAH VELIČINY T A W PŘI HODNETĚ α	MÍRA VÝZNAMNOSTI PÁROVÉHO KORELAČNÍHO KOEFICIENTU
$T < W$, kdy $\alpha=0,05$	*
$T > W$, kdy $\alpha=0,05$	**
$T > W$, kdy $\alpha=0,01$	***
$T > W \wedge (T-W > 1)$, kdy $\alpha=0,01$	****

Zdroj: vlastní zpracování

3. Výsledky výzkumu

Nejvýznamnější závislosti byly zjištěny ve změnách krajinného rázu v důsledku suburbanizace. Podle vyjádření starostů krajinný ráz suburbanizovaných území velmi ovlivňuje nová výstavba a její architektonické provedení, zakomponování nových staveb do krajinné dispozice a charakteru sídel je proto významným úkolem jejich rozvoje. „Snažíme se dodržovat venkovský charakter v místech staré zástavby, ale v nových lokalitách vznikly a vznikají i zcela moderní novostavby“ (rozhovor 9). Negativněji je vnímána z naopak výstavba dopravní infrastruktury, která představuje době jeden z nejvýznamnějších zdrojů znečištění ovzduší a krajinu podle

dotazovaných starostů spíše narušuje. „Musíme se starat o problematiku silnic a parkování, protože nikdo dříve nepředpokládal, že v současné době automobilizace dosáhne takového stupně“ (rozhovor 13). Podle vyjádření starostů obcí, krajinu také ovlivňují pozitivně zvládnuté procesy odvádění a čištění odpadních vod a kvalitní péče o veřejnou zeleň, a tedy také o veřejný prostor v obcích. „Naše obec aktuálně má velmi málo vlastního veřejného prostranství, např. nemáme náves atd., tudíž s rozvojem území naší obce a příchodem nových lidí je nutné plánovat vybudování nějakého širšího zázemí, a to hlavně takové, kde by se ti lidé mohli scházet“ (rozhovor 7).

Tabulka 5: Výsledky testů významnosti pro jednotlivé párové korelační koeficienty

	A1	A2	A3	A4	A5	A6	A7	A8	A9	A10	A11
A1	-										
A2	0,31 **	-									
A3	0,43 ***	-0,15 *	-								
A4	0,37 ***	-0,13 *	0,74 ****	-							
A5	0,81 ****	0,41 ***	0,44 ***	0,21 *	-						
A6	0,43 ***	0,42 ***	0,36 ***	0,51 ****	0,52 ****	-					
A7	0,12 *	-0,19 *	0,03 *	0,05 *	0,09 *	0,14 *	-				
A8	-0,14 *	0,10 *	-0,50 ****	-0,36 ***	-0,16 *	-0,41 ***	0,31 **	-			
A9	0,31 **	0,07 *	0,34 ***	0,42 ***	0,12 *	0,56 ****	0,01 *	-0,17 *	-		
A10	-0,39 ***	-0,80 ****	0,14 *	0,33 **	-0,49 ****	-0,30 **	0,06 *	0,00 *	-0,05 *	-	
A11	0,40 ***	0,21 *	-0,08 *	0,07 *	0,14 *	-0,23 *	-0,36 ***	0,19 *	-0,04 *	-0,02 *	-

Zdroj: vlastní zpracování

Růst výměry zastavěných ploch vedl i k růstu výdajů na likvidaci odpadních vod, v korelační analýze se projevuje mezi sledovanými tématy velmi významná závislost (při kritické hodnotě 0,01). Právě zajištění požadovaných kapacit pro odvádění a čištění odpadních vod starostové z obcí velmi často zmiňovali jako závažný problém. „Jsme provozovatelé kanalizace a čistírny, avšak aktuálně řešíme problém, že jsme na hraně kapacity. I přes již uskutečněné zkapacitnění kapacita nestačí, čímž jsme limitováni pro další rozvoj“ (rozhovor 9). Růst zastavěné plochy a nová výstavba také mění architektonický a urbanistický charakter obcí, vesnický ráz obce nacházející se v zázemí měst je tlumen novou výstavbou příměstského a městského charakteru. „Mění se charakter naší obce už začíná vadit našim občanům, a tak jsme začali regulovat jednotlivé parametry staveb už ve smlouvách na pozemky, a tak je předem definováno, jak dům má vypadat“ (rozhovor 3). Pro zachování harmonického prostředí v důsledku těchto urbanistických změn je pak nutná i vyšší péče o vzhled obcí, veřejný prostor a zeleň. „S narůstajícím počtem obyvatelstva musíme navyšovat i počet pracovníků na veřejnou údržbu, protože plochy, které udržujeme, se neustále rozšiřují“ (rozhovor 12). Velmi častá byla také

vysledována závislost mezi růstem zastavěných ploch v území obce a vyššími náklady na péči o veřejnou zeleň, změnou okolní krajiny nebo vyššími náklady na likvidaci odpadů a zavedení nových technologií na vytápění.

4. Diskuse

Suburbánní prostor se potýká s řadou složitých procesů (Phelps a Parsons, 2003), přičemž obce musí na tyto procesy reagovat, aby zajistily pro své obyvatele rozvoj, který bude možné označit za udržitelný. Pro plánování je důležité zároveň reflektovat potřeby původních i nových obyvatel (Falt'an, 2019). Vhodné je mít pro území obce nastavené monitorovací rámce (Gerten a kol., 2019), které poskytnou místním představitelům zpětnou vazbu o celkovém vývoji území, efektivnosti využití jednotlivých pozemků (Roose a kol., 2013) a tím i podklad pro rozhodování o dalším vývoji. Pokud obec zaznamenává významnou expanzi z hlediska populace i výstavby, tak je vhodné nastavit prostřednictvím institucionálních rámců (např. územní plán, regulační plán) nepřekročitelné limity pro rozvoj území (Horn, 2019). Ke stanovení výrazných limitů se obce v prvotních fázích suburbanizace neuchylují, a to i z důvodu, že o nové obyvatele mnohdy soupeří s jinými obcemi (Gómez-Antonio a kol., 2016), a tak mnoho obcí k výraznější regulaci přistupuje až v okamžiku kapacitní neúnosnosti situace v obci. Nicméně už samotný zájem developerů, ale i fyzických osob, o pozemky a nemovitosti v obci může do budoucna predikovat možnou vyšší mírou rozvojové dynamiky této obce (Budzyński a kol., 2018), a tak je možné předběžně definovat institucionální rámce a tím mít pod kontrolou rozvoj obce i zachování tradičního rázu obce (Charmes a Keil, 2015).

Rozvoj obcí se odehrává na úkor dosud nezastavěné půdy (Łupiński, 2014) a celkově je velmi obtížné omezit další spotřebu půdy (Esposito a kol., 2018), ovšem prostřednictvím nástrojů, které má k dispozici, může vždy alespoň usměrňovat výstavbu tak, aby probíhala na vhodných místech (Gerten a kol., 2019). Pro obec může být krátkodobě pozitivní, že roste počet obyvatel s trvalým pobytem a tím i daňové příjmy, ale z hlediska dlouhodobého vývoje, pokud například si noví obyvatelé postaví domy na nevhodných místech, případně je zástavba málo zahuštěná (Horn, 2019), tak to může být pro obec velmi negativní z hlediska zajištění udržitelného rozvoje. Navíc intenzivní stavební činnost mění charakter venkovské krajiny a podobu venkovských obcí (Repaská a kol., 2017) a na obce vytváří tlak z hlediska zajištění občanské vybavenosti a poskytování veřejných služeb (Kladivo a kol., 2015), např. dostatečné kapacity technické infrastruktury, a to hlavně čistíren odpadních vod (Peltan a Pluhar, 2016), což výrazně zvyšuje výdaje jednotlivých obcí v důsledku suburbanizace (Smutek, 2017), přičemž nejkomplicovanější je situace v obcích s nízkou hustotou zalidnění (Pendall, 1999).

Rizikem obcí v suburbánních je také nekoordinovaný extenzivní růst dopravy. „Většina občanů má osobní automobil, přičemž v rodině už dnes nestačí jedno jediné auto. Problém je, že nestačí parkovací plochy a naše platná legislativa nedošla zatím tak daleko, aby upravovala vztah majitele vozidla k veřejnému prostranství. To způsobuje, že občané nemají kam své vozy zaparkovat a domnívají se, že je povinností obce zřizovat jim parkovací plochy“ (rozhovor 12). To potvrzuje, že obyvatelé suburbánních oblastí jsou významným způsobem závislí a individuální automobilové dopravě (Kahn, 2000), přičemž vytváření nových parkovacích míst i může měnit podobu veřejných prostranství, kde parkovací místa vznikají (Berger, 2019). Je otázkou, zdali z hlediska budoucího vývoje je vhodné v krátkodobém horizontu problém s parkováním řešit prostřednictvím neustálé výstavby nových parkovacích míst, případně zdali nedostatek parkovacích míst nemůže do jisté míry působit i jako aspekt regulace dalšího

rozvoje, který samozřejmě musí být doprovázen dobře provedeným dopravním značením a kontrolou ze strany obce a dopravní policie.

Investice na realizaci obdobných opatření jsou vyšší v porovnání s náklady na dosavadní územní rozvoj obcí, ale v dlouhodobém horizontu přispějí k zachování anebo i růstu kvality života obyvatel a zachování biodiverzity v intravilánech a extravilánech obcí v suburbánním území. V územních plánech obcí by pak měla být uplatňována řada preventivních prvků a opatření, která budou brát v potaz a celkově korespondovat se zamýšlenými plány v oblasti veřejných investic, což by mělo zajistit realizaci projektů a opatření pro dosažení cílů v environmentálním rozvoji obcí.

Závěr

Rozvoj obcí v zázemí velkých sídel v suburbanizovaném prostoru je dlouhodobým procesem, který sebou do budoucna ponese další sociální, environmentální, ekonomické, urbanistické, architektonické a další požadavky na koordinaci rozvoje obcí. V expertních rozhovorech se nejvíce poukazovalo na změnu krajiny jako negativní dopad suburbanizace a na růst nákladů souvisejících s růstem obcí. Management obcí si je vědom řady environmentálních rizik případně limitujících další extenzivní růst sídel. Postupem pro zachování udržitelného rozvoje sídel je v první řadě nutná vyšší míra regulace místní samosprávou a přísnější plánování (Mason a Nigmatullina, 2011). Jednotlivé obce by měly pozornost věnovat jednak monitoringu dopadů procesu suburbanizace na obec a její fungování (Gerten a kol., 2019) a zároveň vytvářet regulativy, které rozvoj usměrní (Roose a kol., 2013), přičemž k regulaci nové zástavby, případně i příchodu nových obyvatel, by obce měly přistupovat včas, a to i v období, kdy nové obyvatelé chtějí a do své obce potřebují. Krátkodobý pozitivní jev z příchodu nového obyvatelstva mohou v delší časové perspektivě vystřídat vyšší nároky na obec z hlediska zabezpečení odpovídající životní úrovně pro jejich obyvatele (Kladivo a kol., 2015; Peltan a Pluhar, 2016; Repaská a kol. 2017), např. v oblasti dopravní a technické infrastruktury, a to jak z hlediska kapacity, tak i její rozvinutosti.

Pohledem hospodaření analyzovaných obcí vznikla nejvýznamnější vzájemná závislost v párech, kde se vyskytoval kapitálový výdaj na odvádění a čištění odpadních vod a nakládání s kaly. Starostové uváděli, že se jedná o jednu z nejnáročnějších investic, se kterou se musejí z důvodu nárůstu počtu obyvatel v obci vypořádat. Tyto investiční akce zpravidla nedokáží financovat z úspor, a tak musejí žádat o peněžní transfer, který se ne vždy uskuteční úspěšně. Pro malé obce je obtížné se vypořádat s administrativní náročností dotačních titulů a nutnou mírou spoluúčasti. V případě, že je nutné investici akutně realizovat a není čas čekat na vypsání dotačního titulu, tak si obce finance na spoluúčast obstarávají např. úvěrem, což ovšem celou investiční akci prodražuje. Obcím by pomohlo, kdyby se zjednodušila administrativní náročnost při samotném žádání o dotační titul, čímž by obce mohly být samostatnější při obstarávání finančních prostředků. Obce by samy o sobě měly monitorovat stav a kapacitu infrastruktury a služeb, které zajišťují a měly by zároveň uplatňovat preventivní opatření, včetně plánování veřejných investic, které zajistí realizaci záměrů pro dosažení cílů environmentálního rozvoje obce, a to bez dodatečného zatížení hospodaření v podobě placení úroků z úvěrů. Další výdaje související např. s péčí o vzhled obce a veřejnou zelení, opravou a správou pozemních komunikací, prostředků na veřejné osvětlení či sběrem a svozem komunálního odpadu se promítají do běžných výdajů a navyšují i mandatorní výdaje obce. Financování obcí v Česku je významně spjato s počtem obyvatel s trvalým bydlištěm v daných obcích a právě obce nacházející se v suburbánním prostoru tímto doplácí na svoji polohu. Počet

obyvatel v obci se de facto zvyšuje, ale tím, že nově přistěhovalí obyvatelé si mnohdy nemění svůj trvalý pobyt, tak se chovají jako tzv. černí pasažéři a obce na jejich spotřebu veřejných statků doplácí. V tomto ohledu by bylo vhodné hledat cesty k motivaci obyvatel měnit si trvalé bydliště, případně upravit kritéria pro přidělení výnosu ze sdílených daní obcím, např. posílit hledisko katastrálního území a přidat hledisko zastavěné plochy.

Další výzkum by se měl zaměřit na zhodnocení možností pro zmírnění negativních dopadů při rozvoji sídel v suburbanizovaných oblastech, případně by byla na místě analýza rozvojových trendů při suburbanizačním procesu, jak se venkovské oblasti mění na příměstské bydlení, zda například existují nějaké diference ve vývoji suburbanizovaných regionů v postsocialistických zemích oproti vývoji v západní Evropě z hlediska udržitelného rozvoje a kvality životního prostředí v obcích a jejich okolí. Přínosný by byl i výzkum ke zhodnocení postojů původních a nových obyvatel suburbanizovaných obcí, jejich hodnotových rámců, názorů k rozvoji obcí a potřebě realizace environmentálních opatření za cenu omezení jejich rozdílných životních stylů.

Použité zdroje:

BERGER, T. Suburban Realities: The Israeli Case. *CLCWeb: Comparative Literature and Culture*. 2019, 21(2). DOI: 10.7771/1481-4374.3570.

BIOLEK, J., ANDRÁŠKO, I., MALÝ, J. a ZRŮSTOVÁ, P. Interrelated aspects of residential suburbanization and collective quality of life: A case study in Czech suburbs. *Acta geographica Slovenica*. 2017, 57(1), 65–75. DOI: 10.3986/ags.909.

BOONE, H. N. A BOONE, D. A. Analyzing Likert data. *Journal of Extension*. 2012, 50(2), 1–5.

BUDNICKA-KOSIOR, J., JANEČKO, E., KWASNY, L. a WOZNICKA, M. Protection of forests in the face of the progressive urbanization process - Jablonna commune case study. *Sylvan*. 2019, 163, 150-157.

BUDZYŃSKI, T., JAROSZEWICZ, J., KRUPOWICZ, W., MAJEWSKA, A. a SAJNÓG, N. A method for identification of future suburbanisation areas. *Geodetski vestnik*. 2018, 62, 472-486. DOI: 10.15292/geodetski-vestnik.2018.03.472-486.

DE VIDOVIČ, L. Suburban studies: State of the field and unsolved knots. *Geography Compass*. 2019, 13(5), 12440. DOI: 10.1111/gec3.12440.

DYSZY, M. Changes in Land Usage of Rural Areas in Suburban Area of Katowice Conurbation. *Proceedings Geobalkanica 2018, Ohrid, Republic of Macedonia*. 2018, 15-16. DOI: 10.18509/gbp.2018.28.

ESPOSITO, P., PATRIARCA, F. a SALVATI, L. Tertiarization and land use change: The case of Italy. *Economic Modelling*. 2018, 71, 80-86. DOI: 10.1016/j.econmod.2017.12.002.

FALŤAN, Ľ. Socio-priestorové premeny vidieckych sídiel na Slovensku v začiatkoch 21. storočia – sociologická reflexia. *Sociológia - Slovak Sociological Review*. 2019, 51(2), 95-114. DOI: 10.31577/sociologia.2019.51.2.5.

GERTEN, C., FINA, S. a RUSCHE, K. The Sprawling Planet: Simplifying the Measurement of Global Urbanization Trends. *Frontiers in Environmental Science*. 2019, 7, 140. DOI: 10.3389/fenvs.2019.00140.

GÓMEZ-ANTONIO, M., HORTAS-RICO, M. a LI, L. The Causes of Urban Sprawl in Spanish Urban Areas: A Spatial Approach. *Spatial Economic Analysis*. 2016, 11(2), 219-247. DOI: 10.1080/17421772.2016.1126674.

GUNKO, M. A MEDVEDEV, A. "Seasonal suburbanization' in Moscow oblast": Challenges of household waste management. *Geographia Polonica*. 2016, 89(4), 473-484. DOI: 10.7163/gpol.0069.

HENDL, J. *Přehled statistických metod zpracování dat: analýza a metaanalýza dat*. 1. vyd. Praha: Portál, 2012. 175-243. ISBN: 978-80-262-0981-2.

HIRT, S. Suburbanizing Sofia: Characteristics of Post-Socialist Peri-Urban Change. *Urban Geography*. 2017, 28(8), 755-780. DOI: 10.2747/0272-3638.28.8.755.

HORN, A. The history of urban growth management in South Africa: tracking the origin and current status of urban edge policies in three metropolitan municipalities. *Planning Perspectives*. 2019, 34(2), 959-977. DOI: 10.1080/02665433.2018.1503089.

HOU, L., WU, F. a XIE, X. The spatial characteristics and relationships between landscape pattern and ecosystem service value along an urban-rural gradient in Xi'an city, China. *Ecological Indicators*. 2019, 108 (2020), 105720. DOI: 10.1016/j.ecolind.2019.105720.

CHARMES, E. a KEIL, R. The Politics of Post-Suburban Densification in Canada and France. *International Journal of Urban and Regional Research*. 2015, 39(3), 581-602. DOI: 10.1111/1468-2427.12194.

KAHN, M.E. The environmental impact of suburbanization. *Journal of Policy Analysis and Management*. 2000, 19(4), 569-586. DOI: 10.1002/1520-6688(200023)19:4<569::aid-pam3>3.0.co;2-p.

KLADIVO, P., ROUBÍNEK, P., OPRAVIL, Z. a NESVADBOVÁ, M. Suburbanization and Local Governance - Positive and Negative Forms: Olomouc Case Study. *Bulletin Of Geography. Socio-Economic Series*. 2015, 27, 95-107. DOI: 10.1515/bog-2015-0007.

KOPÁČEK, M. a HORÁČKOVÁ, L. Mladí lidé a trh práce: případová studie regionů ve státech Visegrádské skupiny. *XXI. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách, Kurdějov, Czech Republic*. 2018, 13-15. DOI: 10.5817/CZ.MUNI.P210-8970-2018-9.

KRZYSZTOFIK, R., KANTOR-PIETRAGA, I., RUNGE, A. a SPÓRNA, T. Is the suburbanisation stage always important in the transformation of large urban agglomerations? The case of the Katowice conurbation. *Geographia Polonica*. 2017, 90(2), 5-24. DOI: 10.7163/gpol.0082.

ŁUPIŃSKI, W. Suburbanisation in Poland. *Geografické informácie*. 2014, 18(2), 104-113. DOI: 10.17846/gi.2014.18.2.104-113.

MASON, R.J. a NIGMATULLINA, L. Suburbanization and Sustainability in Metropolitan Moscow. *Geographical Review*. 2011, 101(3), 316-333. DOI: 10.1111/j.1931-0846.2011.00099.x.

MELO, P. a GRAHAM, D. Transport-induced agglomeration effects: Evidence for US metropolitan areas. *Regional Science Policy & Practice*. 2018, 10(1), 37-47. DOI: 10.1111/rsp3.12116.

MILLER, N.F. Historic landscape and site preservation at Gordion, Turkey: an archaeobotanist's perspective. *Vegetation History And Archaeobotany*. 2018, 28, 357-364. DOI: 10.1007/s00334-018-0689-4.

NESTOROVÁ-DICKÁ, J., GESSERT, A. a SNINČÁK, I. Rural and non-rural municipalities in the Slovak Republic. *Journal of Maps*. 2019, 15(1), 84-93. DOI: 10.1080/17445647.2019.1615010.

PACH, P. Spatial development of localities near large cities in Poland on the example of suburban area of Wrocław. *Political sciences and law, 3rd International Multidisciplinary Scientific Conference on Social Sciences and Arts SGEM2016, Albena, Bulgaria*. 2016, 22-31. DOI: 10.5593/SGEMSOCIAL2016/HB42/S07.081.

PELTAN, T. a PLUHAR, P. Surban development area with implementation problems – case study of Praha-East district. *8th Architecture in Perspective, VŠB - Technical University of Ostrava, Czech Republic*. 2016, 13.

PENDALL, R. Do land-use controls cause sprawl? *Environment And Planning B: Planning And Design*. 1999, 26, 555-571. DOI: 10.1068/b260555.

PHELPS, N. A. a PARSONS, N. Edge Urban Geographies: Notes from the Margins of Europe's Capital Cities. *Urban Studies*. 2003, 40(9), 1725-1749. DOI: 10.1080/0042098032000106573.

REPASKÁ, G., VILINOVÁ, K. a ŠOLCOVÁ, L. Trends in Development of Residential Areas in Suburban Zone of the City of Nitra (Slovakia). *European Countryside*. 2017, 9(2), 287-301. DOI: 10.1515/euco-2017-0018.

ROGERSON, P. A. *Statistical Methods for Geography*. 4.vyd. California: SAGE Publications Ltd, 2014. 189-200. ISBN: 14-462957-2-9.

ROOSE, A., KULL, A., GAUK, M. a TALI, T. Land use policy shocks in the post-communist urban fringe: A case study of Estonia. *Land Use Policy*. 2013, 30(1), 76-83. DOI: 10.1016/j.landusepol.2012.02.008.

RUNGE, J. Region – city – social space as key concepts of socio-economic geography. *Environmental & Socio economic Studies*. 2018, 6(3), 13-18. DOI: 10.2478/enviro-2018-0018.

RUSANOV, A. Russian Specifics of Dacha Suburbanization Process: Case Study of the Moscow Region. *Economic And Social Changes: Facts, Trends, Forecast*. 2015, 6(42), 232-245. DOI: 10.15838/esc/2015.6.42.15.

SALVATI, L., CARLUCCI, M., GRIGORIADIS, E. a CHELLI, F.M. Uneven dispersion or adaptive polycentrism? Urban expansion, population dynamics and employment growth in an 'ordinary' city. *Review of Regional Research*. 2017, 38(4), 1-25. DOI: 10.1007/s10037-017-0115-x.

SHEN, J. a WU, F. Paving the way to growth: transit-oriented development as a financing instrument for Shanghai's post-suburbanization. *Urban Geography*. 2019, 1-23. DOI: 10.1080/02723638.2019.1630209.

SMUTEK, J. Change of municipal finances due to suburbanization as a development challenge on the example of Poland. *Bulletin Of Geography. Socio-Economic Series*. 2017, 37(37), 139-149. DOI: 10.1515/bog 2017-0030.

SPÓRNA, T. The suburbanisation process in a depopulation context in the Katowice conurbation, Poland. *Environmental & Socio-Economic Studies*. 2018, 6(1), 57-72. DOI: 10.2478/environ-2018-0007.

STRAUSER, J., STEWART, W.P., EVANS, N.M., STAMBERGER, L. a VAN RIPER, C.J. Heritage narratives for landscapes on the rural–urban fringe in the Midwestern United States. *Journal of Environmental Planning and Management*. 2018, 62(7), 1269-1286. DOI: 10.1080/09640568.2018.1492908.

ÚSTECKÝ KRAJ: *Strategie rozvoje Ústeckého kraje do roku 2027* [online] 2018 [cit. 2020-12-23] Dostupné z: <https://www.kr-ustecky.cz/strategie-rozvoje-kraje/ms-265268/p1=265268>

XIAN, S., LI, L. a QI, Z. Toward a sustainable urban expansion: A case study of Zhuhai, China. *Journal of Cleaner Production*. 2019, 230, 276-285. DOI: 10.1016/j.jclepro.2019.05.087.

Zákon č. 128/2000 Sb., o obcích (obecní zřízení).

Poděkování

Tento článek vznikl za podpory studentské grantové soutěže na Univerzitě Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem, a to konkrétně v rámci grantu UJEP-SGS-2020-45-002-2.

Vydavatel:

Civitas per Populi, o.p.s.

Střelecká 574/13

500 02 Hradec Králové

www.civitas-group.cz

Adresa redakce:

Civitas per Populi, o.p.s., Střelecká 574/13, 500 02 Hradec Králové

redakce: Iveta Šilhánková

ISSN 1805-3246